

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Часопис ЦИВІЛІСТИКИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

Випуск 41

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Харитонов Євген Олегович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР, ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Харитонova Олена Іванівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Некіт Катерина Георгіївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Голубєва Немі Юріївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Давидова Ірина Віталіївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Завальнюк Володимир Васильович – доктор юридичних наук, професор, проректор з навчально-методичної та виховної роботи, Національний університет «Одеська юридична академія»

Ківалов Сергій Васильович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного і фінансового права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Ківалова Тетяна Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Міжнародний гуманітарний університет

Кізлова Олена Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права й процесу, Міжнародний гуманітарний університет

Колодін Денис Олексійович – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету цивільної та господарської юстиції, Національний університет «Одеська юридична академія»

Сафончик Оксана Іванівна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чанишева Аліна Рашидівна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чанишева Галія Інсафівна – доктор юридичних наук, професор, декан соціально-правового факультету, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чобану Геннадій – доктор, професор, Національний науково-дослідний інститут праці та соціального захисту (Бухарест, Румунія)

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 7 від 18 травня 2021 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Збірник зареєстровано Міністерством інформації України: свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 10996 від 15 лютого 2006 р.
Включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальностей 081, 293 (юридичні науки):
Наказ № 409 від 17.03.2020 р. Міністерства освіти і науки України.

«Часопис цивілістики» включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Офіційний сайт: www.clj.nuoua.od.ua

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ	5	ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІТ-ПРАВА	56
<i>Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна</i> КОНЦЕПТ «ПРИВАТНЕ ПРАВО» ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.....	5	<i>Гончаренко Владислава Олександрівна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧЧЯ.....	56
<i>Гуйван Петро Дмитрович</i> ПРАВОВЕ СПІВВІДНОШЕННЯ СТРОКІВ ЗДІЙСНЕННЯ РЕГУЛЯТИВНОГО Й ОХОРОННОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА.....	12	<i>Menso Iryna Volodymyrivna</i> LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN THE EUROPEAN UNION.....	61
<i>Сафончик Оксана Іванівна, Шамота Олександр Володимирович</i> ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	18	<i>Московчук Дмитро Олександрович, Кіліміченко Анна Олегівна</i> ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОПУСТИМОСТІ ТА ДОСТОВІРНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ МАЛАЙЗІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР.....	66
<i>Матійко Микола Володимирович</i> СИСТЕМА СПОРТИВНИХ НАГОРОД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	23	ЦИВІЛІСТИКА БЕЗ КОРДОНІВ	71
ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА	29	<i>Zhebrovska Krystyna Artakivna, Riaboshapchenko Anastasiia Oleksandrivna</i> INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS: GENERAL PRINCIPLES.....	71
<i>Кривенко Юлія Василівна, Адаховська Надія Сергіївна</i> ВАКЦИНАЦІЯ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК?.....	29	<i>Шкабаро Вероніка Миколаївна, Луніна Олена Станіславівна</i> ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ: ДОКАЗИ Й ДОКАЗУВАННЯ (ЗА АНАЛІЗОМ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ).....	77
<i>Кухарев Олександр Євгенович</i> ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ПРАВА НА ЧАСТКУ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ.....	34	AD MULTOS ANNOS	82
<i>Біцюк Андрій Володимирович</i> ВИЗНАННЯ АКТИВІВ НЕОБІРУНТОВАНИМИ ЗА НАЯВНОСТІ ФАКТІВ ПРИСВОЄННЯ ДЕРЖАВНИХ АКТИВІВ І ПОВЕРНЕННЯ НЕОБІРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	40	ВІТАННЯ З НАГОДИ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ЖУРНАЛУ «ЧАСОПИС ЦИВІЛІСТИКИ» ХАРИТОНОВА ЄВГЕНА ОЛЕГОВИЧА.....	82
<i>Фірсова Наталія Володимирівна</i> ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ АГРАРНИХ РОЗПИСОК.....	45		
ПОРІВНЯЛЬНА ЦИВІЛІСТИКА	51		
<i>Колодін Артем Олексійович</i> ЩОДО ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДОГОВОРУ МОРСЬКОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ТА ДОГОВОРУ ЧАРТЕРУ (ФРАХТУВАННЯ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	51		

CONTENTS

THEORETICAL ISSUES	5	IT LAW CIVIL PROBLEMS	56
<i>Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena</i> THE CONCEPT OF “PRIVATE LAW” AND PROBLEMS OF ITS IMPLEMENTATION.....	11	<i>Goncharenko Vladyslava</i> LEGAL REGULATION OF THE USE OF FACE RECOGNITION TECHNOLOGIES.....	60
<i>Guyvan Petro</i> LEGAL RATIO OF TERMS OF IMPLEMENTATION OF REGULATORY AND PROTECTIVE CIVIL LAW.....	16	<i>Menso Iryna</i> LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN THE EUROPEAN UNION.....	61
<i>Safonchyk Oksana, Shamota Oleksandr</i> THE PRINCIPLE OF GENDER EQUALITY UNDER FAMILY LAW OF UKRAINE.....	22	<i>Moskovchuk Dmytro, Kilimichenko Anna</i> GENERAL CHARACTERISTICS OF ADMISSIBILITY AND RELIABILITY OF ELECTRONIC EVIDENCE IN THE LEGISLATION OF MALAYSIA AND THE REPUBLIC OF SINGAPORE.....	70
<i>Matiiko Mykola</i> SYSTEM OF SPORTS AWARDS ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE.....	27	FOREIGN RELATIONS	71
PRACTICAL CIVIL LAW	29	<i>Zhebrovska Krystyna, Riaboshapchenko Anastasiia</i> INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS: GENERAL PRINCIPLES.....	71
<i>Kryvenko Yuliia, Adakhovska Nadiia</i> VACCINATION IN TERMS OF THE COVID-19 PANDEMIC: RIGHT OR DUTY?.....	33	<i>Shkabarova Veronika, Lunina Olena</i> ESTABLISHING THE FACT OF MAN AND WOMAN LIVING AS ONE FAMILY WITHOUT BEING MARRIED: EVIDENCE AND PROVING (BY ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE OF UKRAINE).....	81
<i>Kukhariev Oleksandr</i> SPECIFIC FEATURES OF SUCCESSION OF THE RIGHT TO A LIMITED LIABILITY COMPANY’S CHARTER CAPITAL SHARE..	39	AD MULTOS ANNOS	82
<i>Bitsiuk Andrii</i> RECOGNITION OF ASSETS AS UNFOUNDED IN THE PRESENCE OF FACTS OF MISAPPROPRIATION OF STATE ASSETS AND RETURN OF UNJUSTIFIED ASSETS TO THE STATE BUDGET. INTERNATIONAL EXPERIENCE..	43	CONGRATULATIONS ON THE BIRTHDAY OF KHARYTONOV YEVHEN OLEHOVYCH, EDITOR-IN-CHIEF OF THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL “JOURNAL OF CIVIL STUDIES”.....	82
<i>Firsova Natalia</i> PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF APPLICATION OF AGRARIAN RECEIPT.....	50		
COMPARATIVE CIVIL LAW	51		
<i>Kolodin Artem</i> REGARDING THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONTRACT OF SEA TRANSPORTATION OF CARGO AND THE CHARTER AGREEMENT (CHARTERING) ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE.....	55		

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 347.1/7.001.11

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.414>

Харитонов Євген Олегович,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-5521-0839

Харитонova Олена Іванівна,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9681-9605

КОНЦЕПТ «ПРИВАТНЕ ПРАВО» ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Масштабне оновлення вітчизняного цивільного законодавства, модернізація Цивільного кодексу України з метою забезпечення максимальної відповідності його норм сучасним вимогам, природно, актуалізує дослідження проблем створення досконалого концептуального підґрунтя відповідних процесів. Водночас важливим є визначення засобів реалізації концепту приватного права у практиці законотворчості та правозастосування. Власне, від успішного вирішення цих двох завдань залежить і успішність оновлення цивільного законодавства України, і успіх адаптації вітчизняної правової системи до приватного права ЄС.

Стан дослідження теми. Концептуальні засади оновлення цивільного законодавства України протягом останнього часу активно обговорюються у вітчизняній цивілістиці (В.І. Борисова, А.С. Довгерт, Ю.О. Заїка, В.М. Коссаk, О.В. Кохановська, О.О. Кот, Н.С. Кузнєцова, Р.А. Майданик, Л.М. Орел, І.В. Спасиво-Фатєєва, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.С. Яворська, І.Є. Якубівський та ін.). Водночас офіційна концепція оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства з'явилася відносно недавно і викликала активну дискусію, у процесі якої зверталася увагу на необхід-

ність її удосконалення та забезпечення реалізації у процесі рекодифікації.

Метою статті є аналіз того, як концепт приватного права має впливати на концепції оновлення цивільного законодавства України та яким чином він може бути реалізований на практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У вітчизняній юриспруденції при характеристиці права (як у загальній теорії, так і у галузевих дослідженнях) переважає «нормативний» підхід, за якого право розуміється як сукупність загальнообов'язкових норм.

Попри окремі спроби вийти за межі такого звуженого розуміння права шляхом включення до нього низки інших структурних елементів (таких як правові/юридичні відносини, правові погляди та ідеї, правосвідомість, суб'єктивні права тощо), альтернативна концепція поки що перебуває на стадії формування.

У зв'язку з цим зауважимо, що близько ста років тому Богдан Кістяківський, досліджуючи питання методології та соціології права, доводив, що право як елемент нашої свідомості може існувати у двох різновидах: як суто психічне явище, тобто деяка сукупність уявлень, почувань і вольових імпульсів (те, що ми іменуємо зараз «концеп-

є чинником індивідуального самовираження особи, творчості, їх акумуляції, самозростання [5, с. 200, 219, 221, 224].

Теза, згідно з якою з «погляду цивілізаційного» право не тільки і навіть не стільки належить до елементів соціально-політичного устрою, але насамперед є складовою частиною духовного світу людини та її світогляду, виступає результатом прояву ментальності й елементом суспільної свідомості, підтверджує виправданість розуміння приватного права як концепту.

При розгляді його під таким кутом зору право розуміється як іманентно властивий цивілізації феномен, що одночасно виступає як елемент соціально-політичного устрою й елемент суспільної свідомості, є складовою частиною духовного світу людини та її світогляду, відображаючи уявлення окремих індивідів і суспільства загалом про статус людини, правду і кривду, справедливість, добро і зло, порушення та поновлення прав, злочин і покарання, гуманізм і жорстокість тощо.

З викладеного випливають такі висновки: 1) концепт є феноменом, що забезпечує пізнання людиною світу і себе та свого місця у світі. Він має низку спільних рис із терміно-поняттями «категорія» та «поняття», але не є тотожним їм; 2) «концепт» як такий слугує самостійним предметом дослідження, але також може бути підґрунтям методологічного прийому – «концептного підходу» (у т. ч. у галузі права); 3) при дослідженнях у юридичній сфері слід розрізняти базові концепти (право, справедливість, приватне право, права людини, суб'єкт права, власність, договір тощо) і «правові концепти» («позитивний» закон, правовий інститут, правова норма, правові /юридичні відносини, позов, представництво тощо).

Концептний підхід дозволяє з'ясувати сутність і значення права та приватного права і за своєю сутністю є антитезою вузькому нормативістському розумінню права. Це є його суттєвою перевагою.

Водночас ця перевага може бути нівельована, якщо не буде враховуватися «нормативна» складова частина права, оскільки у такому разі буде розмита межа між правом та іншими соціальними феноменами. Для того, аби уникнути такої небезпеки, необхідним є аналіз права з погляду визначення його місця у соціальній системі взагалі й у правовій системі зокрема, щоби потім на основі отриманого результату визначити засади впровадження ідеї (концепту) права у юридичні реалії.

Ідея права. Виходячи з того, що приватне право як концепт є ідеєю права, торкнемося питань реалізації останньої.

Візьмемо до уваги те, що ідея права є вихідним логічно першим компонентом правової реальності. Тут не ставиться питання про те, що лежить у підставі цієї ідеї: природа людини, розум, об'єктивний порядок цінностей, соціальні відносини чи воля і мудрість бога. Ідея права є найбільш загальним, абстрактним вираженням сутності права, його «проектом» чи завданням («регулятивною ідеєю»). Вона є ідеальним аспектом буття права.

Правова ідея є даністю нашої свідомості, що має визначений зміст, що виражає в загальному плані момент повинності. Ідея права має лише потенційну дійсність, на відміну від позитивного права, але ця потенційність настільки істотна, що задає нормативну силу позитивному праву.

Другим елементом правової реальності є закон (правові норми). Позитивне право з'являється насамперед у формі закону (однак не зводиться до нього), що становить конкретно-загальні, формально-позитивні правові норми. Закон є актуалізацією і конкретизацією правових ідей і принципів, кроком на шляху до конкретного права, але він ще не є правом у всій його повноті. Це право на певному етапі його становлення.

Правовий закон має різні форми свого буття: правові норми, відносини, свідомість, правосуб'єктність, правові процедури, процесуальні форми, правовий статус і правовий режим, правовий договір, позов і обвинувачення тощо.

Ще одним аспектом правової реальності називають світ соціальних дій, найбільш складний світ, найменш досліджений із позицій філософії. Процес соціальних взаємодій виражає таку стадію у здійсненні права, як правореалізація. Центральною фігурою цього процесу виявляється суб'єкт як виконавець норми у його відношенні до інших людей. Ці відносини виявляються можливими за наявності певних здібностей, якостей людини.

Саме соціальні суб'єкти, тобто люди та їхні об'єднання, є «важелями», завдяки яким ідея права здійснюється і впливає на життя. Формою такого здійснення виявляється правомірне поведінка. Здійснення права – це результуюча його характеристика, що може бути виражена категорією правопорядку. На цьому рівні право як належне переходить у соціальне життя [6, с. 50–51].

Колізія інтересів у здійсненні права. У процесі здійснення права існує досить висока вірогідність колізій приватних інтересів між собою, а також приватних інтересів із публічними, які мають вирішуватися правовим шляхом /юридичними засобами.

Як слушно зазначав Богдан Кістяківський: «Щодо суспільності людина поставлена в цілком особливе становище. Тут особисте заперечення, невизнання, самоізолювання незрідка нічого не важить. Суспільність нагло входить у життя кожного сама, попри його волю і бажання. Правда, за теперішнього високого культурного рівня і решта благ дістали певного рівня примусовості. Але різниця незмінно існує, і суспільність зі своїми примусовими запитами куди впертіше і безпосередніше зачіпає особисте життя кожного. ... звісно не ідеальна сфера моральності, а реальніша галузь права наділяє суспільність цієї вдачею. Панування суспільності над особистістю твориться правом головню завдяки його властивості немовби ззовні вломлюватися в життя людини. Цьому сприяє і державна організація, спрямована на здійснення правових норм, і сила громадської думки, що стоїть за непорушністю засадових правових принципів, і нарешті, вкорінені в кожній окремій психіці імпульси, які ненастанно виринають на поверхню свідомості та виставляють їй свої владні вимоги» [1, с. 97–98].

Враховуючи зазначене, далі маємо дати характеристику дихотомії «приватне право – публічне право», у якій «приватне право» розуміється як сфера права, де реалізується природне «право свободи» людини, а «публічне право» – сфера, яка є продовженням і середовищем існування публічної влади. Приватне право як концепт включає норми й інститути, що визначають статус приватної особи, і є підґрунтям його буття, а публічне право, надаючи перевагу публічним інтересам, у підсумку забезпечує реалізацію прав та інтересів приватної особи.

Таке бачення співвідношення сфер приватного та публічного права ґрунтується на тому логічному посиленні, що загальні інтереси – це сукупність приватних інтересів, а тому публічне право, захищаючи загальні інтереси, захищає і приватні інтереси також, і навпаки, приватне право у підсумку захищає загальні інтереси [7, с. 165–183]. У такому контексті слушним здається зауваження Георга Єлінека, котрий зазначав, що «кожне приватне право можливе тільки на підґрунті визнання індивідуальної особистості, точніше – внаслідок визнання певних якостей індивіда, завдяки яким він набуває можливості вдаватися для захисту своїх інтересів до сприяння державної влади. Усі приватні права пов'язані з публічно-правовими домаганнями на визнання і захист. Усі приватні права спираються тому на публічне право» [8, с. 374].

Тому можемо теоретично, абстрактно виокремувати приватне право як концепт, маючи, однак, на увазі, що у реальному житті його незалежне від держави, від підтримки державних інституцій буття практично неможливе. Звісно, це не означає зверхність, сваволю держави, оскільки «державна влада є не владою взагалі, а влада, яка здійснюється в межах, встановлених правом меж, і тому правова влада. Внаслідок цього всі державні акти підлягають правовій оцінці. внутрішню державна влада обмежена державним правом у широкому сенсі. Організація держав ґрунтується на правових нормах. Вони унормовують устрій органів держави та їхню компетенцію, а також і порядок залучення їх до відправлення їхніх обов'язків» [8, с. 376–377].

Тож постає питання про роль держави у процесах впорядкування суспільних відносин, захисту прав приватних осіб і реалізації концепту приватного права.

Система правового забезпечення та категорія «примус». Розглядаючи це питання, зауважимо, що об'єктивне (позитивне) право держави є важливим соціальним регулятором, ефективність якого визначається можливістю здійснення учасникам відносин їх суб'єктивних прав.

Правові норми забезпечують певні умови, наявність яких створює можливість здійснення особою прав і захист їх у разі порушення. Це дає підстави розглядати норми права (правові норми) як елемент системи правового забезпечення – державно-владний припис, яким встановлюється або санкціонується правило поведінки.

Не може бути залишена поза увагою категорія «примус» («державний примус», «публічний примус»), оскільки правовий вплив на учасників суспільних відносин і виконання забезпечувальної функції останніх здійснюється шляхом стимулювання та примусу. Зокрема, можливість державного примусу до виконання вимог норм права є однією з ознак, що дозволяє відрізнити юридичні норми від інших соціальних норм.

Правовий примус (державний, а також санкціонований приватний примус) або його можливість є неодмінною ознакою будь-якого виду «правового забезпечення». Ця теза впливає з такої ознаки позитивного права, як його нормативність. Дія примусового механізму держави розглядається як засіб забезпечення реалізації правових приписів.

У вітчизняній юриспруденції були спроби розмежування «державного» та «приватного» примусу. Називали такі відмінності між цими кате-

горіями: 1) сфера застосування державного примусу значно ширша, ніж сфера приватного примусу; 2) суб'єкт державного примусу не є стороною (учасником) тих відносин, з яких випливає спір. Натомість особа, яка застосовує приватний примус, зазвичай є стороною спірних правовідносин; 3) порядок (процедура) застосування державного примусу врегульована законом, тоді як процедура реалізації приватного примусу визначена в законі приблизно [9, с. 413–418].

Проте пропозиції щодо виокремлення «приватного примусу» є недостатньо аргументованими. Згадаємо хоча б, що у випадку «не спрацювання» приватного примусу суб'єкти відповідних відносин можуть перенести розгляд спору у суд, після чого їхні відносини продовжують розвиватися у межах «звичайного» правового регулювання. Якщо ж вони до суду не звертаються, то у разі відмови зобов'язаної сторони підкоритися приватному примусу відносини учасників таких відносин вибувають за межі правового поля (звісно, якщо при застосуванні приватного примусу не буде вчинено правопорушення). Крім того, навряд чи виправданим є використання як критерію розмежування зазначених понять тієї обставини, що сфера застосування одного з них є ширшою, ніж іншої. Це, швидше, можна вважати наслідком реальної потреби у тому чи іншому інституті, яка існує у суспільстві, ментальності, правосвідомості людей тощо.

Тому більш коректним здається говорити про «державний» примус і «приватний примус, санкціонований державою», котрі врешті можуть бути поєднані в узагальнюючому понятті «правовий (юридичний) примус». Останнє, у свою чергу, зазвичай є тотожним поняттю «державний примус».

Отже, звернемося до характеристики державного примусу, почавши з його дефініцій.

Так, С.С. Алексєєв визначав державний примус як зовнішній вплив на поведінку, котрий ґрунтується на організованій силі держави, на наявності у неї матеріальних знарядь влади, і спрямований на зовнішнє безумовне ствердження державної волі [10, с. 106]. А. Комзюк державний примус, з одного боку, розглядає як невід'ємну складову частину здійснення державної влади, як її засіб (метод) і як основну ознаку держави загалом. З іншого боку, цей примус – не самоціль, він є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються й охо-

роняються, та застосовуються з метою усунення такої поведінки [11, с. 135]. На думку Б.Т. Базилева, державний примус – це здійснюваний компетентними органами та посадовими особами владний вплив у вигляді приписів відповідної поведінки (психічний примус) або у формі безпосередньої дії (фізичний примус) [12, с. 40]. Д.М. Лукянець під примусом розуміє діяльність уповноважених органів (їх посадових осіб), спрямовану на практичну реалізацію обов'язкових для виконання індивідуальних приписів пов'язаних із попередженням, припиненням протиправних діянь, а також притягнення до відповідальності, за відсутності їх добровільної реалізації або неможливості такої [13, с. 40]. У лаконічному варіанті примус визначають як вплив на особу або на майно суб'єкта правовідносин із метою досягнення бажаної поведінки або певного результату [14, с. 146–151].

Сутність державного примусу характеризують через його ознаки, називаючи серед останніх, зокрема, те, що він: здійснюється від імені держави її органами або іншими фігурантами; має правовий характер, оскільки застосовується у визначених законом формах, на законних підставах відповідними компетентними органами [15, с. 450]; здійснюється у зв'язку з неправомірною поведінкою учасників регулятивних правовідносин; відображає конфлікт між державною волею, вираженою у нормі права, й індивідуальною волею осіб, що її порушили; є зовнішнім впливом на суб'єкта з метою примусити останнього до виконання правових приписів шляхом впливу на його немайнову або майнову сферу; здійснюється за допомогою юрисдикційних, правозастосовчих актів. Самі по собі юридичні норми передбачають лише можливість примусу. Реально владно-примусові властивості правового регулювання концентруються в актах застосування права [16, с. 158]. Підтримуючи цю тезу, зауважимо також, що правове забезпечення впровадження у буття суспільства концепту приватного права має полягати не лише у виданні нормативних актів, але й у постійному й ефективному нагляді за їхньої реалізацією.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підбиваючи підсумки нашого дослідження, запропонуємо такі положення.

Для забезпечення впровадження у буття суспільства концепту «приватне право» держава як один із найважливіших елементів механізму організації життя цього суспільства має здійс-

нювати в межах правового поля низку заходів. Таким чином відбувається «об'єктивізація» концепту приватного права, перехід його з абстрактного цивілізаційного рівня на рівень цінностей, категорій, інституцій відповідної держави. Від держави вимагаються значні зусилля, щоб впровадити зазначені цивілізаційні феномени, ідеологію тощо у життя суспільства. Таких зусиль може докладати не лише держава, а й суспільство загалом. Така умова не є обов'язковою, але без цього досягти успіху набагато важче.

Отже, має йтися не лише про державне, але й недержавне (громадське) забезпечення реалізації концепту приватного права.

Зусилля держави по правовому забезпеченню реалізації концепту можна класифікувати таким чином: 1) методологічне та доктринальне

забезпечення; 2) законодавче забезпечення; 3) забезпечення належної реалізації норм законодавства, які стосуються об'єкта забезпечення, за допомогою відповідних державних інституцій, судової системи; 4) інформаційно-пропагандистське (виховне) забезпечення; 5) організаційне забезпечення.

До недержавного (громадського) забезпечення реалізації концепту передусім варто віднести: 1) світоглядне забезпечення підґрунтя. Цінності, інституції, категорії, поняття, які впроваджуються, мають або бути адаптованими до визнаних світоглядних засад; 2) доктринальне забезпечення – у тій його частині, що виникає незалежно від завдань держави щодо наукових розробок; 3) формування відповідної правосвідомості населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кістяківський Б.О. Вибране / переклад з рос. Л.Г. Малишевської; упорядкування, передмова і примітки Л.П. Депенчук. Київ, 1996. 512 с.
2. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? С. 256. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Delez/08.php.
3. Ткаченко І.М. Розмежування термінів: «правове поняття», «правова категорія» та «правовий концепт» (на прикладі норм цивільного кодексу України). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Т. 22 (61). № 1. 2009. С. 386.
4. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / под общ. ред. В.И. Даниленко. Москва, 2000. С. 342.
5. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. Москва, 1999. С. 200, 219, 221, 224.
6. Нерсесянц В.С. Философия права. Москва, 1997. С. 50–51.
7. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. Санкт-Петербург, 1898. С. 165–183.
8. Еллинек Г. Общее учение о государстве. Санкт-Петербург, 2004. С. 374.
9. Горяйнов А.М. Самозахист як засіб приватного правового приму. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 413–418.
10. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. Москва, 1971. С. 106.
11. Комзюк А. Державний-владний аспект адміністративного примусу. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4. С. 135.
12. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы). Красноярск, 1985. С. 40.
13. Лук'янець Д.М. Стереотипи в адміністративному праві: переконання та примус як універсальні методи державного управління. *Публічне право*. № 2 (6). 2012. С. 40.
14. Шевчук О.М. Державний примус як вид публічно-правового впливу. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 4. С. 146–151.
15. Теория государства и права : учебник / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. Москва, 2001. С. 450.
16. Алексеев С.С., Механизм правового регулирования в социалистическом обществе. Москва, 1966. С. 158.

Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна КОНЦЕПТ «ПРИВАТНЕ ПРАВО» ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Масштабне оновлення вітчизняного цивільного законодавства, модернізація Цивільного кодексу України з метою забезпечення максимальної відповідності його норм сучасним вимогам, природно, актуалізує дослідження проблем створення досконалого концептуального підґрунтя відповідних процесів. Водночас важливим є визначення засобів реалізації концепту приватного права у практиці законотворчості та правозастосування. Власне, від успішного вирішення цих двох завдань залежить і успішність оновлення цивільного законодавства України, і успіх адаптації вітчизняної правової системи до приватного права ЄС. Стаття присвячена аналізу того, як концепт приватного права має впливати на концепції оновлення цивільного законодавства України та яким чином він може бути реалізований на практиці.

У статті досліджується приватне право як концепт. Водночас приватне право характеризується як цивілізаційний феномен. Визначаються засоби реалізації концепту приватного права. Аналізуються засоби його правового забезпечення, а також значення державного і санкціонованого державою приватного примусу.

Зроблено висновок про те, що для забезпечення впровадження у буття суспільства концепту «приватне право» держава як один із найважливіших елементів механізму організації життя цього суспільства має здійснювати в межах правового поля низку заходів. Таким чином відбувається «об'єктивізація» концепту приватного права, перехід його з абстрактного цивілізаційного рівня на рівень цінностей, категорій, інституцій відповідної держави.

Від держави вимагаються значні зусилля, щоб впровадити зазначені цивілізаційні феномени, ідеологію тощо у життя суспільства. Таких зусиль може докладати не лише держава, а й суспільство загалом. Така умова не є обов'язковою, але без цього досягти успіху набагато важче.

Отже, має йтися не лише про державне, але й недержавне (громадське) забезпечення реалізації концепту приватного права.

Ключові слова: право, приватне право, концепт, ідея права, реалізація права, державний примус.

Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena

THE CONCEPT OF “PRIVATE LAW” AND PROBLEMS OF ITS IMPLEMENTATION

Large-scale updating of domestic civil legislation, modernization of the Civil Code of Ukraine in order to ensure maximum compliance of its norms with modern requirements, for sure, actualizes the study of the problems of creating a perfect conceptual basis for the relevant processes. At the same time, it is important to determine the means of implementing the concept of private law in the practice of lawmaking and law enforcement. In fact, the success of updating the civil legislation of Ukraine and the success of adapting the domestic legal system to private EU law depend on the successful solution of these two tasks. The article is devoted to the analysis of how the concept of private law should affect the concept of updating the civil legislation of Ukraine and how it can be implemented in practice.

The article examines private law as a concept. At the same time, private law is characterized as a civilizational phenomenon. The means of implementing the concept of private law are determined. The means of its legal support are analyzed, as well as the significance of state and state-sanctioned private coercion.

As a result of the study, it was concluded that in order to ensure the introduction of the concept of “private law” in society, the state, as one of the most important elements of the mechanism of organizing the life of this society, must take a number of measures. Thus, the concept of private law is “objectified”, its transition from the abstract level of civilization to the level of values, categories, institutions of the state. The state requires considerable efforts to implement these civilizational phenomena, ideology, etc. in society. Such efforts can be made not only by the state, but also by society as a whole. This is not necessary, but it is much harder to succeed without it.

Therefore, it should be not only about state, but also non-state (public) support for the implementation of the concept of private law.

Key words: law, private law, concept, idea of law, realization of law, state coercion.

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.415>

Гуйван Петро Дмитрович,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
професор

Полтавського інституту бізнесу

ORCID ID: 0000-0003-3058-4767

ПРАВОВЕ СПІВВІДНОШЕННЯ СТРОКІВ ЗДІЙСНЕННЯ РЕГУЛЯТИВНОГО Й ОХОРОННОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. З огляду на значну різноманітність сучасних цивільних правовідносин із позиції їх формування, обсягів повноважень управленого суб'єкта, способу реалізації тощо як загальна необхідність виглядає існування різних за юридичною природою строків для реалізації суб'єктивного матеріального права. Нині в нашій цивілістичній науці та правозастосовній практиці продовжуються дискусії стосовно віднесення різних конкретних строків, що визначають тривалість окремих повноважень чи обов'язків особи, до тих чи інших видів. Тому питання визначення правової сутності того чи іншого цивільного строку продовжує залишатися актуальним. На наш погляд, визначальним моментом, який впливає на диференціацію цивільних строків, є знаходження матеріальних відносин у регулятивному або в охоронному стані.

Мета статті полягає в розгляді питання про порівняння строків здійснення регулятивного цивільного права та строків реалізації права на захист у разі правопорушення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Регулятивне цивільно-правове правовідношення складається та реалізується за умови належного здійснення свого права управненою особою та відповідного належного виконання свого обов'язку зобов'язаною особою. Право кредитора, що впливає з такого регулятивного зобов'язання, не наділене властивістю примусової реалізації, оскільки воно не супроводжується так званими приводами до позову [1, с. 215–219], зокрема не порушене іншими особами. Коли ж відбувається порушення цивіль-

ного права, воно набуває здатності бути захищеним, і такий захист не може охоплюватися механізмами, притаманними правовому регулюванню регулятивних взаємин, навіть з урахуванням трансформацій суб'єктивного права. Такої позиції послідовно дотримуються ряд знаних українських цивілістів. Наприклад, Н.С. Кузнецова, визначаючи самостійність захисного права особи, порівнює його з іншими суб'єктивними правами, котрі можуть здійснюватися носіями на свій розсуд на засадах диспозитивності та вільного волевиявлення, позаяк для права на захист законодавцем встановлено загальний для цивільних прав режим правового регулювання [2, с. 30].

У публіцистичній літературі питання часової визначеності під час здійснення взаємодій регулятивного й охоронного порядку досліджувалися такими вченими, як Д.І. Мейер, В.П. Грибанов, В.В. Луць, В.В. Бутнев, П.Ф. Єлісейкін, С.О. Сліпченко. Ними здійснено аналіз темпоральної складової частини права особи на вчинення власних продуктивних дій і вимагання необхідної поведінки від контрагента як під час належного виконання, так і після правопорушення. Однак окремі взаємодії, особливо у площині практичної реалізації суб'єктивних повноважень носія права у часі, залишаються вивченими недостатньо. Тож виникає багато суперечок і різнобачень, зокрема щодо з'ясування темпоральної межі, коли припиняється регулятивний стан матеріальних відносин і виникає право на захист, у т. ч. шляхом пред'явлення позовного домагання і здійснення права на примус за допомогою юрисдикційного органу – суду. Предметом цієї праці є порівняльний аналіз двох зовнішньо схожих, але достат-

ньо різних за сутністю та призначенням матеріально-правових строків: присічних і давнісних (позовної давності). На базі детального аналізу юридичного змісту вказаних темпоральних явищ буде здійснено виокремлення кожного з цих строків, що і становить мету дослідження.

У нашій роботі автор не полемізує із приводу визначення поняття преклюзивного (присічного) строку: воно викладене в інших працях [3, с. 183–213] і розуміється як встановлений період для вчинення повноважною особою односторонніх дій фактичного порядку, спрямованих на набуття, збереження чи зміну іншого суб'єктивного матеріального права. Керуючись такою дефініцією, можемо сказати, що до обмежених присічними строками належать, наприклад, право спадкоємця на прийняття спадщини від дня її відкриття, право відшукувати загублену річ, бездоглядну домашню тварину тощо [4, с. 94]. Іноді навіть у тих випадках, коли реалізація матеріального права відбувається шляхом звернення до суду, теж треба говорити про строки здійснення не охоронного, а регулятивного повноваження. Так, після публікації у ЗМІ про порушення провадження про банкрутство кредитор має звернутися з вимогою до господарського суду протягом одного місяця. У цих випадках ідеться не про позовну давність, а про строкове матеріальне право, а період його реалізації має присічний характер.

У науковій цивілістичній літературі прийнято вважати, що присічні строки за своєю юридичною сутністю найбільш наближені до позовної давності, адже з їх спливом пов'язується припинення суб'єктивного права та можливості його судового захисту. Отже, більшість дослідників традиційно вивчали присічні строки саме порівняно з позовною давністю. Більш того, науковці часто не вбачали серйозних відмінностей між давнісними та преклюзивними строками, вважаючи їх двома різновидами єдиного цивільно-правового інституту [5, с. 255–262]. В обох випадках можливість реалізації цивільного права пов'язана з активними ініціативними діями самого кредитора, які він має вчинити в установлених темпоральних межах. Після збігу такого строку реалізація права є неможливою, а саме суб'єктивне право припиняється. Якщо дія права обмежена часом, відповідно обмежена строком і можливість вчинення кредитором вказаних дій. Із закінченням існування права припиняється і кореспондуючий йому обов'язок боржника, тож невчинення дій не дає змоги управненому суб'єкту досягти мети

цивільного правовідношення – реалізації свого матеріального права.

Здавалося би, зміст суб'єктивного права носія, обмеженого позовною давністю та присічним строком, однаковий – правомочність на власні активні дії зі спливом встановленого періоду припиняється, але насправді це не так, їхня юридична природа відмінна. Не можна погодитися із твердженням, що закінчення присічного строку одночасно погашає притаманну захисну властивість права. Погасити можна лише те право, що вже виникло, тобто повноваження, яке існує. Якщо ж протягом присічного строку матеріальне право, здійснення якого полягає у вчиненні певних активних дій, не було реалізоване, немає підстав говорити про його порушення. Після закінчення періоду дії правовстановлюючого повноваження особи, що не було реалізоване самим носієм, право на захист не припиняється, воно просто не виникає. Отже, неправильно стверджувати, ніби зі спливом строку дії суб'єктивного права припиняється і право на його судовий захист. Охоронне правовідношення не може припинитися, позаяк воно взагалі не виникало.

Досить часто помилки у визначенні характеру правовідношення, котре перебуває у певному стані, спричинені неправильною оцінкою моменту, коли в окремих зобов'язаннях фактично відбулося правопорушення, а отже, припинилися регулятивні взаємини та виникло охоронне правовідношення. Є.О. Крашенінніков, вважаючи, що вимога вкладника до установи банку про видачу вкладу є регулятивним правом, а охоронне повноваження такого самого змісту виникає лише в разі відмови у встановлений строк виконати вказану вище вимогу [6, с. 52–53], чомусь зовсім по-іншому обґрунтовує відносини, котрі виникають при страхуванні. Він вказує, що охоронне повноваження (а отже, і строк давності) за вимогами до страховика починається від часу настання страхового випадку, постулюючи можливість виникнення охоронної вимоги щодо страхової виплати не від часу правопорушення, а від певної нейтральної події (страхового випадку), настання певної дати [7, с. 56–57].

На наш погляд, вказана теза є помилковою, але її прихильники все ж вказують на таку можливість і як найбільш наочний приклад наводять охоронне правовідношення, до складу якого входить вимога про виплату страхової суми, котре, на їх переконання, виникає від моменту страхового випадку. Тож виникає питання: чи є вимога про сплату страхової суми охоронно-правовим

собів захисту порушеного права, адже для його реалізації обрана позовна форма пред'явлення домагання [10, с. 292]. Такий підхід, на наше переконання, є не зовсім правильним. Згадаймо, що охоронне правовідношення (а отже, і його елемент – право на позов) виникає після порушення регулятивного суб'єктивного права особи. Отже, за логікою законодавця, упродовж перебігу присічного строку для прийняття спадщини регулятивне право спадкоємця перебувало у не порушеному стані, а після спливу цього періоду воно отримало порушення.

Вказана позиція, очевидно, підлягає серйозному корегуванню. По-перше, і головне, нереалізація самим носієм суб'єктивного права упродовж тривалості преклюзивного строку не породжує права на позов. Це впливає із самої юридичної природи секундарних прав [11, с. 8]. По-друге, важко, а часом просто неможливо встановити, хто є зобов'язаною особою щодо позовного домагання спадкодавця, який пропустив строк для прийняття спадщини, адже причинами пропуску строку, скажімо, можуть бути події. Наприклад, спадкоємець проживав у іншій місцевості та не знав і не міг знати про смерть спадкодавця, чи взагалі спадкоємець дізнався про те, що він є таким, із серйозним запізненням. Отже, як бачимо, навіть за наявності поважних причин пропуску цього періоду, якщо і можна вважати право на прийняття спадщини порушеним (хоча сама по собі категоричність подібного твердження є суперечливою), все ж у значній кількості випадків не можна говорити про виникнення охоронно-правового відношення, оскільки обов'язковим елементом останнього є охоронна вимога, адресована порушнику суб'єктивного права, а ця складова частина відсутня.

Відповідно до ч. 3 ст. 1272 ЦКУ, якщо строк пропущено з поважної причини, суд може визначити позивачу додатковий період, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Власне, такий спосіб темпорального регулювання цивільних відносин є унікальним, що викликає серйозні сумніви у його доцільності [12, с. 72], адже досить широко використовується та виправдало себе відновлення пропущеного строку. Крім того, з огляду на викладене вище, за наявності описаних обставин застосування наведеного способу захисту порушеного права особи, котра пропустила строк для прийняття спадщини, має відбуватися не у позовній формі [13, с. 310]. Якщо вже законодавець обрав для подовження пропущеного строку судовий механізм, то слід

використовувати окреме провадження – вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи чи створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорованих прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК) [14, с. 144].

Ще одна практична ситуація – коли зазвичай відбувається підміна темпоральних, регулятивних та охоронних вимірів. Мусимо критично оцінити твердження про присічний характер строку пред'явлення вимоги про звільнення майна з-під арешту. Послідовно керуючись означеними вище принципами, можемо стверджувати, що це повноваження, безумовно, належить до способів захисту права власності [15, с. 69]. Сам же захист існує лише тоді, коли є об'єкт захисту – порушене матеріальне право. Останнє, у свою чергу, відбувається внаслідок певних дій (арешту) й у певний момент, від якого за загальним правилом починається існування матеріального права на судовий захист, яке має властивість задавнюватися.

Наведемо приклад із судової практики, котрий проілюструє коментовану нами тезу про підміну правового забезпечення перебігу давнісних строків, на те, що використовується для строків здійснення регулятивного права і навпаки. Так, Вищий господарський суд України у своїй постанові визначив встановлений місячний строк для звернення до суду із позовом про визнання недійсним угод за результатами проведення аукціону чи конкурсу відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» присічним. Суд відмовив у застосуванні правила про відновлення позовної давності [16], та, якби під час постановлення рішення він проаналізував реальну сутність відносин, то, безумовно, обрав би зовсім інший, правильний підхід. Справа в тому, що шляхом звернення до суду позивач реалізовував свої охоронне право, яке виникло внаслідок порушення його регулятивного повноваження на належну участь у приватизаційному аукціоні чи конкурсі. Строком охоронно-правової вимоги є позовна давність, котра у разі поважності пропуску підлягає обов'язковому відновленню (ч. 5 ст. 267 ЦКУ).

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, у літературі та на практиці відсутній однозначний підхід до того, які саме цивільні строки слід відносити до регулятивних чи охоронних, і цьому дійсно

сприяє непослідовність нашого законодавства. Між вказаними цивільними строками є відмінності, котрі не дозволяють їх ототожнити. На нашу думку, головним критерієм відмінностей між суспільними відносинами, що регулюються правовим інструментарієм позовної давності, та тих, які підпадають під сферу дії норм, котрі встанов-

люють преклюзивні строки, є те, що предметом дії кожного з них є різне за своєю юридичною природою суб'єктивне матеріальне право: класичний присічний строк обмежує період реалізації регулятивного права, тоді як зі збігом позовної давності погашається охоронне право (позовне домагання).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильковский Е.В. Учебник гражданского права. Москва : Издание Бр. Башмаковых, 1917. 429 с.
2. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 928 с.
3. Гуйван П.Д. Теоретичні питання строків у приватному праві : монографія. Харків : Право, 2014. 632 с.
4. Луць В.В. Строки в цивільних правовідносинах: Конспекти лекцій з спецкурсу. Львів : Вид-во ЛДУ, 1992.
5. Советское гражданское право : учебник / ред. Генкин Д.М. Москва : Госюриздат, 1950. Т. 1. 495 с.
6. Крашенинников Е.А. Понятие и предмет исковой давности. Ярославль, 1997. 86 с.
7. Крашенинников Е.А. К учению об исковой давности. Материально-правовые и процессуальные средства охраны и защиты прав и интересов хозяйствующих субъектов. Калинин, 1987. С. 53–59.
8. Вошатко А.В. Начало течения давностного срока по притязанию на выплату страхового возмещения. *Проблемы защиты субъективных гражданских прав* : сборник научных трудов. Ярославль, 2001. С. 39–45.
9. Лебедева К.Ю. Классификация сроков в гражданском праве. *Журнал российского права*. 2001. № 9. С. 75–82.
10. Городилова О.О. Строки реалізації права на прийняття спадщини та спадкова трансмісія як особливий випадок набуття спадщини. *Вісник Харківського нац. університету внутрішніх справ*. 2008. № 43. С. 290–295.
11. Thon, A. Rechtsnorm und subjektives Recht. Weimar, 1887. 282 s.
12. Сасина Л.А. Спорные вопросы сроков в наследственном праве. *Вестник Московского университета*. 1986. № 6. С. 70–75.
13. Рябоконт Е.А. Предоставление наследнику дополнительного срока для принятия наследства (на основе материалов судебной практики). *Альманах цивилистики*. Вып. 2. 2009. С. 306–336.
14. Рябоконт Е.О. Спадок права відношення у цивільному праві. Київ : Віпол, 2002. 266 с.
15. Тыртычный С.А. Защита имущественных прав собственника по современному российскому законодательству : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 169 с.
16. Постанова Вищого Господарського суду України. Справа № 20-12/077 19 січня 2006 р. URL: http://arbitr.gov.ua/docs/28_1162075.html.

Гуйван Петро Дмитрович

ПРАВОВЕ СПІВВІДНОШЕННЯ СТРОКІВ ЗДІЙСНЕННЯ РЕГУЛЯТИВНОГО Й ОХОРОННОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Наукова стаття присвячена порівнянню строків здійснення регулятивного цивільного права та строків реалізації права на захист у разі правопорушення. Попри зовнішню схожість вказаних темпоральних характеристик, у роботі відзначається їхня різна сутність і призначення. Особлива увага надається дослідженню таких матеріально-правових строків: присічних регулятивних і давнісних (позовна давність). Річ у тім, що у доктрині часто з їхнім впливом пов'язується припинення суб'єктивного права та можливості його судового захисту. Ми наголошуємо на тому, що це не так. Не можна погодитися із твердженням, ніби закінчення присічного строку одночасно погашає притаманну захисну властивість права. Погасити можна лише те право, що вже виникло, тобто повноваження, яке існує. Якщо ж протягом присічного строку матеріальне право, здійснення якого полягає у вчиненні певних активних дій, не було реалізоване, немає підстав говорити про його порушення. Після закінчення періоду дії правовстановлюючого повноваження особи, що не було реалізоване самим носієм, право на захист не припиняється, воно просто не виникає. Підкреслюється, що правильне розуміння характеру правовідношення, котре перебуває в певному стані, дозволить уникнути неправильної оцінки моменту, коли в зобов'язанні фактично відбулося правопорушення, а це надасть можливість реально захистити своє матеріальне право. Наведені конкретні ситуації, коли правова природа відносин не є очевидною, висловлена обґрунтована критика окремих підходів, коли нечіткість і суперечливість окремих норм вітчизняного законодавства призводить до суперечливого правозастосування. Зокрема, вказується, що страховий випадок призводить до виникнення не охоронного, а регулятивного права, якому кореспондує регулятивний обов'язок здійснити страхову виплату, і лише у разі невиконання вказаного обов'язку у встановлений договором чи правилами страхування строк відбудеться порушення вказаного суб'єктивного права та з'явиться можливість юридичного захисту.

Ключові слова: присічний строк, позовна давність, правовідношення.

Guyvan Petro

LEGAL RATIO OF TERMS OF IMPLEMENTATION OF REGULATORY AND PROTECTIVE CIVIL LAW

This scientific article is devoted to the study of the comparison of the drains of the implementation of regulatory civil law and the timing of the right to protection in case of offense. Despite the external similarity of these temporal characteristics, the work notes their different nature and purpose. Particular attention is paid to the study of the

following substantive legal terms: regulatory and statutory deadlines (statute of limitations). The fact is that in doctrine, their emergence is often associated with the termination of subjective law and the possibility of its judicial protection. We emphasize that this is not the case. It is impossible to agree with the statement that the expiration of the cut-off period simultaneously extinguishes the inherent protective property of the right. Only the right that has already arisen, ie the existing authority, can be extinguished. If during the cut-off period the substantive law, the implementation of which consists in the commission of certain active actions, has not been implemented, there is no reason to speak of its violation. After the expiration of the period of validity of the right of establishment of a person who has not been exercised by the holder, the right to protection does not cease, it simply does not arise. It is emphasized that a correct understanding of the nature of the legal relationship, which is in a certain state, will avoid misjudging the moment when the obligation actually occurred in the offense. And this will provide an opportunity to really protect their substantive rights. There are specific situations when the legal nature of the relationship is not obvious, there is a reasonable criticism of certain approaches, when the vagueness and inconsistency of certain rules of domestic law leads to contradictory law enforcement. In particular, it is stated that the insured event leads to the emergence of not a protection, but a regulatory right, which corresponds to the regulatory obligation to make an insurance payment. And only in case of non-fulfillment of the specified obligation in the term established by the contract or rules of insurance there will be a violation of the specified subjective right and there is a possibility of legal protection.

Key words: cut-off period, statute of limitations, legal relationship.

нової та новітньої історії відбувається за умов наймасштабнішої у світі революції – становлення рівності жінки та чоловіка у правах, свободах, обов'язках, відповідальності, можливостях і шансах.

Характерною особливістю Конституції України є відображення в ній рівності прав і свобод у тісній взаємозалежності із забезпеченням рівності можливостей для чоловіка й жінки стати рівноправними як де-юре, так і де-факто у всіх сферах суспільної життєдіяльності. Ідея рівноцінності статей і гарантування її в реальному житті виражена у ст. 24 Основного Закону у формулі рівних прав і можливостей чоловіків і жінок [2].

Світова практика демонструє нам, що трансформація сімейних відносин пов'язується не лише з економічними процесами, а й вимірюється багатьма іншими параметрами, зокрема гендерними, які потребують вивчення та державного регулювання.

Відповідно до ст. 18 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [3], у якій сформульовані міжнародні стандарти з дотримання рівних прав і можливостей жінки та чоловіка в суспільстві, Україна періодично, кожні чотири роки, подає генеральному секретарю ООН державні доповіді про виконання цієї Конвенції в Україні.

Стан дослідження теми. Гендерний підхід до аналізу становища жінок і чоловіків в українському суспільстві, міжстатевих відносин, місця й ролі кожної статі у розвитку громадянського суспільства відображений у працях провідних науковців О.Ю. Бикова, Н.Б. Болотіної, Т.В. Войтенко, З.В. Ромовської, К.Б. Левченко, О.І. Сафончик, О.В. Синьгубова, В.М. Чернеги й у численних наукових статтях і монографічних дослідженнях у різних галузях національного законодавства загалом і сімейного зокрема.

Мета статті. Наявність цих та інших наукових доробок у зазначеній сфері зумовлює необхідність дослідження правового регулювання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні, що можливо здійснити шляхом аналізу та класифікації нормативно-правових актів щодо державного забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні. У контексті такого дослідження доцільним буде також визначення шляхів удосконалення нормативно-правової бази забезпечення цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження актуалізується

тим, що в Україні практично не створено науково обґрунтованої теорії принципу гендерної рівності загалом та у сімейному законодавстві зокрема і механізму його забезпечення. Тому вивчення цієї проблематики у межах науки теорії держави та права створить ефективну теоретичну базу для належної реалізації принципу гендерної рівності в Україні.

Акумуляування здобутків і напрацювань попередників дасть можливість визначити: основні проблеми та пріоритети на найближчу та віддалену перспективу у цій сфері, що сприятиме уникненню негативних наслідків із минулого досвіду й ефективному практичному вирішенню проблем у майбутньому; формулювати конкретні пропозиції щодо дієвих заходів, спрямованих на забезпечення принципу гендерної рівності.

У Державній Програмі з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві [4] поза увагою лишилися гендерні проблеми сучасної сім'ї та вироблення гендерної стратегії сприяння її розвитку.

Нові структурні та функціональні зміни у сім'ї, становлення паритетності відносин у ній в останні десятиріччя мало відображені в Концепції державної сімейної політики, схваленої Постановою № 1063-XIV [5]. Дуже поверхово вони втілені у програмі «Українська родина» [6]; практично не втілені були у Державній програмі підтримки сім'ї на період до 2016 р. [7], тоді як процеси творення егалітарної сім'ї, відповідні трансформації сім'ї як соціального інституту є дуже неоднозначними, утримуючи як прогресивні, так і регресивні моменти.

Гендерна експертиза сімейного законодавства передбачає аналіз правових норм, проте наскільки вони – дружина і чоловік – як рівноправні суб'єкти подружніх відносин можуть самореалізуватися в сімейному середовищі, настільки сімейне законодавство не є нейтральним у цьому, а гарантує гендерну рівновагу, усуває гендерну дискримінацію, сприяє розвитку паритетної демократії в сім'ї. Якщо «жіночий» підхід до сімейних відносин традиційно зосереджувався на захисті прав жінок, абсолютизував такий захист, то за гендерного підходу передбачається правовий аналіз сімейних відносин із погляду рівності у сім'ї дружини та чоловіка. Тільки гендерно справедливий підхід до законодавства може створити гендерно справедливі умови для самоутвердження рівноправності соціальних статей у сімейних відносинах.

До системи принципів сімейного права України входить принцип гендерного балансу в сімей-

них правовідносинах. Так, згідно з ч. 6 ст. 7 СК України жінка та чоловік мають рівні права й обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Вказана засада фігурує і в авторських (наукових) переліках принципів сімейного права України, проте ідею рівності чоловіка та жінки у шлюбі та сім'ї одні вчені розглядають як принцип їх повної рівності в особистих і майнових правах у шлюбі та сім'ї [8, с. 8–9; 9, с. 14], тоді як інші – як принцип гендерного балансу [10, с. 45; 11, с. 7]. Нині чималий науковий інтерес становить визначення змісту принципу гендерного балансу в сімейних правовідносинах і способів його втілення у нормах СК України.

Регулювання сімейних відносин, як зазначено у ч. 3 ст. 7 СК України, здійснюється лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з погляду інтересів їх учасників та інтересів суспільства, тобто йдеться про межу законодавчого регулювання сімейних відносин. Можливість закону регулювати усі сфери відносин між дружиною та чоловіком, батьками та дітьми обмежена конституційним правом особи на свободу та недоторканність особистого життя.

Як зазначає З.В. Ромовська, в межах об'єктивно наявних можливостей СК України забезпечує баланс інтересів жінки та чоловіка у сім'ї, усуває нерівність у правах чоловіка, що мала місце раніше. У кодексі жінка не розглядається априорі як скривджена сторона. Скривдженою стороною може бути однаковою мірою як жінка, так і чоловік [12].

Цікаво, що у сімейному праві встановлювалися положення, котрі допускали певну юридичну «нерівність» суб'єктів, які законодавець намагається виправити у процесі розвитку сімейного законодавства. Одним із таких прикладів були положення щодо шлюбного віку чоловіків і жінок, що за попередньою редакцією ч. 1 ст. 22 СК України встановлювався для жінок 17 років, а для чоловіків – 18 років.

Нині це питання актуалізується у зв'язку з тим, що до вказаної норми СК України внесено зміни та встановлено однаковий шлюбний вік для чоловіків і жінок – 18 років. Це є новелою, введеною в дію Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» [13].

Важливе значення з погляду свободи особистості та прав людини має п. 4 ст. 56 СК України, який вказує, що «примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, у т. ч. примушування до статевого зв'язку

за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу й особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом». Таким чином, примушування до статевих відносин жінки, здійснюване з боку її чоловіка, розглядається як цілком протиправне дійство, без виправдання на підставі, що подібні дії здійснюються у шлюбі.

Дуже важливою щодо дотримання принципу гендерної рівності має ст. 60, якою передбачено, що «майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав із поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляду за дітьми, хвороби тощо) самостійного заробітку (доходу)». Хоч і непрямо, але ця стаття визнає домашню працю жінки та її догляд за дітьми, які формально є неоплачуваними, такими, що мають вартість на ринку праці, і, таким чином, внесок жінки у матеріальний добробут родини.

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю поміж ними або шлюбним договором (ст. 70, п. 1), що з погляду дотримання гендерної рівності є цілком виправданим.

Справедливою та гуманною з погляду взаємовідносин статей є ст. 75, яка встановлює право на утримання (аліменти) того з подружжя, хто є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя цю матеріальну допомогу може надавати. Це положення діє не тільки на час існування шлюбу, але й протягом одного року від дня розірвання шлюбних відносин.

Окремо регулюється не тільки право жінки на утримання (аліменти) під час вагітності й у разі проживання з нею дитини (ст. 84), але й право чоловіка на таке утримання у разі проживання дитини з ним (ст. 86). Тим самим закон гарантує права не тільки жінок, але й чоловіків у разі, коли вони одноосібно виховують дитину. Таке утримання може тривати протягом 3 років.

Слід відзначити, що Сімейне законодавство України також спрямоване на захист прав чоловіка у разі, коли він є біологічним батьком дитини, хоча на момент зачаття чи народження дитини жінка перебувала в офіційному шлюбі з іншим чоловіком (ст. 129). У такому разі він має право пред'явити позов про визнання свого батьківства до офіційного чоловіка цієї жінки через судову процедуру. Таким чином, українське законодав-

ство намагається дотримуватися балансу інтересів як жінок, так і чоловіків.

Окрім рівних прав, які, згідно із СК України, мають і чоловік, і жінка, вони мають і рівні обов'язки. Так, «мати, батько мають рівні права й обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою (ст. 141, п. 1)». П. 2 цієї ж статті наполягає, що «розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини».

Практика повсякденного життя свідчить про те, що після розлучення дитина або діти частіше залишаються жити з матір'ю, однак цей факт не позбавляє батька обов'язків із виховання його дитини. Водночас закон зміцнює і права батьків, гарантуючи чоловікам після розлучення право проводити час зі своїми дітьми (ст. 153).

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Загалом Сімейний кодекс України відповідає принципам, на яких будується гендерна рівність прав та обов'язків у сім'ї та суспільстві, однак деякі його статті є суперечливими з погляду дотримання принципу гендерної рівності.

Окрім Сімейного кодексу, Україна має розвинуту систему інших нормативно-правових документів, що регулюють сімейні відносини, але практично в усіх цих документах проблеми гендерної нерівності або партнерських відно-

син у сім'ї піднімаються дуже рідко. Винятком є тільки Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [14], який чітко визначає види насильства, що ще мають місце у сімейному житті (фізичне, сексуальне, психологічне й економічне насильство) та передбачає конкретні заходи та процедури як його попередження, так і покарання, але і цей закон включає сумнівну з погляду гендерної рівності ст. 11 про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї. Ця стаття практично перекладає відповідальність за кримінальну поведінку із кривдника на жертву, яку завжди можна звинуватити в тому, що вона сама спровокувала насильника.

Поки ще сімейна політика української держави ґрунтується на протекціоністських заходах щодо функціонування української родини. Державні нормативні документи недостатньо звертають увагу на такі внутрішні механізми функціонування родини, як партнерські чи ні відносини між подружжям, рівний чи нерівний розподіл праці у родині тощо.

З огляду на це Україна потребує концепції розвитку сім'ї, ґрунтованої на аналізі сучасних національних процесів і світового досвіду, що не лишала би поза увагою притаманні сьогоденню зміни в моралі, зростання індивідуалізму, егоїзму, відчуження від публічного життя та життя громади тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний Кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Конвенція ООН від 18 грудня 1979 р. *Бібліотечка голови профспілкового комітету*. 2005. № 5.
4. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 1. Ст. 25.
5. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова Верховної Ради України від 17 вересня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46. Ст. 404.
6. Про Програму «Українська родина» : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 11. Ст. 449.
7. Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 37. Ст. 1311.
8. Мазур О.С. Сімейне право України : навчальний посібник. Київ : Ун-т «Україна», 2005. 116 с.
9. Шимон С.І. Сімейне право : навчально-методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 164 с.
10. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. С.Я. Фурси. Київ : Вид. Фурса С.Я., КНТ, 2008. 1248 с.
11. Чернега В.М. Морально-правові принципи в сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2015. 20 с.
12. Ромовська З.В. Сімейне законодавство України: гендерна експертиза / відп. ред. Т.М. Мельник. Київ : Логос, 2001. 40 с.
13. Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку : Закон України від 15 березня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4525-17#Text>.
14. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

Сафончик Оксана Іванівна, Шамота Олександр Володимирович
ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Проблематика забезпечення принципу гендерної рівності у сімейних правовідносинах і формування національного механізму щодо відповідності світовим політичним процесам і міжнародним зобов'язанням України, її європейському вибору та іншим чинникам має суттєве теоретичне та практичне значення для юридичної доктрини та державно-суспільного розвитку.

У статті акцентовано увагу на тому, що поняття гендерної рівності СК України можна охарактеризувати як прогресивний і доволі демократичний: він ліквідує юридичні підстави для дискримінації жінок і чоловіків у сфері сімейного, приватного життя.

Гендерна експертиза сімейного законодавства передбачає аналіз правових норм, про те наскільки вони – дружина і чоловік – як рівноправні суб'єкти подружніх відносин можуть самореалізуватися в сімейному середовищі, настільки сімейне законодавство не є нейтральним у цьому, а гарантує гендерну рівновагу, усуває гендерну дискримінацію, сприяє розвитку паритетної демократії в сім'ї. Якщо «жіночий» підхід до сімейних відносин традиційно зосереджувався на захисті прав жінок, абсолютизував такий захист, то за гендерного підходу передбачається правовий аналіз сімейних відносин із погляду рівності у сім'ї дружини та чоловіка. Тільки гендерно справедливий підхід до законодавства може створити гендерно справедливі умови для самоутвердження рівноправності соціальних статей у сімейних відносинах. До системи принципів сімейного права України входить принцип гендерного балансу в сімейних правовідносинах.

Аналіз національного законодавства показує наявність суттєвих прогалин щодо визначення самого поняття «гендерна рівність» загалом і її місце у сімейних правовідносинах зокрема, однак відзначаємо, що прийняття Сімейного кодексу України та низки законодавчих актів дало змогу більшою мірою врегулювати ці надскладні відносини з урахування інтересів, прав і обов'язків як жінок, так і чоловіків у непростих сімейних відносинах.

Ключові слова: сімейне право, сімейне законодавство, сімейні правовідносини, принципи сімейного права, гендерна рівність.

Safonchik Oksana, Shamota Oleksandr
THE PRINCIPLE OF GENDER EQUALITY UNDER FAMILY LAW OF UKRAINE

The issue of ensuring the principle of gender equality in family relations and the formation of an appropriate national mechanism for compliance with world political processes and international obligations of Ukraine, its European choice, and other factors and has significant theoretical and practical significance for legal doctrine and state and social development.

The article emphasizes that the concept of gender equality of the Family Code of Ukraine can be described as progressive and quite democratic: it eliminates the legal grounds for discrimination against women and men in the field of family and private life.

Gender examination of family law provides an analysis of legal norms on the extent to which wife and husband as equal subjects of marital relations can self-realize in the family environment, so family law is not neutral in this, but guarantees gender balance; eliminates gender discrimination; promotes parity democracy in the family. At the same time, if the “women’s” approach to family relations has traditionally focused on the protection of women’s rights, absolutized such protection, then the gender approach provides for a legal analysis of family relations in the duration of equality in the family of wife and husband. Only a gender-equitable approach to legislation can create gender-equitable conditions for the self-affirmation of equality of social sex in family relations. The system of principles of the family law of Ukraine includes the principle of gender balance in family legal relations.

The analysis of national legislation shows the existence of significant gaps in the definition of the concept of “gender equality” in general and its place in family law in particular. However, we note that the adoption of the Family Code of Ukraine and some legislative acts has made it possible to better regulate these complex relations, taking into account the interests, rights, and responsibilities of both women and men in complicated family relationships.

Key words: family law, family legislation, family legal relations, principles of family law, gender equality.

УДК 347.122:007

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.417>

Матійко Микола Володимирович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0003-4588-2636

СИСТЕМА СПОРТИВНИХ НАГОРОД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Спортивні нагороди є достатньо дієвим засобом, що стимулює позитивну, суспільно корисну поведінку, сприяє зростанню спортивних досягнень, популяризації масового спорту та здорового способу життя, допомагає у створенні позитивного іміджу держави у міжнародних відносинах. Впливаючи на свідомість, у т. ч. і на психологічному рівні, спортивні нагороди створюють додаткові мотивації спорту вищих досягнень, дитячого спорту, дитячо-юнацький спорту, резервного спорту, професійного спорту, спорту ветеранів, службово-прикладного та військово-прикладного спорту, спорту осіб з інвалідністю, позитивно впливають на фізкультурно-оздоровчу діяльність, стимулюють масовий спорт і заняття фізичною культурою.

Законодавець у ст. 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р., визначаючи спорт як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямовану на виявлення й уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань і відповідної підготовки до них, підкреслює важливість змагальності у спортивній сфері, справедливе відзначення спортивних досягнень. Застосування стимулювання та «м'якого» впливу, що є характерним для приватного права, повною мірою сприяє реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту, адже сучасною тенденцією є те, що «значимість заохочення як юридичного інструменту постійно зростає» [1, с. 32].

Заохочення є не тільки відзнакою за вже досягнуте, а і стимулом для подальших досягнень творчої ініціативи та здібностей [2, с. 77].

У загальному вигляді автор «Теорії нагород» І. Бентам визначав нагороду як якусь частку блага, котра дарується за реальну або передбачувану послугу. Поняття нагороди неодмінно мало на увазі якесь діяння, яке вважається благом [3, с. 93, 410].

У сфері спорту існує велика кількість знаків за заслуги в галузі фізичної культури і спорту, нагородних медалей, стрічок, жетонів, кубків, що вручаються переможцям змагань, рекордсменам, їхнім тренерам. Спортивні нагороди вручаються переможцям спортивних змагань за велику працю, майстерність і волю до перемоги. Спортивними нагородами можуть бути диплом, грамота, свідоцтво, жетон, медаль, стрічка чемпіона, кубок та ін. Однією з ознак спортивної нагороди незалежно від її назви, на наш погляд, може вважатися відзначення спортивних заслуг перед суб'єктом запровадження нагороди. Спортивні нагороди можуть присуджуватися окремим спортсменам, тренерам, суддям або колективам – командам, клубам, спортивним організаціям. Нагородження спортивною нагородою звернене як у минуле, так і в майбутнє, а тому переслідує одночасно дві мети: стимулювати подальші спортивні досягнення та винагородити особу за вже отриманий спортивний результат.

Спортивні нагороди є особливим видом заохочень. Спортивне досягнення, за яке надається спортивна нагорода, кваліфікується як особливо значуще. Нагородами прийнято заохочувати не поточні спортивні досягнення, а найбільш вагомі. Спортивними нагородами відзначаються заслуги підсумкового характеру. Такі заслуги – предмет гордості спортсмена, його відмінність від інших

спортсменів. Одночасно такі заслуги є принципово важливими для організатора змагань, вболівальників суддівства, інших спортсменів, ветеранів спорту. Такі спортивні досягнення можуть бути розцінені як важливі чинники розвитку конкретного виду спорту, спорту загалом, популяризації фізичної культури та здорового способу життя.

Отже, спортивна нагорода є символічним заохоченням, котре впливає на статус спортсмена у спортивному середовищі, системі суспільних відносин і моральних норм, встановлене і застосовується за значні заслуги, які визначають спортивне досягнення нагородженої особи та які є достатньо важливими для спортивного середовища. Аналіз суспільних відносин у визначеній сфері, наукових джерел і сучасного законодавства дозволяє виділити систему спортивних нагород.

Стан дослідження теми. Вивченню приватноправових аспектів спортивної сфери та сфери нагород присвячено низку наукових робіт. Серед учених, котрі досліджували цю проблематику, варто відзначити Л.І. Заїченко, Д.Г. Коритько, О.Ю. Лавренюка, О.М. Залізко, М.О. Ткалича, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонову, О.О. Ющик та ін., проте і сьогодні проблематика спортивних нагород і їх системи залишається недостатньо розробленою для вітчизняної правової доктрини.

Метою статті є дослідження приватноправових аспектів спортивних нагород шляхом з'ясування їх системи, можливості та необхідності застосування засобів приватноправового характеру до сфери спортивних нагород, аналіз доцільності наявного приватноправового регулювання зазначеної сфери. Зростання значення спортивної сфери у життєдіяльності людини та її важливість актуалізує це дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р. центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, визначає систему спортивних відзнак і нагород. Пп. 17 п. 4 Положення про Міністерство молоді та спорту України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 220, серед інших завдань Міністерства передбачає встановлення переліку спортивних нагород для переможців і рекордсменів всеукраїнських спортивних змагань. Положення про єдину спортивну класифікацію України, затверджене Наказом Міністерства молоді та спорту України 11 жовтня

2013 р. № 582, встановлює систему спортивних звань і розрядів, які також за своїми ознаками можуть бути віднесені до спортивних нагород, що, узагальнюючи, можна назвати відомчими спортивними нагородами. Законом України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 р. встановлений перелік державних нагород України, які відповідно до ст. 1 цього закону є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною та можуть надаватися і за певні високі спортивні досягнення, але не є вузькоспеціалізованими спортивними нагородами, адже підставою їх надання можуть бути досягнення і в інших сферах. Єдиною максимально наближеною до сфери фізичної культури та спорту державною нагородою із цього переліку може бути почесне звання «Заслужений працівник фізичної культури і спорту України», яке відповідно до Положення «Про почесні звання України», затвердженого Указом Президента України від 29 червня 2001 р., надається фахівцям і організаторам фізкультурно-спортивного руху, видатним ученим, тренерам, викладачам фізкультурно-оздоровчих і спортивних навчальних закладів та іншим працівникам фізичної культури і спорту, спортсменам за досягнення високих результатів у міжнародних спортивних змаганнях, вагомні заслуги у підготовці національних спортивних кадрів.

Таким чином, нині у державі склалася відповідна система спортивних нагород, основними рівнями якої можуть бути визнані:

1. Рівень державних нагород. На цьому рівні спеціалізованою для сфери спорту нагородою є почесне звання «Заслужений працівник фізичної культури і спорту України». Своєрідність рівня насамперед полягає в тому, що, нагородження здійснюється не організатором змагань, а суб'єктом владних повноважень, відбувається від імені держави. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про державні нагороди України» нагородження державними нагородами провадиться указом Президента України. Таке нагородження має відповідати всім вимогам нагородного процесу, що регламентує процедуру присвоєння державних нагород України. До цього рівня також можна віднести нагороди іноземних держав, яких відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про державні нагороди України» можуть удостоєні громадяни України.

2. Рівень відомчих спортивних нагород. Серед них виділяються спортивні звання: заслужений тренер України, заслужений майстер спорту України, майстер спорту України міжнародного класу (гросмейстер України – для шахів, шашок), майстер спорту України та спортивні розряди: кандидат у майстри спорту України, перший розряд, другий розряд, третій розряд, перший юнацький розряд, другий юнацький розряд, третій юнацький розряд. Особливістю цього рівня спортивних нагород є те, що нагородження ними відповідно до виду нагород здійснюється відповідно до Розділів IV та VII Положення про єдину спортивну класифікацію України, затвердженого Наказом Міністерства молоді та спорту України 11 жовтня 2013 р. № 582:

- спортивні звання – наказом Мінмолодьспорту України;

- спортивний розряд «Кандидат у майстри спорту України» та перший спортивний розряд – наказом структурного підрозділу із фізичної культури та спорту обласних і Київської міської державної адміністрації (у разі потреби за рішенням структурного підрозділу з фізичної культури та спорту обласних і Київської міської державної адміністрації повноваження на присвоєння спортивного розряду «Кандидат у майстри спорту України» та першого спортивного розряду може бути надано структурному підрозділу з фізичної культури та спорту виконавчого органу місцевого самоврядування в містах обласного значення);

- другий розряд, третій розряд – структурним підрозділом із фізичної культури та спорту районної державної адміністрації, виконавчого органу місцевого самоврядування в містах обласного значення;

- перший, другий і третій юнацькі спортивні розряди – в олімпійських і неолімпійських видах спорту – закладами фізичної культури та спорту, статутними документами яких передбачений розвиток відповідних видів спорту; у видах спорту інвалідів – регіональними центрами з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт».

Положенням про єдину спортивну класифікацію України, затвердженим Наказом Міністерства молоді та спорту України 11 жовтня 2013 р. № 582, також передбачаються умови надання, опис форми нагород цього рівня, опис нагородних документів.

3. Нагороди спортивних змагань і конкурсів усіх видів. Серед нагород цього рівня можна виділити спортивні нагороди міжнародних змагань,

спортивні нагороди всеукраїнських спортивних змагань, інші спортивні нагороди.

Серед спортивних нагород можна виділити перехідні (які вручаються по черзі тим, хто виграв у спортивному змаганні) та неперехідні нагороди (залишаються у переможця назавжди). Деякі спортивні нагороди можуть зберегтися у переможця до визначення переможця наступних змагань, деякі – зберігаються весь час в організатора змагань. Так, до 2006 р. головний кубок Чемпіонату світу з футболу передавався країні, що перемогла в турнірі, і вона зберігала трофей у себе до фінального жеребкування Чемпіонату світу ФІФА. Тепер, за чинними правилами ФІФА, трофей не передається на зберігання переможцям, із 2016 р. він зберігається в Музеї світового футболу ФІФА в Цюріху і виставляється тільки під час Трофі-туру, на фінальному жеребкуванні Чемпіонату світу та під час фінального матчу турніру та нагородження.

Тобто по суті спортсмен, нагороджений неперехідною спортивною нагородою, набуває на її зовнішню форму (медаль, знак тощо) право власності. У випадку перехідної нагороди переможець у змаганнях лише або може певний проміжок часу зберігати нагородний символ, або навіть тільки певний час потримати його в руках, що само по собі вже є символом нагородження. Так, головного кубка Чемпіонату світу з футболу можуть торкатися лише чемпіони світу та голови держав.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З огляду на зазначене система спортивних нагород складається з рівнів, щодо нагород кожного з яких можуть бути передбачені особливості правового режиму. Так, до обігу нагрудного знаку до почесного звання «Заслужений працівник фізичної культури і спорту України», що є державною нагородою, відповідно до Закону України «Про державні нагороди України», як і для інших державних нагород, встановлені певні обмеження, а саме: виготовлення орденів, медалей, нагрудних знаків до почесних звань України, нагрудних знаків лауреатів державних премій України та президентських відзнак, а також документів, які посвідчують нагородження ними, здійснюється виключно Банкнотно-монетним двором Національного банку України. Особи, удостоєні державних нагород, повинні дбайливо ставитися до їх схоронності. У разі втрати нагород нагороджені зберігають свої права на них відповідно до закону. Нагородженому можуть бути видані дублікати нагороди або

документів про нагородження, якщо Комісією державних нагород і геральдики буде визнано, що втрата державної нагороди сталася внаслідок стихійного лиха, бойових дій або з інших причин, які не залежать від нагородженого. Громадяни України, іноземці й особи без громадянства, нагороджені державними нагородами, або їх спадкоємці у разі виїзду за межі України мають право вивозити державні нагороди, а також документи про нагородження ними. Вивіз державних нагород, право на які не підтверджено відповідними документами, забороняється. Вилучені правоохоронними й органами доходів і зборів державні нагороди України в осіб, котрі незаконно ними володіють, передаються відповідним органам державної влади. Після смерті нагородженого, за наявності спадкоємців, державна нагорода залишається у сім'ї померлого. За згодою спадкоємців державні нагороди можуть бути передані на тимчасове або постійне зберігання музеям. Державні нагороди передаються музеям на підставі рішення Комісії державних нагород і геральдики за наявності відповідного клопотання музейного закладу. Передані музеям на постійне зберігання державні нагороди спадкоємцям померлого або нагородженого посмертно не повертаються. У разі відсутності у померлого нагородженого спадкоємців державні нагороди та документи про нагородження мають бути передані на зберігання державі.

До спортивних нагород із дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, а також таких, що становлять культурну й історичну цінність, також можуть встановлюватися обмеження стосовно порядку їх вивезення за межі України.

Щодо відомчих спортивних нагород (спортивних звань і розрядів), то Розділом IX Положення про єдину спортивну класифікацію України, затвердженим Наказом Міністерства молоді та спорту України 11 жовтня 2013 р. № 582, під назвою «Порядок вручення, носіння та зберігання нагрудного знака, посвідчень про спортивні звання та спортивні розряди», по суті передбачено тільки те, що: особам, яким присвоєно спортивне звання, вручаються посвідчення та нагрудний знак зразка, встановленого Мінмолодьспортом України, вручення посвідчень і відповідних нагрудних знаків «Заслужений тренер України», «Заслужений майстер спорту України», «Майстер спорту України міжнародного класу (Гросмейстер України)», «Майстер спорту України» здійснюється Мінмолодьспортом України, порядок вручення нагрудних знаків і посвідчень

про спортивні розряди визначається організаціями, які їх присвоюють. Отже, незважаючи на назву розділу, вимоги щодо носіння та зберігання нагрудного знака, посвідчень про спортивні звання та спортивні розряди у Положенні не наводяться. Зазначену невідповідність, на нашу думку, можливо усунути, додавши відповідні пункти до зазначеного розділу або змінивши назву розділу.

Щодо рівня нагород спортивних змагань і конкурсів всіх видів, законодавець не встановлює загальних вимог до якостей та обігу зазначених об'єктів, залишаючи їх на розсуд місцевого або локального нормативного регулювання. Вважаючи застосування до зазначеного виду відносин приватноправових засад регулювання цілком виправданим, загальною пропозицією в цьому аспекті можна визначити законодавче встановлення загальних меж зрозумілості рівня та виду змагань, спортивного досягнення, можливості використання символів і слів на нагороді, що надається спортсмену, й у відповідних нагородних документах.

Внутрішній зміст спортивної нагороди може виступати невід'ємною характеристикою його суб'єкта, безпосередньо впливати на здійснення ним особистих немайнових прав. У зв'язку із цим законодавством передбачені права й обов'язки спортсменів щодо нагородження їх спортивними нагородами, підстави позбавлення спортивних нагород. Так, щодо відомчих спортивних нагород Положенням про єдину спортивну класифікацію України, затвердженим Наказом Міністерства молоді та спорту України 11 жовтня 2013 р. № 582, передбачено, що спортсмени мають право брати участь у спортивних змаганнях згідно із правилами змагань і положеннями про спортивні змагання, мають право на присвоєння їм відповідних спортивних звань і спортивних розрядів за умови виконання кваліфікаційних норм і вимог Єдиної спортивної класифікації України, право отримувати документи, що засвідчують присвоєння або виконання спортивних звань і спортивних розрядів. Спортсмени зобов'язані дотримуватися вимог законодавства України, Олімпійської, Паралімпійської хартій, Правил і Положень Міжнародного Дефлімпійського комітету та правил і регламенту міжнародних федерацій і всеукраїнських громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, загальних положень спортивної етики у взаєминах із суддями, обслуговуючим персоналом, іншими учасниками змагань, глядачами, вести і пропагувати особистим прикладом

здоровий спосіб життя, дотримуватися антидопінгових правил.

Водночас Положенням передбачено, що спортсмен або тренер (тренер-викладач) позбавляються спортивного звання у разі виявлення недостовірної інформації в документах, які подавалися для присвоєння спортивного звання, або у разі довічної спортивної дискваліфікації спортсмена чи тренера (тренера-викладача).

Щодо почесного звання «Заслужений працівник фізичної культури і спорту України», то ст. 16, 17 Закону України «Про державні нагороди Укра-

їни» передбачено, що Позбавлення державних нагород може бути проведено Президентом України лише у разі засудження нагородженого за тяжкий злочин за поданням суду у випадках, передбачених законом. Поновлення у правах на державні нагороди осіб, які були позбавлені цих нагород, здійснює Президент України у випадках, передбачених законом. Після набрання чинності Указом Президента України про поновлення у правах на державні нагороди нагородженому повертаються його нагороди та документи про нагородження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ныркoв В.В. Поощрение и наказание как парные юридические категории : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2003. 34 с.
2. Каринский С.С. Правовые вопросы, связанные с установлением и применением наград и поощрений за отличный труд. *Правоведение*. 1961. № 3. С. 77.
3. Сорокин П. Преступление и кара, подвиг и награда. Социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали. Санкт-Петербург : Изд-во РХГИ, 1999. 448 с.

Матійко Микола Володимирович

СИСТЕМА СПОРТИВНИХ НАГОРОД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню приватноправових аспектів спортивних нагород. Шляхом аналізу практики суспільного життя досліджено процеси юридизації сфер суспільства, що стосуються спортивних нагород. З'ясовані закономірності, які лежать в основі соціальної та правової сторони сфери суспільного життя, що стосується спортивних нагород. Визначена необхідність врахування приватноправовою сферою особливостей заохочувального підходу. Підкреслено особливий характер спортивних нагород у зв'язку зі сферою інтересів, яких стосуються спортивні нагороди. Розглянуті погляди вчених щодо окремих проявів заохочень у сфері спорту у приватному праві. Досліджено систему спортивних нагород. Охарактеризовано окремі рівні системи спортивних нагород (рівень державних нагород, рівень відомчих спортивних нагород, нагороди спортивних змагань і конкурсів всіх видів). Підкреслено значущість і багатоаспектність приватноправового підходу до окремих рівнів системи спортивних нагород. Визначено вплив приватноправової сфери на регулювання режиму окремих рівнів спортивних нагород. Досліджено законодавство, яким закріплюються загальні положення щодо окремих рівнів системи спортивних нагород. Серед спортивних нагород окремо виділені перехідні (які вручаються по черзі тим, хто виграє у спортивному змаганні) та неперехідні нагороди (залишаються у переможця назавжди).

Визначені окремі обмеження правового режиму державних спортивних нагород. Звернута увага на обмеження, що можуть встановлюватися до спортивних нагород із дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, а також таких, що становлять культурну й історичну цінність.

Запропоновані зміни в законодавство щодо правового режиму відомчих спортивних нагород. Щодо рівня нагород спортивних змагань і конкурсів всіх видів окремо підкреслена виправданість застосування до зазначеного виду відносин приватноправових засад регулювання та сформовано пропозицію законодавчого встановлення загальних меж зрозумілості рівня та виду змагань, спортивного досягнення, можливості використання символів і слів на нагороді, що надається спортсмену, й у відповідних нагородних документах.

Зазначається про важливість зазначених аспектів у сфері юридичної практики. Сформульовано пропозиції щодо подальшого розвитку досліджень системи спортивних нагород у приватноправовій сфері.

Ключові слова: цивільне право, приватне право, спортивне право, спортивні нагороди, система спортивних нагород, рівень спортивних нагород.

Matiiko Mykola

SYSTEM OF SPORTS AWARDS ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

The article is devoted to the study of private law aspects of sports awards. By analyzing the practice of public life, the processes of legalization of spheres of society related to sports awards are studied. The regularities that underlie the social and legal side of the sphere of public life related to sports awards have been clarified. The necessity to take into account the peculiarities of the incentive approach in the private sphere is determined. The special nature of sports awards in relation to the area of interest to which the sports awards relate is emphasized. The views of scholars on certain manifestations of incentives in the field of sports in private law are considered. The system of sports awards is investigated. Certain levels of the system of sports awards (level of state awards, level of departmental sports

awards, awards of sports competitions and contests of all kinds) are characterized. The importance and multifaceted approach of private law approach to certain levels of the system of sports awards is emphasized. The influence of the private sphere on the regulation of the regime of certain levels of sports awards is determined. The legislation which establishes general provisions concerning separate levels of system of sports awards is investigated. Among the sports awards, the transitional ones (which are awarded in turn to those who win in the sports competition) and the non-transitional awards (remain with the winner forever) are singled out.

Certain restrictions on the legal regime of state sports awards have been identified. Attention is drawn to the restrictions that may be imposed on sports awards made of precious metals, precious stones, as well as those of cultural and historical value.

Proposed changes in the legislation on the legal regime of departmental sports awards. Regarding the level of awards of sports competitions and contests of all kinds, the justification of application of the legal framework of regulation to this type of relations is emphasized and the proposal of legislative establishment of the most general limits on clarity of level and type of competitions, sports achievement, possibility of using symbols and words on the award is given. and in the relevant award documents.

The importance of these aspects in the field of legal practice is noted. Proposals for further development of research on the system of sports awards in the private sector have been formulated.

Key words: civil law, private law, sports law, sports awards, system of sports awards, level of sports awards.

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 342.72/73:(351.774.7+616-036.21)
DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.418>

Кривенко Юлія Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-7506-0786

Адаховська Надія Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-6310-5369

ВАКЦИНАЦІЯ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРАВО ЧИ ОBOB'ЯЗОК?

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 стала найсерйознішим випробуванням для здоров'я населення всього світу і систем охорони здоров'я із часів «іспанки» 1918–20 рр.

Всі країни зіштовхнулися з пандемією та змушені були поряд із мобілізацією системи охорони здоров'я вводити так звані немедичні протиепідемічні заходи або на національному рівні, або на рівні окремих регіонів і навіть муніципалітетів. У їх числі: карантин, тобто повне або часткове закриття навчальних закладів, підприємств сфери послуг і промисловості, за винятком необхідних для життєзабезпечення; введення норм соціального дистанціювання аж до самоізоляції громадян; обмеження на мобільність населення, як внутрішню, так і міжнародну; заборона масових заходів; обов'язковість використання індивідуальних засобів захисту. Всі подібні заходи вводяться з однією головною метою: стримати розвиток епідемії за рахунок скорочення контактів між людьми. Так вдається згладити епідеміологічну криву, розтягнувши її в часі, і не допустити гострого піку заражень, який може виявитися непосильним для системи охорони здоров'я. Як наслідок, якщо навіть не зменшується загальне число інфікованих, всім хворим може бути надана своєчасна медична допомога, скорочується число важких випадків і смертей. Пандемія і заходи карантинного

характеру, насамперед вимушена самоізоляція впливають і на приватне життя людей. Необхідно розмежувати відмінності понятійного апарату «пандемія», «епідемія», «карантин». Термін «пандемія» означає широке географічне поширення і не стосується ступеня тяжкості захворювання. За своєю суттю пандемія – епідемія, що вийшла за межі однієї країни, зараження відбувається непомітно. Пандемія у самому розпалі, і вже зараз можна говорити про глобальні наслідки цієї біди, адже коронавірус не тільки безпосередньо завдає шкоди здоров'ю мільйонів людей і часто призводить до смертельних наслідків. Пандемія так чи інакше вплинула і на всі сторони життя суспільства. Можна говорити як про глобальні масштаби втрат і обмежень, так і негативний вплив на суспільне життя в тих чи інших країнах.

Стан дослідження теми. Впродовж тривалого часу увага була загострена на загальних питаннях щодо поняття та змісту охорони здоров'я, до їх вивчення зверталися у своїх роботах вітчизняні вчені С.Б. Булеца, Ю.В. Назарко, А.В. Семенова, І.Я. Сенюта, З.С. Черненко.

Слід зазначити, що в усьому світі неоднозначне ставлення до вакцинації. Одні вчені визначають це як право, інші – навпаки, наполягають на тому, що це обов'язок, бо від цього залежить безпека суспільства. З пандемією COVID-19 ці питання

загострилися і потребують дослідження з метою вдосконалення вітчизняного законодавства.

Мета статті – проаналізувати вітчизняне законодавство та міжнародний досвід із питань вакцинації від пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Завдання будь-якої держави – забезпечувати безпеку нації, реагувати на будь-яку інформацію, котра містить відомості про загрозу національній безпеці. Таким чином, оголошення Всесвітньою організацією охорони здоров'я про пандемію стало підставою для прийняття ряду правових актів, що направлені на регулювання різних сфер життя суспільства, на створення належних заходів боротьби й обмежують права та свободи громадян із метою недопущення поширення нового коронавірусу COVID-19.

Сьогодні вже можемо частково оцінити ефективність заходів боротьби з коронавірусом COVID-19. Поки ясно, що карантин і самоізоляція можуть протистояти інфекційним захворюванням такого типу, однак не розв'язувати проблеми загалом.

Мільйони людей у світі сподіваються на можливість найближчим часом зробити щеплення від коронавірусу COVID-19.

Необхідність і порядок проведення вакцинації викликають запеклі дебати в усьому світі, вакцинацію розглядають як один із видів медичної допомоги, а самі профілактичні щеплення є різновидом медичного втручання, яке за загальним правилом вимагає згоди пацієнта. Одні країни лібералізують законодавство у сфері вакцинації та скасовують обов'язкові щеплення, інші – навпаки, посилюють вимоги та відповідальність за відмову від профілактичних щеплень. Вибір того чи іншого вектору розвитку нормативно-правового регулювання повинен ґрунтуватися насамперед на аналізі реальної епідемічної ситуації, що склалася у країні або певному її регіоні, а також на наявності у конкретної держави ресурсів для всебічної підтримки заходів із проведення вакцинації.

Що таке вакцинація? Яке значення вона має для суспільства? Вакцинація – це введення в організм препарату, який займається виробленням імунітету до захворювань, що мають епідемічний характер. Нині це єдиний спосіб профілактики коронавірусу COVID-19, до якого у людини немає природженого імунітету. Вакцина вважається єдиним засобом для остаточної перемоги над COVID-19, за її відсутності не очікується ніякого повернення до нормального життя докарантин-

ного періоду. Пошук ефективної вакцини є невідкладним пріоритетом для громадської охорони здоров'я. Якщо імунітет до коронавірусу буде вироблено у достатній кількості людей, інфекція не зможе ефективно передаватися. Ризик захворіти стане мінімальним, а обмежувальні заходи (на кшталт соціального дистанціювання, самоізоляції) можна буде нарешті скасувати. Масова вакцинація – найнадійніший спосіб домогтися такого результату і зупинити пандемію.

Право на медичні профілактичні заходи закріплено в Європейській хартії прав пацієнтів, у ст. 1 якої йдеться про те, що «кожна людина має право на належне медичне обслуговування, спрямоване на запобігання захворювання» [1]. У 2018 р. в рамках Європейського тижня імунізації було визначено, що вакцинація – це одночасно право кожної людини та колективний обов'язок.

У ст. 49 Конституції України закріплено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [2].

У цивільному кодексі України визначено, що фізична особа має право на охорону її здоров'я та забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом [3].

У ст. 10 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» закріплено, що громадяни України зобов'язані: а) піклуватися про своє здоров'я та здоров'я дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;

б) у передбачених законодавством випадках проходити профілактичні медичні огляди та робити щеплення [4].

Положення ст. 5 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» визначають, що громадяни зобов'язані: піклуватися про своє здоров'я та здоров'я і гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян; брати участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів; проходити обов'язкові медичні огляди та робити щеплення у передбачених законодавством випадках; виконувати розпорядження та вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду; виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про забезпечення санітарного й епідемічного благополуччя [5].

Аналізуючи чинне законодавство, а саме ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», визначимо таке: працівники окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може призвести до зараження цих працівників та (або) поширення ними інфекційних хвороб, підлягають обов'язковим профілактичним щепленням. У разі відмови або ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень у порядку, встановленому законом, ці працівники відсторонюються від виконання зазначених видів робіт.

У разі загрози виникнення особливо небезпечної інфекційної хвороби або масового поширення небезпечної інфекційної хвороби на відповідних територіях та об'єктах можуть проводитися обов'язкові профілактичні щеплення проти цієї інфекційної хвороби за епідемічними показаннями.

Особам, котрі не досягли п'ятнадцятирічного віку чи визнані у встановленому законом порядку недієздатними, профілактичні щеплення проводяться за згодою їх об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників [6].

Питання щодо необхідності вакцинації населення за умов пандемії коронавірусу COVID-19 останнім часом вийшли на перший план не лише в нашій країні.

У ряді країн розглядають вакцинацію як найважливіший і незамінний захід, спрямований на ліквідацію інфекційних хвороб і попередження їх поширення, щеплення проти найбільш соціально значущих інфекцій законодавчо визначені як обов'язкові. Наприклад, у Франції профілактичні щеплення від певних хвороб (таких як дифтерія, правець і поліомієліт) є обов'язковими. За відмову від них встановлено покарання: штраф у розмірі 3 750 євро або тюремне ув'язнення до 6 міс для осіб, які не пройшли обов'язкову вакцинацію, або осіб (включаючи батьків), котрі перешкоджали проходженню обов'язкової вакцинації особами, законними представниками яких вони є. Від коронавірусу COVID-19 у Франції вакцинація буде добровільною, першими доступ до вакцини отримають «найуразливіші групи громадян», однак у разі відмови від щеплення на пацієнта покладається ризик витрат, пов'язаний із лікуванням власним коштом.

У Латвії діє політика обов'язкової вакцинації, але допускається можливість відмови від профілактичних щеплень, що повинна бути в обов'язковому порядку завірена медичними фахівцями, хоча вакцинація від коронавірусу COVID-19 має добровільний характер.

У Німеччині вакцинація має добровільний характер, а вимоги щодо інформованої згоди є найбільш ліберальними, проте населення інформують про необхідність проведення профілактичних щеплень за допомогою інформаційних листівок, які можуть містити спеціальні графи про згоду на проведення вакцинації. При вакцинації від коронавірусу COVID-19 основним є принцип самовизначення, який означає добровільність вакцинації, що виключає будь-які форми примусової вакцинації [7].

В Італії процес вакцинації із другої половини ХХ ст. є обов'язковою процедурою, але лише для низки найбільш соціально значущих інфекційних захворювань, до яких належать дифтерія, правець, поліомієліт і гепатит В. Вакцинація від коронавірусу COVID-19 населення Італії розпочалася у січні 2021 і триватиме до кінця літа 2021 рр. Вакцинація буде «надійною, необов'язковою й абсолютно безоплатною» для всіх мешканців. Першими доступ до антивірусних препаратів отримають дві категорії населення: люди, найбільш схильні до ризику зараження (від медичних працівників і вчителів до правоохоронних органів), а також ті, хто належить до групи ризику, насамперед літні громадяни та пацієнти з важкими хронічними захворюваннями. Всі, хто зробить щеплення, отримають імунний сертифікат, крім того, планується також створити онлайн-платформу, на якій будуть зберігатися дані щодо вакцинованих осіб, а також деталі їх вакцинації (місце, препарат і т. д.) [8].

У Росії зацікавлені в активному впровадженні вакцини з метою скорочення поширення цієї інфекції. Вакцинація добровільна, в т. ч. і для медичних працівників, однак Центральний НДІ організації та інформатизації охорони здоров'я МОЗ РФ запропонував розглянути матеріальні санкції у вигляді позбавлення заходів соціальної підтримки медиків, котрі відмовляються від вакцинації. Винятком можуть бути тільки явні випадки протипоказань [9]. Паралельно лікарям дали вказівку агітувати за щеплення і своїх пацієнтів.

В Україні вакцинація розпочалася 24 лютого. Були визначені 4 етапи: на першому етапі щеплення отримають медпрацівники лікарень, які працюють із хворими на COVID-19, мешканці закладів для людей похилого віку, військовослужбовці у зоні проведення ООС; на другому – медпрацівники, люди 80 років та старші, а також соціальні працівники; на третьому – люди у віці від 65 років, працівники критично важливих

структур, державної безпеки, працівники сфери освіти; на четвертому – люди від 60 років, люди із хронічними захворюваннями, особи, котрі працюють і відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Нині імунізація від коронавірусу в Україні є добровільною, перед її проведенням необхідно заповнити заяву щодо згоди та можливих наслідків.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Пандемія COVID-19 застала світову спільноту зненацька, змусивши уряди різних країн дотримуватися різноманітних стратегій для збереження і людських життів, і економічного добробуту. Сьогодні немає ясного розуміння, які з цих стратегій виявилися найбільш ефективними і чи будуть вони настільки ж ефективними у країнах з іншим станом охорони здоров'я, рівнем економічного розвитку, системою державного управління, з іншими культурними традиціями. Крім того, дослідження практичного досвіду протидії пандемії ускладнене через недосконалість статистичних даних про чисельність хворих і померлих від COVID-19. Вимушена тривала ізоляція може призводити до стресу і породжувати нераціональні дії людей. З іншого боку, окремі індивіди можуть бути альтруїстами й ураховувати не тільки власні витрати та вигоди, а й інтереси суспільства. У такому разі вони можуть добровільно погоджуватися на ізоляцію.

Крім того, як відомо, нині постала проблема з реалізацією права на охорону здоров'я через

пандемію, спричинену коронавірусом. Саме COVID-19 особливо загострив проблеми з епідеміологічним наглядом, інфекційним контролем і безпекою, внутрішньолікарняним інфікуванням, а також із донорством крові (з її нестачею). Також пандемія коронавірусу показала, що у нас так і не відбулося належного становлення інституту громадського здоров'я, є проблеми з досягненням балансу інтересів між приватним і публічним інтересом, захистом персональних даних [10].

Слід зазначити, що не існує абстрактного права громадян на щеплення (окремого від права на здоров'я або його охорону), так само як і обов'язку. Замість цього слід говорити про соціальне право громадян на проведення щодо них безплатних профілактичних заходів у вигляді щеплень (по суті, йдеться про безплатні медичні послуги у вигляді вакцинації) й особисте (цивільне) право громадян на відмову від щеплень.

Важлива умова ефективності будь-яких заходів державного управління – підтримка населення. Люди можуть сприймати деякі заходи як несправедливі. Такими, наприклад, можуть здаватися заходи з обмеження мобільності людей похилого віку порівняно з молодими, заборони на прогулянки з дітьми під час прогулянок із домашніми тваринами, різні обмежувальні заходи, що вводяться регіональними органами влади для жителів різних регіонів, і т. д. Крім того, люди можуть вважати якісь заходи неефективними, навіть якщо вони виглядають справедливими, і тому відмовлятися від їх дотримання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська соціальна хартія : міжнар. док. від 3 трав. 1996 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
5. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218.
6. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 29. Ст. 228.
7. Хто першим у Німеччині отримає щеплення від коронавірусу? URL: <https://www.dw.com/uk/khto-pershym-u-nimechchyni-otrymaie-shchepлення-vid-korona-virusu/a-55566717>.
8. Бесплатно и необязательно: как и когда в Италии планируют вакцинировать людей от коронавируса. URL: <https://coronavirus.tsn.ua/ru/besplatno-i-neobyazatelno-kak-i-kogda-v-italii-planiruyut-vakcinirovat-lyudey-ot-koronavirusa-1679422.html>
9. Бескаравайная Т. НИИ Минздрава предложил лишать медработников стимулирующих выплат за отказ от вакцинации. URL: <https://medvestnik.ru/content/news/NII-Minzdrava-predlozil-lishat-medrabotnikov-stimuliruyushih-vyplat-za-otkaz-ot-vakcinacii.html>.
10. Заморська Л. Право на охорону здоров'я : перспективи правового забезпечення. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-okhoronu-zdorovia-perspektyvy-pravovoho-zabezpechennia/>.

Кривенко Юлія Василівна, Адаховська Надія Сергіївна ВАКЦИНАЦІЯ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК?

У статті проаналізовано правове регулювання вакцинації в різних країнах світу і ставлення населення цих країн до проведення подібних профілактичних заходів за умов пандемії COVID-19. Проведено науково-теоретичне дослідження прав особи на вакцинацію як найважливішого та незамінного заходу, спрямованого на ліквідацію інфекційних хвороб і попередження їх поширення.

Аргументовано, що ситуація з пандемією коронавірусу пов'язана з необхідністю проведення комплексних заходів для протидії її поширенню та вимагає вжиття рішучих спільних міжнародних політико-правових і медичних заходів. Зазначено, що зволікання в ухваленні таких заходів йде на шкоду збереження життів значної частини населення. Таким чином, за законодавством нашої держави передбачене право кожного громадянина на отримання кваліфікованої медичної допомоги шляхом профілактичних заходів, які включають безкоштовну вакцинацію від коронавірусу COVID-19.

Наголошено на тому, що не існує абстрактного права громадян на щеплення (окремого від права на здоров'я або його охорону), так само, як і обов'язку. Замість цього слід говорити про соціальне право громадян на проведення щодо них безкоштовних профілактичних заходів у вигляді щеплень (по суті, йдеться про безкоштовні медичні послуги у вигляді вакцинації) й особистого (цивільного) права громадян на відмову від щеплень, однак сьогодні неоднозначне ставлення до сучасної вакцинації громадян слід розглядати як політику різних держав і реагування громадян на рішення, що приймаються компетентними державними структурами у цій сфері.

Проаналізовано Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб» на предмет основних положень щодо вакцинації населення з урахуванням світового досвіду.

Зроблено висновок, що право на медичні профілактичні заходи закріплено в Європейській хартії прав пацієнтів, де зазначено, що «кожна людина має право на належне медичне обслуговування, спрямоване на попередження захворювання». У 2018 р. в рамках Європейського тижня імунізації було визначено, що вакцинація – це одночасно право кожної людини та колективний обов'язок.

Ключові слова: коронавірус, вакцина, населення, право й обов'язок, право на охорону здоров'я.

Kryvenko Yuliia, Adakhovska Nadiia

VACCINATION IN TERMS OF THE COVID-19 PANDEMIC: RIGHT OR DUTY?

The article analyzes the legal regulation of vaccination in different countries and the attitude of the population of these countries to such preventive measures in a pandemic COVID-19. A scientific and theoretical study of the rights of the individual to vaccination as the most important and indispensable measure aimed at eliminating infectious diseases and preventing their spread.

It is argued that the situation with the coronary virus pandemic in the world is related to the need for comprehensive measures to counter its spread and requires decisive joint international political, legal and medical measures. It is noted that the delay in adopting such measures is detrimental to the lives of a large part of the population. Thus, the legislation of our state provides for the right of every citizen to receive qualified medical care through preventive measures, including free vaccination against coronavirus COVID-19.

It is emphasized that there is no abstract right of citizens to vaccination (separate from the right to health or its protection), it should be noted about the duty. Instead, we should talk about the social right of citizens to receive free preventive measures in the form of vaccinations (in fact, we are talking about free medical services in the form of vaccination) and personal (civil) right of citizens to refuse vaccinations. However, today the ambiguous attitude to modern vaccination of citizens should be considered as a policy of different states and the response of their citizens to decisions made by competent government agencies in this area.

The Laws of Ukraine “On Ensuring the Sanitary and Epidemic Welfare of the Population”, “On Protection of the Population from Infectious Diseases” were analyzed for the basic provisions on vaccination of the population, taking into account world experience.

It was concluded that the right to preventive health measures is enshrined in the European Charter of Patients' Rights, which states that “everyone has the right to adequate medical care aimed at preventing the disease”. In 2018, as part of the European Immunization Week, it was determined that vaccination is both a human right and a collective duty.

Key words: coronavirus, vaccine, population, right and duty, right to health.

УДК 347.65/.68:33.012.324

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.419>

Кухарев Олександр Євгенович,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-2086-9179

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ПРАВА НА ЧАСТКУ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Постановка проблеми. Товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) є найпоширенішою формою господарських товариств. Смерть учасника ТОВ може призвести до значних негативних наслідків, зокрема суттєвих збитків і навіть банкрутства юридичної особи. Через це питання, пов’язані зі спадкуванням права на частку у статутному капіталі ТОВ, є надзвичайно актуальними як у правовій доктрині, так і у правозастосовній діяльності. Особливість спадкування права на частку у статутному капіталі ТОВ зумовлена також складною природою відповідних правовідносин, оскільки вони регулюються нормами різних підгалузей цивільного законодавства та характеризуються одночасним застосуванням цілої низки законодавчих актів. Важливо відзначити, що у кн. 6 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) окремо не визначені спеціальні правила спадкування зазначеного об’єкта (як, наприклад, спадкування права на земельну ділянку, права на відшкодування збитків, моральної шкоди та сплату неустойки тощо), хоча потреба в цьому є, оскільки спадкування права на частку у статутному капіталі ТОВ має яскраво виражену специфіку, що вимагає проведення наукового дослідження у цьому напрямі.

Стан дослідження теми. Спадкування права на частку у статутному капіталі ТОВ було предметом наукових досліджень І.В. Спасибо-Фатєєвої, Ю.О. Заїки, З.В. Ромовської, С.Я. Фурси, В.А. Васильєвої, В. Кравчука, О.П. Печеного, Л.О. Новоселової, Є.О. Рябоконея, Є.І. Фурса, В.В. Васильченка, С.Г. Ляпунова, Л.В. Сіщук та інших учених.

Утім, незважаючи на розробленість цієї тематики, існує нагальна потреба у визначенні об’єкта спадкового правонаступництва в разі смерті учасника ТОВ та виявленні особливостей здійснення права на спадкування в цьому випадку. Так, у науці цивільного права немає єдності у розумінні того, що саме включається до складу спадщини, коли один із учасників ТОВ помирає або оголошується померлим. Від правильного розв’язання цього питання залежить і подальше здійснення спадкоємцями права на спадкування.

Метою статті є з’ясування особливостей спадкування права на частку у статутному капіталі ТОВ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Статутним капіталом господарського товариства є сукупність внесків учасників для забезпечення діяльності створеної юридичної особи. Розмір часток учасників господарського товариства встановлюється статутом. Конституційний Суд України роз’яснив, що частка учасника у статутному капіталі товариства є предметом цивільних правовідносин, яка засвідчує участь особи у товаристві [1]. У системі об’єктів цивільних прав частку у статутному капіталі господарського товариства можна віднести до майнового права.

У контексті предмета дослідження визначальне значення має розв’язання питання про об’єкт спадкування. Якщо спадкоємець успадкував право на частку у статутному капіталі ТОВ, це ще не означає, що він автоматично набув корпора-

тивних прав щодо юридичної особи. Важливо розмежувати поняття «право на частку» та «право із частки», що не є тотожними за своїм змістом. Об'єктом права на частку є частка у статутному капіталі ТОВ, і саме вона включається до складу спадщини, яка відкрилася після померлого учасника товариства. Відносини, що виникають стосовно права на частку, не є за своєю природою корпоративними. Корпоративними є відносини, пов'язані зі здійсненням корпоративних прав на участь в управлінні господарською організацією, зокрема: брати участь в управлінні товариством у порядку, передбаченому Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та статутом товариства; отримувати інформацію про господарську діяльність товариства; брати участь у розподілі прибутку товариства; отримати у разі ліквідації ТОВ частину майна, котра залишилася після розрахунків із кредитором, або його вартість.

Корпоративні права визначаються часткою у статутному капіталі господарської організації, тобто є так звані «права із частки» або «права з акції», проте учасник господарської організації має і «право на частку», об'єктом якого є відповідна частка. Тобто це право на майно, майнові права. Це право відрізняється від «права із частки» тим, що здійснюється не в корпоративних, а в інших цивільних правовідносинах – речових або зобов'язальних [2, с. 4, 5].

Різні об'єкти права є елементами різних за своєю природою правовідносин: «право на частку» – об'єкт майнових відносин, а «право із частки» – корпоративних правовідносин. Звідси різноманітні механізми їх здійснення, спори про їх захист і навіть юрисдикція судів, які їх вирішують [3, с. 332].

Тому не включаються до складу спадщини корпоративні права щодо юридичної особи. Згідно з ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) організації й активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами. Тобто корпоративні права – це права учасника господарської організації, які він здійснює в корпоративних правовідносинах. На час відкриття спадщини та її прийняття спадкоємець ще не набуває статусу

учасника товариства, а тому не вступає у корпоративні правовідносини.

Відповідно до п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 р. № 7 спадкується не право на участь, а право на частку у статутному капіталі. Додатково у пп. 4.2, 4.3 розд. 3 ч. III Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку у спільному майні подружжя, роз'яснюється, що корпоративні права не можуть бути самостійним об'єктом спадкування [4].

Нетотожність права на частку у статутному капіталі ТОВ і корпоративних прав щодо цієї юридичної особи виявляється не лише у правовій природі, а й у часі їх виникнення.

Так, право на частку у спадкоємця померлого учасника виникає із часу відкриття спадщини, який пов'язується зі смертю особи або оголошенням її померлою. Згідно з ч. 5 ст. 1268 ЦК незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу її відкриття. Крім того, у ч. 3 ст. 1296 ЦК зазначено, що відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину. У цьому аспекті слід зважати на те, що спадкоємці можуть поводитися пасивно та не вчиняти активних дій, спрямованих на прийняття спадщини, зокрема проживати разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, проте пасивність спадкоємця зовсім не означає втрату належного йому суб'єктивного права. За загальним правилом ч. 2 ст. 12 ЦК нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення. Як зазначає Л.О. Новоселова, частка як цінність, виражена у грошовій формі, входить до складу спадщини та переходить до спадкоємців відповідно до загальних правил, тобто з моменту відкриття спадщини [5, с. 27].

У свою чергу, корпоративні права щодо юридичної особи виникають у спадкоємця з моменту внесення запису про зміну складу учасників ТОВ до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань (далі – Єдиний державний реєстр). За змістом ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» для державної реєстрації змін до відомостей про склад учасників товариства подаються такі документи:

страції. Спадкування права на частку у статутному капіталі ТОВ надає спадкоємцеві правову можливість отримати вартість успадкованої частки, яка визначається на час відкриття спадщини, або стати учасником товариства після здійснення у повному обсязі права на спадкування досліджуваного об'єкта.

Корпоративні права не є об'єктом спадкового наступництва та набуваються спадкоємцем із часу отримання ним правового статусу учасника

господарського товариства, який пов'язаний із внесенням запису про зміну складу учасників ТОВ до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань. Визначено два механізми здійснення корпоративних прав учасника товариства після його смерті до моменту набуття правонаступником цієї особи статусу учасника ТОВ: 1) призначення виконавця заповіту; 2) укладення договору на управління спадщиною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення Конституційного Суду України від 05 лютого 2013 р., справа № 1-3/2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13> (дата звернення: 01.06.2021).
2. Корпоративні спори : комент. суд. практики / І.В. Спасибо-Фатеева, В.І. Крат, Н.Ю. Філатова та ін. ; за заг. ред. І.В. Спасибо-Фатеевої. Харків : Право, 2018. 288 с.
3. Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права : монография / И.В. Спасибо-Фатеева, О.П. Печений, В.И. Крат и др. ; под. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2016. 608 с.
4. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя : Схвалено рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29 січня 2009 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09> (дата звернення: 01.06.2021).
5. Новоселова Л.А. Наследование доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью. *Хозяйство и право*. 2010. № 11. С. 26–47.
6. Печений О.П. Деякі аспекти спадкування прав щодо юридичних осіб. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 172–184.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2019 р., судова справа № 392/1213/17, провадження № 14-292цс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84975970> (дата звернення: 01.06.2021).
8. Васильєва В.А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. Вип. 23. С. 109–113.
9. Сіщук Л.В. Спадкування корпоративних прав учасника господарського товариства. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Вип. 23. Ч. II. Т. I. С. 172–177.
10. Яримович У. Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 48–53.
11. Лавріненко І.А. Спадкування частки у статутному капіталі ТОВ. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 168–174.
12. Ляпунов С.Г. Наследование прав и обязанностей участников хозяйственных товариществ и обществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 26 с.
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 лютого 2019 р., судова справа № 761/27538/17, провадження № 14-12цс19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80522364> (дата звернення: 01.06.2021).
14. Бутрин Н.С. Виникнення корпоративних прав на підставі заповіту та заповідального відказу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 1. С. 143–145.

Кухарев Александр Евгенович

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ПРАВА НА ЧАСТКУ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей спадкування права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. У разі смерті учасника товариства з обмеженою відповідальністю слід розмежувати право на частку та право із частки, що не є тотожними за своєю сутністю та часом виникнення. Право на частку у статутному капіталі товариства як майнове право є об'єктом спадкування та набувається спадкоємцем із часу відкриття спадщини незалежно від часу її прийняття та державної реєстрації. Спадкування права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю надає спадкоємцеві правову можливість отримати вартість успадкованої частки, яка визначається на час відкриття спадщини, або стати учасником товариства після здійснення в повному обсязі права на спадкування досліджуваного об'єкта.

Корпоративні права не є об'єктом спадкового наступництва та набуваються спадкоємцем із часу отримання ним правового статусу учасника господарського товариства, який пов'язаний із внесенням запису про зміну складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань.

Визначено два механізми здійснення корпоративних прав учасника товариства після його смерті до моменту набуття правонаступником цієї особи статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

По-перше, це виконання заповіту шляхом призначення спеціальної особи – виконавця заповіту. Така особа може бути призначена як самим заповідачем безпосередньо в заповіті, так і судом, нотаріусом, а також іншими спадкоємцями. До повноважень виконавця заповіту віднесено, серед іншого, й управління спадщиною. Управляти спадщиною виконавець заповіту може як самостійно, так і шляхом укладення відповідного договору з іншою особою. Повноваження виконавця заповіту підтверджуються свідоцтвом, яке видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

По-друге, це управління спадщиною шляхом укладення спадкоємцями, нотаріусом, органом місцевого самоврядування або виконавцем заповіту договору на управління спадщиною. Наголошено на тому, що наявність у складі спадщини права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю свідчить про необхідність укладення договору управління із професійним управителем – спеціалістом у сфері корпоративного права.

Ключові слова: спадкування, спадщина, спадкоємець, спадкодавець, корпоративні права, статутний капітал, господарське товариство, товариство з обмеженою відповідальністю.

Kukhariev Oleksandr

SPECIFIC FEATURES OF SUCCESSION OF THE RIGHT TO A LIMITED LIABILITY COMPANY'S CHARTER CAPITAL SHARE

The article is focused on clarifying the specific features of succession of the right to a limited liability company's charter capital share.

In case of the death of a limited liability company's member, the right to a share should be separated from the right from a share that are not identical in their essence and time of occurrence. It has been emphasized that the right to a share in the company's charter capital as a property right is the object of succession and is acquired by a lawful heir from the time of inheritance release, regardless of the time of its acceptance and state registration. Succession of the right to a share in the limited liability company's charter capital provides a legal opportunity for a lawful heir to obtain the value of the inherited share, which is determined at the time of inheritance release or to become a company's member after fully exercising the right to inherit the studied object.

Corporate rights are not the object of hereditary succession and are acquired by a lawful heir from the moment of receiving the legal status of a company's member, which is associated with the entry of changes into the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations about the founding members of a limited liability company.

The author has determined two mechanisms of exercising corporate rights of the company's member after his or her death until the legal successor of the deceased acquires the status of a limited liability company's member.

First of all, it is management of a will by appointing a special person – a testamentary executor. Such a person may be appointed by the testator himself directly in the will, as well as by the court, notary and other lawful heirs. The powers of the testamentary executor among other things include the administration *in testamento*.

Secondly, it is the administration *in testamento* by the conclusion of the agreement for the administration *in testamento* by the lawful heirs, the notary, the local self-government agency or the testamentary executor.

Key words: succession, assets, lawful heir, ancestor, corporate rights, charter capital, company, limited liability company.

УДК 347.73:336.764.1

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.420>

Біцюк Андрій Володимирович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-7443-0420

ВИЗНАННЯ АКТИВІВ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ ЗА НАЯВНОСТІ ФАКТІВ ПРИСВОЄННЯ ДЕРЖАВНИХ АКТИВІВ І ПОВЕРНЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Початок XXI ст. характеризується для нашої країни виходом економіки на новий етап свого розвитку. Висока швидкість розвитку інформаційних ресурсів призвела до формування нової економіки, глобальної за своїми масштабами. Основними ресурсами розвитку дедалі частіше стають люди та знання, якими вони володіють, та активи, як матеріальні, так і нематеріальні, однак існують і необґрунтовані активи, якими володіють внаслідок незаконного збагачення при розкраданні державних активів.

Збиток, нанесений розкраданнями, виражається у деградації державних установ і підриві довіри до них, погіршенні інвестиційного клімату і занепаді систем соціального забезпечення, зокрема систем охорони здоров'я й освіти.

Розкрадання державних активів – проблема дуже серйозна. Точну вартість активів, викрадених із країн, що розвиваються, визначити неможливо. Щорічно внаслідок незаконної діяльності держави втрачають від 1 до 1,6 трлн дол. [6]. У країнах, які розвиваються, і країнах із перехідною економікою корумповані чиновники щорічно крадуть до 40 млрд дол. і переводять гроші за кордон, звідки їх надзвичайно важко повернути.

Реальна ціна корупції набагато перевищує номінальну вартість вкрадених активів.

Розкрадання призводять до деградації державних установ і підриву довіри до них (особливо це стосується установ, що працюють у сфері управління державними фінансами та регулювання фінансового сектору); погіршення, якщо не руйнування, інвестиційного клімату; занепаду

системи соціального забезпечення, зокрема системи охорони здоров'я й освіти, а це особливо негативно позначається на малозабезпечених верствах населення [7].

Стан дослідження теми. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці таких учених, як Г.О. Винник, В.С. Батиргарєєва, В.В. Березнер, С.Я. Бурда, Н.О. Гуторова, Л.М. Демидова, К.П. Задоя, Н.А. Орловська, М.М. Панов, О.С. Пироженко, В.М. Поляков, Г.М. Собко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та ін.

Метою статті є науковий аналіз загальних положень міжнародного законодавства та законодавства України з метою визначення визнання активів необґрунтованими за наявності фактів присвоєння державних активів і повернення необґрунтованих активів до державного бюджету, теоретичних і практичних проблем, що виникають у сфері визнання активів необґрунтованими.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З огляду на серйозність проблеми та визнаючи необхідність удосконалення механізмів по боротьбі з корупцією та її наслідками, світове суспільство пропонує систему принципів, покликаних полегшити відстеження, заморожування, арешт, конфіскацію та повернення необґрунтованих активів, викрадених внаслідок корупції та переміщених до інших держав. Ці принципи розкриті у Конвенції ООН проти корупції (UNCAC), яка набрала чинності у 2005 р. у розділі, присвяченому заходам по поверненню активів (в Україні ця конвенція була ратифікована у 2006 р.) [5].

Країни, що розвиваються, зіштовхуються із серйозними перешкодами, пов'язаними з відсутністю законодавчої бази для конфіскації поза кримінальним провадженням, обмеженими правовими, слідчими та судовими повноваженнями, а також браком ресурсів. Країни, куди виводяться викрадені активи (часто це держави з розвинутою економікою), не завжди можуть надати юридичну допомогу постраждалій стороні, оскільки не мають необхідного законодавства, зокрема про конфіскацію активів поза кримінальним провадженням. У ситуаціях, коли кримінальне розслідування ускладнено через смерть офіційної особи, наявність у неї правового імунітету або в тих випадках, коли ця людина ховається від правосуддя, процес повернення активів може стати ще більш складним.

Конфіскація майна поза кримінальним провадженням – найважливіший інструмент вилучення доходів, отриманих внаслідок корупційних дій. Цей правовий механізм дозволяє накласти арешт на викрадені активи, вилучити та конфіскувати їх без винесення обвинувального вироку в рамках кримінального процесу. Він грає важливу роль для успішного повернення активів у разі смерті винної особи або в тих випадках, коли зловмисник знаходиться поза відповідною юрисдикцією, володіє правовим імунітетом або наділений настільки великими повноваженнями, що його неможливо піддати кримінальному переслідуванню. У багатьох країнах створені умови для конфіскації активів поза кримінальним провадженням, тобто в рамках цивільного процесу. Ухвалення відповідного законодавства рекомендовано на регіональному і міжнародному рівні низкою організацій. Створити механізм для конфіскації активів у ситуаціях, коли злочинця не можна піддати кримінальному переслідуванню, закликає також Конвенція ООН проти корупції.

Повернення активів визнається основним принципом Конвенції, і держави-учасниці зобов'язуються найтіснішим чином співпрацювати один з одним і надавати один одному всіляке сприяння в цьому питанні. З метою практичної реалізації цього принципу UNCAC передбачає механізми по поверненню незаконно привласнених активів, а також відстеження, заморожування, вилучення, конфіскації та повернення викраденого майна, в т. ч.:

- заходи, покликані забезпечити контроль фінансових установ за підозрілими операціями з особистими банківськими рахунками держав-

них посадових осіб, членів їхніх сімей і близьких до них осіб;

- процедури, необхідні для того, щоб одна держава-учасник мала змогу виступати в судах іншої держави-учасниці як приватна особа, що дозволило б їй повернути викрадене майно, захистити власні інтереси в ролі позивача, оскаржити конфіскацію в ролі заявника або виступати як потерпілій у цілях реституції за наказом суду;

- внутрішнє законодавство, яке дозволило би державі визнати постанову про конфіскацію, винесену судом іншої держави, а потім після проведення власного розслідування заморозити та конфіскувати майно, отримане внаслідок корупційної діяльності в іншій державі;

- заходи, котрі можуть знадобитися, щоб дозволити конфіскацію майна поза кримінальним провадженням, особливо в разі смерті або втечі злочинця та ін.

У Конвенції ООН наводяться основні принципи міжнародного співробітництва та розпорядження активами, конфіскованими однією державою-учасницею за запитом іншої, залежно від того, яке відношення до цих активів має держава-запитувач.

Особлива увага приділяється розкраданню і відмиванню незаконно привласнених державних активів: Конвенція зобов'язує державу, що отримала запит, повернути конфісковані активи державі, яка здійснила запит.

Крім того, UNCAC не тільки закликає кожного учасника розробити внутрішнє законодавство, що забезпечує повернення викрадених державних активів, але і наказує в тих випадках, коли не можна застосувати спеціальне правило, розглядати в першочерговому порядку питання про повернення конфіскованих активів запитуючій державі, попереднім законним власникам або виплату компенсації потерпілим від злочину. Крім перерахованих вище принципів, Конвенція передбачає, що держава-запитувач може відрахувати обґрунтовані витрати, понесені в ході розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду, які привели до повернення конфіскованих активів або розпорядження ними. Держави-учасниці можуть також розглянути можливість укладання в кожному окремому випадку договорів або взаємоприйнятних домовленостей щодо остаточного розпорядження конфіскованими активами.

З метою сприяння вирішенню проблеми розкрадання державних активів у країнах, що розвиваються, Всесвітній банк разом з Управлін-

ням ООН по наркотикам і злочинності (УНЗ ООН) у вересні 2007 р. запустив програму з повернення викрадених активів (Ініціатива StAR)¹.

Чільне місце у програмі відводиться проблемі повернення викрадених активів, а саме: усуненню перешкод для повернення незаконно привласненого майна в найбільших фінансових центрах, створення механізмів, що полегшують повернення активів постраждалим державам, а також заходам, спрямованим проти виведення активів і появи «безпечних зон» для корупціонерів.

Повернення державі викрадених активів може дати приголомшливі результати за умови раціонального витрачання коштів. Навіть частини грошей може вистачити на те, щоб профінансувати життєво важливі соціальні програми або проекти з покращення інфраструктури.

Крім фінансових переваг, програма StAR дозволить країнам наростити інституційний потенціал, надасть потужний стримуючий ефект і сприятиме зникненню «безпечних зон» для корупціонерів.

В Україні, крім ратифікованої Конвенції ООН проти корупції, питання щодо повернення до держави необґрунтованих активів висвітлені у Законі України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку й управління активами, отриманими від корупційних та інших злочинів» [4]. У ЦПК України цим питанням присвячений розділ III, зокрема ст. 292 [3]. Вказані законодавчі акти України передбачають процедуру визнання активів необґрунтованими та їх витребування в разі недоведення відповідачем законності набуття майна (цивільну конфіскацію), що є новим для національного права та застосовується в межах цивільної юрисдикції.

Деякі українські вчені пропонують «цивільну конфіскацію» сприймати як спосіб вилучення у засудженої за певний злочин особи у державну власність активів, які не стали предметом конфіскації та спеціальної конфіскації у межах кримінального провадження і щодо яких не доведено обґрунтованості їх набуття.

Відповідно до ст. 41 Конституції України та ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод втручання держави у право власності: 1) не повинно бути свавільним; 2) має бути зведеним до мінімально необхідного для задоволення суспільних інтересів обсягу;

¹ Країни «великої двадцятки» заявили про підтримку Ініціативи StAR у Декларації саміту із фінансових ринків і світової економіки (Вашингтон, 15 листопада 2008 р.) Ініціатива StAR також згадується в Доповіді Міжнародної конференції ООН із подальшої діяльності у сфері фінансування розвитку для огляду ходу здійснення Монтеррейського консенсусу (Доха, Катар, 2 грудня 2008 р., п. 20). Міністри фінансів країн «Великої вісімки» також підтримали Ініціативу StAR на засіданні у Потсдамі (Німеччина, 19 травня 2007 р.).

3) з дотриманням вимог законності та справедливого балансу між засобами та метою втручання.

Допустимим втручанням у право власності є конфіскація активів, за умови, що вказана цивільна конфіскація застосована за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (ч. 6 ст. 41 Конституції України). Вимога втручання лише за рішенням суду у законодавстві України щодо цивільної конфіскації дотримана, адже вона застосовується на підставі рішення суду.

Визнання необґрунтованими та вилучення активів має такі процесуальні особливості: 1) позов пред'являє прокурор в інтересах держави; 2) відповідачем може бути лише особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»), щодо якої вступив у законну силу обвинувальний вирок суду за вчинення корупційного злочину (передбаченого у ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі вчинення шляхом зловживання службовим становищем, та у ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України) або легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

У разі пред'явлення позову до такої особи прокурор вживає заходів щодо встановлення активів, стосовно яких існують докази того, що вони отримані особою необґрунтовано. Оскільки позов має на меті припинення права власності, належним відповідачем завжди є власник активів, а особа, яка має право користування чи розпорядження активами, може залучатися співвідповідачем чи третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета позову, на боці відповідача. Крім того, виникає питання щодо необхідності захисту прав добросовісних набувачів активів, якими розпорядився відповідач, що законодавчо не врегульовано у ст. 290–292 ЦПК України.

Особливістю нормативного врегулювання цивільної конфіскації є те, що у процесуальній нормі закріплена презумпція необґрунтованості активів: «суд визнає необґрунтованими активи, якщо на підставі поданих доказів не встановлено, що активи або грошові кошти, необхідні для придбання активів, щодо яких поданий позов про визнання їх необґрунтованими, були набуті на законній підставі» [8].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, визнання активів необґрунтованими та їх повернення до бюджету є новим для нашої країни.

Цивільна конфіскація, у т. ч. за відсутності обвинувального вироку, відповідає міжнародним правовим стандартам.

З метою зменшення проявів корупції в Україні законодавець з урахуванням міжнародного досвіду став на шлях створення правового базису протидії цьому негативному суспільному явищу в частині визнання активів необґрунтованими

та повернення їх до державного бюджету, проте зазначені вище питання потребують наукового дослідження, що надалі дозволить під час прийняття відповідних рішень за наявності прилюдного обговорення важливих законопроектів враховувати думки практиків-юристів і науковців, а це призведе до високого рівня нормотворчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.09.2020).
3. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 22.09.2020).
4. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення: 30.09.2020).
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 28.09.2020).
6. UNODC and The World Bank, “Stolen Asset Recovery (StAR) Initiative: Challenges, Opportunities, and Action Plan” (World Bank, Washington, DC, 2007), p. 10, citing Raymond Baker, *Capitalism’s Achilles Heel: Dirty Money and How to Renew the Free-Market System* (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc., 2005).
7. Доклад про Ініціативу StAR. С. 8. URL: <https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2013/February/the-star-initiative-stepping-up-a-gear.html> (дата звернення: 28.09.2020).
8. Хавронюк М. Спецконфіскація – покарання без вироку суду або покарання без злочину. *Ракурс*. 2016. URL: <http://ua.racurs.ua/1385-sprobazaprovadjennya-speckonfiskaciyi>.

Біцюк Андрій Володимирович

ВИЗНАННЯ АКТИВІВ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ ЗА НАЯВНОСТІ ФАКТІВ ПРИСВОЄННЯ ДЕРЖАВНИХ АКТИВІВ І ПОВЕРНЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Початок XXI ст. характеризується для нашої країни виходом економіки на новий етап свого розвитку. Висока швидкість розвитку інформаційних ресурсів призвела до формування нової економіки, глобальної за своїми масштабами. Основними ресурсами розвитку дедалі частіше стають люди і знання, якими вони володіють, та активи, як матеріальні, так і нематеріальні, причому існують і необґрунтовані активи, якими володіють внаслідок незаконного збагачення при розкраданні державних активів.

Збиток, нанесений розкраданнями, тобто присвоєння необґрунтованих активів, виражається у деградації державних установ і підриві довіри до них, погіршенні інвестиційного клімату і занепаді систем соціального забезпечення, зокрема систем охорони здоров'я й освіти.

Присвоєння необґрунтованих активів – проблема дуже серйозна. У країнах, що розвиваються, і країнах із перехідною економікою корумповані чиновники щорічно присвоюють до 40 млрд дол. як необґрунтовані активи та переводять гроші за кордон, звідки їх надзвичайно важко повернути. Реальна ціна корупції набагато перевищує номінальну вартість вкрадених активів.

Розкрадання призводять до деградації державних установ і підриву довіри до них (особливо це стосується установ, які працюють у сфері управління державними фінансами та регулювання фінансового сектору); погіршення, якщо не руйнування, інвестиційного клімату; занепаду системи соціального забезпечення, зокрема системи охорони здоров'я й освіти, що особливо негативно позначається на малозабезпечених верствах населення.

З огляду на серйозність проблеми та визнаючи необхідність удосконалення механізмів по боротьбі з корупцією та її наслідками, світове суспільство пропонує систему принципів, покликаних полегшити відстеження, заморожування, арешт, конфіскацію та повернення необґрунтованих активів, викрадених внаслідок корупції та переміщених до інших держав.

Ключові слова: активи, корупція, необґрунтовані активи, державні активи, цивільна конфіскація, легалізація доходів, відстеження, заморожування, арешт, конфіскація.

Bitsiuk Andrii

RECOGNITION OF ASSETS AS UNFOUNDED IN THE PRESENCE OF FACTS OF MISAPPROPRIATION OF STATE ASSETS AND RETURN OF UNJUSTIFIED ASSETS TO THE STATE BUDGET. INTERNATIONAL EXPERIENCE

The beginning of the XXI century is characterized for our country by the entry of the economy into a new stage of its development. The high speed of development of information resources has led to the formation of a new economy, global in scale. The main resources for development are increasingly people and the knowledge they possess, and

assets, both tangible and intangible. At the same time, there are unjustified assets that are owned as a result of illegal enrichment in the theft of state assets.

The damage caused by embezzlement, ie the misappropriation of unjustified assets, is expressed in the degradation of public institutions and the undermining of trust in them, the deterioration of the investment climate and the decline of social security systems, including health care and education.

The misappropriation of unjustified assets is a very serious problem. In developing countries and countries with economies in transition, corrupt officials misappropriate up to \$ 40 billion annually. as unreasonable assets and transfer money abroad, from where it is extremely difficult to return. The real cost of corruption far exceeds the face value of stolen assets.

Theft leads to the degradation of public institutions and the undermining of trust in them (especially in the field of public finance management and financial sector regulation); deterioration, if not destruction, of the investment climate; the decline of the social security system, in particular the health care and education systems, which has a particularly negative impact on the poor.

Given the seriousness of the problem and recognizing the need to improve mechanisms to combat corruption and its consequences, the world community proposes a system of principles designed to facilitate the tracing, freezing, arrest, confiscation and return of unjustified assets stolen as a result of corruption and relocated.

Key words: assets, corruption, unjustified assets, state assets, civil confiscation, money laundering, tracking, freezing, arrest, confiscation.

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.421>

Фірсова Наталія Володимирівна,

адвокат

ORCID ID: 0000-0002-4810-3522

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ АГРАРНИХ РОЗПИСОК

Постановка проблеми. Аграрна розписка сьогодні виступає як універсальний інструмент фінансування для агробізнесу. Для аграріїв аграрна розписка – це можливість отримати кредитні ресурси під заставу майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції на вигідних комерційних умовах. Для кредиторів, компаній, які в будь-якій формі кредитують українських аграріїв, – це надійний спосіб забезпечити виконання виробниками сільськогосподарської продукції своїх зобов'язань. Співпрацювати за аграрними розписками можна із широким колом кредиторів, не лише в Україні, але й за її межами. Завдяки перевагам інструменту аграрні розписки дозволяють усім зацікавленим сторонам вибудовувати довгострокову, прозору та взаємовигідну співпрацю.

Статистика свідчить про дедалі активніше застосування такого інструменту, як аграрна розписка. Так, 11,8 млрд грн, 1 706 аграрних розписок, 1 000 фермерів, 4 млн тон застави сільськогосподарської продукції, 10 млн грн від кредиторів-нерезидентів і майже 290 млн грн фінансування на Донбасі, 37 культур – це все цифри, які виконані протягом лише 2019 р. [1]. Законодавство у цій сфері не є досконалим. Зокрема, сьогодні у Верховній Раді України знаходиться на розгляді законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо функціонування та обігу аграрних розписок» № 2805 від 24 січня 2020 р.

Стан дослідження теми. Частково питання визначення поняття та правової природи аграрних розписок відображені у роботах таких вчених, як І.В. Горіславська, В. Москівець, В.В. Мушенко, В.П. Нагребельний, А. Петренко, А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич та ін. Віддаючи належне

внескові названих науковців у науку аграрного права, слід відзначити, що переважно розглянуті механізми страхування ризиків виробників сільськогосподарської продукції. З огляду на нові тенденції в регулюванні й у підході до розуміння аграрних розписок як збірної категорії питання правового забезпечення потребують суттєвого доопрацювання.

Метою статті є визначення основних проблем правового забезпечення обігу аграрних розписок в Україні. До завдань цієї статті слід віднести порівняльно-правовий аналіз чинного та перспективного законодавства у сфері застосування аграрних розписок, а також надання пропозицій щодо вироблення більш ефективного механізму застосування аграрних розписок.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для підтримки малого та середнього підприємництва, зокрема сільськогосподарських товаровиробників, було запроваджено довгостроковий проєкт, спрямований на активне розповсюдження застосування аграрних розписок як ефективного засобу покращення доступу до фінансових ресурсів. Він відбувся завдяки ініціативі Міжнародної фінансової корпорації, що входить до структури Світового банку (IFC) у партнерстві зі Швейцарською Конфедерацією в Україні й Урядом України. Проте сьогодні цей проєкт добіг свого кінця і необхідно проаналізувати, яким чином рухатися далі у цьому напрямку.

Важливо відзначити, що сільське господарство характеризується низкою специфічних ознак, зокрема сезонністю здійснення господарсько-виробничої діяльності та її залежністю від погодних умов, клімату тощо. Саме тому для провадження господарської діяльності в аграрній сфері сіль-

ського господарські товаровиробники зазвичай у весняний період потребують значних фінансових та інших матеріальних ресурсів для готовності до нового сезону робіт.

Один із найбільш ефективних, прозорих і нових способів кредитування аграріїв – це отримання ними відповідних грошових коштів, продукції, товарів чи послуг від своїх контрагентів, із відстрочкою платежу, яка оформлюється шляхом видачі аграрної розписки. Якщо говорити про саму сутність аграрних розписок, то їх значення полягає у спрощенні механізму кредитування сільськогосподарських виробників.

Нормативно-правове забезпечення оформлення, видачі, обігу та виконання аграрних розписок в Україні, порядку їх реєстрації, створення правових, економічних, організаційних умов функціонування цих документів міститься у Законі України «Про аграрні розписки» від 06 листопада 2012 р. № 5479-VII [2].

Законодавець розглядає аграрну розписку як товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах (абз. 2 п. 1 ст. 1 Закону).

Як нами зазначалося, сьогодні пропонуються зміни до регулювання та розуміння самої сутності аграрних розписок відповідно до положень законопроєкту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо функціонування та обігу аграрних розписок» від 24 січня 2020 р. № 2805 [3].

Згідно з нормами цього проєкту Закону аграрна розписка розглядається як неемісійний цінний папір, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах (ст. 1 проєкту) [4]. Тобто автори законопроєкту пропонують зовсім інші підходи до розуміння правової природи аграрної розписки.

Аналіз визначення аграрної розписки, що міститься у чинному Законі України «Про аграрні розписки», дає підстави виокремити такі ознаки аграрних розписок.

По-перше, аграрну розписку віднесено до групи товаророзпорядчих документів. До неї, окрім розписок, законодавець відносить також коносамент, транспортні накладні, складські свідоцтва тощо. Як зазначає Л.В. Машковська, товаророзпорядчі документи є певними видами

документів, які застосовуються у сфері господарювання як опосередкування певних дій із майном і майновими правами, визначають певні підстави набуття права власності на них і яким притаманні властивості цінних паперів [5, с. 143]. Ці документи посвідчують право власності на визначений товар (речі, продукцію) та надають право держателю товаророзпорядчого документа розпоряджатися такими об'єктами за умови настання певних юридичних фактів. Також науковець наголошує на тому, що за умов ринкової економіки товаророзпорядчі документи (певні цінні папери) посідають важливе місце у платіжному обігу кожної держави. Завдяки їх випуску й обігу забезпечуються насамперед інвестиційні процеси, автоматичний перелив коштів до найбільш ефективних галузей народного господарства. На ринкових умовах кошти можуть отримати найбільш життєздатні та прибуткові ринкові структури (підприємства й організації) [5, с. 141]. Сьогодні аграрний ринок активно розвивається, відкриваються нові сфери збуту сільськогосподарської продукції для українських товаровиробників, тому всі передумови для активного впровадження аграрних розписок є.

По-друге, аграрна розписка фіксує характер правовідносин, що виникли між боржником і кредитором за зобов'язанням. Особливістю є безспірність вимог.

Згідно зі ст. 3 Закону товарна аграрна розписка встановлює безумовне зобов'язання боржника здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою. Такі розписки складаються в письмовій формі на бланку, підлягають нотаріальному посвідченню і за загальним правилом не можуть бути переведені у бездокументарну форму (знерухомлені). Товарна аграрна розписка має містити закріплені у Закону обов'язкові реквізити, проте сторонам не заборонено включення до неї й додаткових умов (ст. 4 Закону). Товарна аграрна розписка може бути викладена відповідно до запропонованих практиками зразка.

Інший вид аграрної розписки – фінансова, що визначається ст. 5 Закону як аграрна розписка, котра встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості. Виконання боржником зобов'язань за фінансовими аграрними розписками здійснюється

лише в безготівковій формі. Так само як і товарні, фінансові аграрні розписки складаються у письмовій формі на бланку, підлягають нотаріальному посвідченню і не можуть бути переведені у бездокументарну форму (знерухомлені). Ст. 6 Закону закріплено обов'язкові реквізити фінансової аграрної розписки з наданням права боржнику та кредитору включити до неї й додаткові умови, що не суперечать положенням Закону. Документи, які не відповідають цим вимогам, не є аграрними розписками.

Оскільки п. 1 ст. 509 ЦК України зобов'язанням визначає правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку, то й аграрна розписка фіксує таке правовідношення, що склалося між певними особами. Аграрна розписка свідчить про безумовне зобов'язання боржника за нею, тобто таке зобов'язання, існування якого не може бути поставлено в залежність від настання (чи відсутності) певних умов.

Важливими для характеристики сутності розглядуваного документа є сторони за аграрною розпискою, якими виступають кредитор і боржник. Так, абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону визначено, що кредитором за аграрною розпискою може виступати фізична чи юридична особа, що надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за договором, за яким боржник видає їй аграрну розписку, наділяючи правом вимагати від нього належного виконання зобов'язань, а також фізична чи юридична особа, яка отримала права кредитора за аграрною розпискою від іншого кредитора за нею у спосіб, не заборонений законом. Із цього випливає, що брати участь у правовідносинах кредитування з використанням аграрних розписок як управнена особа може широке коло суб'єктів – особи як юридичні, так і фізичні, як суб'єкти господарювання, так і ті, що не мають такого статусу. Для розглядуваних правовідносин не має значення резидентний статус таких кредиторів, а також інші характеристики їх правосуб'єктності. Визначальним є правомірне володіння ними відповідним майном (грошима чи речами), що передаються боржнику, або ж володіння такими особами певними здібностями для надання боржнику послуг чи виконання для останнього відповідних робіт.

Іншою стороною розглядуваних правовідносин кредитування виступає боржник за аграрною розпискою, тобто особа, котра видає аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у такому документі умовах (абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону).

Вимоги до таких осіб уточнено у ч. 2 ст. 2 Закону, де встановлено, що аграрні розписки можуть видаватися лише особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції.

Логічно буде уявити, що йдеться передусім про сільськогосподарських товаровиробників, адже саме вони використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення аграрного виробництва, проте насправді виробляти сільськогосподарську продукцію можна з використанням земель сільськогосподарського призначення різного цільового використання (для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, фермерського господарства, що визначено п. 3 ст. 22 Земельного кодексу України), адже Закон не уточнює, про яке саме виробництво сільськогосподарської продукції йдеться – товарне чи таке, що не має товарного характеру. Боржниками за аграрною розпискою можуть виступати як сільськогосподарські підприємства, так і фізичні особи, котрі займаються сільськогосподарським виробництвом. Права (власності чи користування) таких осіб на відповідні земельні ділянки повинні бути набуті легально, у т. ч. й пройти державну реєстрацію у встановленому чинним законодавством порядку. Участь саме таких боржників у кредитних правовідносинах із використанням аграрної розписки є обов'язковою.

Істотною характеристикою розглянутих документів і відповідних правовідносин є те, що виконання зобов'язання боржника за виданою розпискою забезпечується заставою. Остання є способом забезпечення зобов'язань, у силу якого кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами (ст. 1 Закону України «Про заставу» від 02 жовтня 1992 р.

№ 2654-XII). Звідси можна констатувати, що у правовідносинах кредитування за участю сільськогосподарських підприємств і фізичних осіб, що займаються сільськогосподарським виробництвом, з видачею аграрної розписки виникає комплекс правовідносин: а) щодо виконання основного кредитного зобов'язання; б) щодо виконання зобов'язань за аграрною розпискою; в) щодо виконання зобов'язань стосовно заставленого майна у разі прострочення боржника.

Останній різновид правовідносин (той, що стосується застави майна боржника) **характеризуються значними особливостями**, закріпленими у ст. 7 і 8 Закону, серед яких, зокрема, можна назвати такі:

1) предметом застави за аграрною розпискою може бути виключно майбутній врожай сільськогосподарської продукції. На момент видачі аграрної розписки відповідні сільськогосподарські культури вже мають бути посіяними, проте їх урожай ще не зібраний сільськогосподарським підприємством чи відповідною фізичною особою. Якщо така умова не дотримана, то скористатися механізмом кредитування з видачею аграрної розписки не можна.

Звідси логічним є ще один висновок – видавати аграрні розписки можуть сільськогосподарські підприємства чи фізичні особи, котрі займаються виробничо-господарською діяльністю лише у сфері рослинництва, адже в заставу передається майбутній врожай. Проте бажано було би на законодавчому рівні також передбачити можливість надання в заставу за аграрними розписками й сільськогосподарських тварин і продукції тваринництва;

2) розмір застави повинен бути не меншим за розмір зобов'язання за аграрною розпискою. Це правило встановлено для забезпечення реальної можливості гарантувати права кредитора у разі прострочення боржника, проте визначити точно розмір майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції, яка передається у заставу, неможливо. Вбачається, що в цьому разі слід говорити про вартість такого врожаю виходячи із середніх закупівельних цін на відповідну продукцію, що має дорівнювати розміру зобов'язань перед кредитором сільськогосподарського підприємства чи фізичної особи, яка займається сільськогосподарським виробництвом, або ж про певну кількість такої продукції;

3) на день видачі аграрної розписки майбутній врожай сільськогосподарської продукції не може перебувати в інших заставах, ніж за аграр-

ними розписками. Очевидно, що цей припис має гарантувати кредитору звернення стягнення на майбутній врожай сільськогосподарської продукції у разі невиконання боржником зобов'язання за аграрною розпискою, адже, якщо такий врожай перебуватиме у «звичайній» заставі (тій, що здійснюється за загальними приписами законодавства України щодо застави майна), то погасити вимоги кредиторів за його рахунок буде доволі складно, оскільки відбуватиметься «переплетення» правових режимів щодо різних видів застави одного й того самого об'єкта;

4) на день збору врожаю предметом застави стає відповідна кількість зібраної сільськогосподарської продукції, а обов'язок доведення походження такої продукції покладається на боржника за аграрною розпискою. Згідно із цим приписом, з огляду природні властивості розвитку сільськогосподарських культур, після їх досягання та збирання врожаю у заставу кредитора за аграрною розпискою переходить вже зібраний врожай. Це свідчить про врахування у законодавстві щодо аграрних розписок особливостей сільськогосподарської діяльності;

5) з моменту виникнення правового режиму застави майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції кредитор за аграрною розпискою має право самостійно або із залученням третіх осіб здійснювати моніторинг предмету застави (спостереження за майбутнім врожаєм, за дотриманням боржником відповідних технологічних процесів та ін.).

Окрім наведеного, правовідносини кредитування з використанням аграрних розписок характеризуються й іншими особливостями. Такі розписки підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню (ч. 2 ст. 9 Закону), що здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII та п. 5.30. Глави 2 «Посвідчення правочинів про відчуження та заставу майна Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 р. № 296/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22 лютого 2012 р. за № 282/20595.

Також при нотаріальному посвідченні аграрних розписок слід брати до уваги лист Міністерства юстиції України від 10 квітня 2015 р. № 13-32/143, у якому викладено рекомендації щодо цього. Зокрема, аграрні розписки складаються у двох примірниках, один із яких зберігається у справах особи, котра вчиняє нотаріальні

дії з їх посвідчення та реєстрації, а другий примірник передається кредитору за такою розпискою. За бажанням боржника йому може бути надана посвідчена копія виданої ним аграрної розписки.

Окрім нотаріального посвідчення, обов'язковою умовою обігосдатності аграрної розписки є її реєстрація. Так, згідно із ч. 2 ст. 9 Закону відомості про предмет застави за аграрною розпискою вносяться до Державного реєстру обтяжень рухомого майна в момент нотаріального посвідчення аграрної розписки. Названий реєстр ведеться згідно із Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV та Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого Постановою КМ України від 05 серпня 2004 р. № 830.

Також Закон містить спеціальний припис, що аграрна розписка вважається виданою із дня її реєстрації у Реєстрі аграрних розписок.

Держателем названого Реєстру є Міністерство аграрної політики та продовольства України, а адміністратором – спеціально створене наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 23 січня 2014 р. № 293 державне підприємство «Аграрні реєстри».

Згідно з п. 7 Порядку ведення Реєстру аграрних розписок реєстраторами є державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси, які наділені ДП «Аграрні розписки» відповідними повноваженнями та вчиняють такі реєстраційні дії: 1) внесення до Реєстру аграрних розписок записів про: а) видачу аграрної розписки; б) передачу прав кредитора за такою розпискою; в) зміну відомостей про кредитора чи інших відомостей про аграрну розписку; г) вчинення виконавчого напису на такій розписці; д) припинення аграрної розписки; е) неможливість виконання боржником

зобов'язання за аграрною розпискою у зв'язку з відсутністю кредитора; 2) видача витягів і довідок із Реєстру.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Насамкінець слід наголосити, що, незважаючи на виявлені окремі недоліки правового регулювання обігу аграрних розписок, загалом Закон встановлює цілісний правовий механізм їх видачі, оформлення, реєстрації й обігу, проте нині аграрні розписки можуть використовуватися не на всій території України. До того ж важливим для аграріїв будуть подальші зміни у законодавстві у сфері обігу аграрних розписок.

Незважаючи на всі переваги, які надають аграрні розписки, на нашу думку, їм не вистачає популяризації серед широких верств населення. Фактично такий інструмент, як аграрні розписки доступний фізичним особам вже сьогодні, проте, виходячи зі статистики, суми аграрних розписок зазвичай значні, і ними не користуються ні мікроаграрії, ні фізичні особи – інвестори.

Підсумовуючи, слід зазначити, що будь-яка нормативна база щодо чинного інструменту має бути скоригована відповідно до потреб ринку і базуватися на отриманому учасниками ринку досвіді. У відкритих джерелах бізнес-спільнота підтримує прийняття Законопроекту. Свою підтримку вже встигла висловити й Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, проте оприлюднена редакція Законопроекту не є фінальною, текст ще буде дещо видозміненим, а коректність і достатність формулювань Законопроекту надалі має пройти випробовування судовою практикою.

Аграрний ринок України, незважаючи на останні кризові періоди, впевнено зростає, однак значною проблемою аграрної галузі залишається відсутність доступного фінансування, за наявності якого галузь могла би зростати ще активніше.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чому варто скористатися аграрними розписками. URL: agroexpert.ua/15094-2/.
2. Про аграрні розписки : Закон України від 06 листопада 2012 р. № 5479-VI. *Відомості Верховної Ради України*. № 50. 2013. Ст. 695.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо функціонування та обігу аграрних розписок : проект Закону України від 24 січня 2020р. № 2805. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67987.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо функціонування та обігу аграрних розписок : проект Закону України від 24 січня 2020р. № 2805. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67987
5. Машковська Л.В. Поняття, види та правова природа товарозпорядчих документів як об'єктів ринку цінних паперів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія ПРАВО. Вип. 24. Т. 2. С. 140–144.

Фірсова Наталія Володимирівна

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ АГРАРНИХ РОЗПИСОК

У науковій статті доведено актуальність розгляду аграрної розписки як невід'ємного й універсального інструменту інвестування в аграрну сферу. Пілотні проекти щодо запуску аграрних розписок територією України дали свої позитивні результати та зумовили їх розповсюдження та модернізацію. Авторкою обґрунтовано, що можли-

вість отримання кредитних ресурсів у період міжсезоння є важливим і необхідним для «виживання» та подальшого розвитку бізнесу у сільськогосподарській сфері. На передній план виступають саме умови отримання фінансування аграрного сектору, а також механізм забезпечення виконання аграріями своїх зобов'язань.

У роботі наголошено на своєчасності модернізації системи правового регулювання обігу аграрних розписок. Також акцентовано увагу на змінах, що сьогодні пропонуються новим законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо функціонування та обігу аграрних розписок». Проведено порівняльно-правовий аналіз чинного Закону України «Про аграрні розписки» та проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо функціонування та обігу аграрних розписок», наведено їхні позитивні та негативні тенденції.

Також авторкою виокремлено ознаки аграрних розписок:

1) аграрну розписку віднесено до групи товаророзпорядчих документів, що посвідчують право власності на визначений товар (речі, продукцію) та надають право держателю товаророзпорядчого документа розпоряджатися такими об'єктами за умови настання певних юридичних фактів;

2) аграрна розписка фіксує характер правовідносин, що виникли між боржником і кредитором за зобов'язанням. Особливістю є безспірність вимог;

3) істотною характеристикою є те, що виконання зобов'язання боржника за виданою розпискою забезпечується заставою;

4) предметом застави за аграрною розпискою може бути виключно майбутній врожай сільськогосподарської продукції;

5) видавати аграрні розписки можуть сільськогосподарські підприємства чи фізичні особи, що займаються виробничо-господарською діяльністю лише у сфері рослинництва, адже в заставу передається майбутній врожай, проте авторкою наголошується на необхідності на законодавчому рівні також передбачити можливість надання в заставу за аграрними розписками і сільськогосподарських тварин і продукції тваринництва;

6) розмір застави повинен бути не меншим за розмір зобов'язання за аграрною розпискою.

Ключові слова: аграрна розписка, товаророзпорядчий документ, цінні папери, неемісійні цінні папери, сільськогосподарська продукція, фермерське господарство.

Firsova Natalia

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF APPLICATION OF AGRARIAN RECEIPT

The scientific article proves the relevance of considering the agricultural receipt as an integral and universal tool for investing in the agricultural sector. Pilot projects for the launch of agricultural receipts in Ukraine have yielded positive results and led to their dissemination and modernization. The author substantiates that the possibility of obtaining credit resources in the off-season is important and necessary for the "survival" and further development of business in the agricultural sector. At the forefront are the conditions for obtaining funding for the agricultural sector, as well as the mechanism for ensuring that farmers fulfill their obligations.

The paper emphasizes the timeliness of modernization of the system of legal regulation of agricultural receipts. Attention is also focused on the changes proposed today by the new bill "On Amendments to Certain Legislative Acts Concerning the Functioning and Circulation of Agrarian Receipts". A comparative legal analysis of the current Law of Ukraine "On Agrarian Receipts" and the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts on the Functioning and Circulation of Agrarian Receipts", their positive and negative trends.

The author also highlighted the following features of agricultural receipts:

1) the agricultural receipt is referred to the group of commodity management documents certifying the right of ownership of a certain product (things, products) and gives the right to the holder of the commodity document to dispose of such objects subject to certain legal facts.

2) the agrarian receipt records the nature of the legal relationship that has arisen between the debtor and the creditor under the obligation. The peculiarity is the indisputability of the requirements.

3) an essential characteristic is that the fulfillment of the debtor's obligation under the issued receipt is secured by a pledge.

4) the subject of the pledge under the agricultural receipt may be only the future harvest of agricultural products.

5) agricultural receipts may be issued by agricultural enterprises or natural persons engaged in production and economic activities only in the field of crop production, as the future harvest is transferred as collateral. However, the author emphasizes the need at the legislative level to provide for the possibility of pledging agricultural receipts and farm animals and livestock products;

6) the amount of the pledge must be not less than the amount of the obligation under the agricultural receipt.

Key words: agrarian receipt, inventory document, securities, non-issue securities, agricultural products, farming.

ПОРІВНЯЛЬНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.794/795.3-021.272(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.422>

Колодін Артем Олексійович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-7967-2456

ЩОДО ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДОГОВОРУ МОРСЬКОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ТА ДОГОВОРУ ЧАРТЕРУ (ФРАХТУВАННЯ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Об'єктивні закономірності розвитку продуктивних сил сучасної епохи, прискорення науково-технічного прогресу у всіх сферах матеріального виробництва настійно вимагають подальшого зміцнення міжнародного економічного співробітництва, розширення торгових зв'язків між країнами світу.

Вивчення договору фрахтування (чартеру) судна необхідне з погляду нормотворчої діяльності, спрямованої як на подальше вдосконалення норм радянського морського законодавства, так і на створення міжнародних угод, у яких із метою уніфікації морського права були б урегульовані певні відносини, що виникають на підставі чартеру.

Без дослідження умов фрахтування (чартеру) неможливі розробка та затвердження стандартних форм або проформ чартерів, кожна з яких становить систематизований виклад загальних умов перевезення вантажу певного виду або кількох видів на певному напрямку / напрямках.

Актуальність предмета дослідження визначається насамперед тим, що в останні роки чартер як один із найважливіших інститутів морського права опинився у центрі уваги представницьких міжнародних організацій.

Стан дослідження теми. Теоретичну основу дослідження становлять праці таких науковців, як А.І. Муранов, Д.Л. Давиденко, В.І. Борисова, І.В. Фатєєва, В.Л. Яроцький, Ч.Н. Азімов, М.М. Сібільов, В.І. Борисова, П.Ф. Коваль, Н.О. Алешугіна, Г.П. Андрєєва, О.В. Столярський, С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін.

Метою статті є науковий аналіз загальних положень законодавства України з метою визна-

чення особливостей договору фрахтування (чартеру) в цивільному праві України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективність роботи у сфері створення міжнародно-правових актів, що регулюють відносини по чартеру, певною мірою залежить від того, чи буде ця діяльність спиратися на дослідження національних законів найважливіших морських держав, судово-арбітражної практики та правової доктрини.

Морське перевезення вантажу є приватним інститутом. При здійсненні перевезення між різними державами її регулювання здійснюється нормами міжнародного приватного права: міжнародними договорами, національним законодавством і міжнародними звичаями, однак специфіка морського торгового судноплавства зумовила появу особливостей, характерних тільки для морського перевезення вантажу.

Виявити особливості договору морського перевезення вантажу нам допоможе порівняльний аналіз договору морського перевезення вантажу і договору фрахтування.

Договір фрахтування судна відноситься до одного з видів договорів оренди транспортних засобів. Оренда транспортних засобів виділяється як окремого виду договору оренди виходячи з її предмета, яким може стати будь-який транспортний засіб. Загальні правила оренди транспортних засобів ЦК України не встановлені. Розглядаються тільки окремі види такого договору, а саме договори оренди транспортного засобу з наданням послуг з управління та технічної експлуатації (з екіпажем або договори фрах-

тування на час) і без такого надання. Такого ж поділу дотримується і КТМ України.

За договором фрахтування судна на певний час судновласник зобов'язується за обумовлену плату (фрахт) надати судно фрахтувальнику для перевезення пасажирів, вантажів і для інших цілей торговельного мореплавства на певний час. Надане фрахтувальнику судно може бути укомплектоване екіпажем (тайм-чартер) або не споряджене і не укомплектоване екіпажем (бербоут-чартер).

Мета договору – забезпечити передачу судна в тимчасове користування фрахтувальника. У цьому зацікавлені обидві сторони цього договору: судновласник і фрахтувальник. Фрахтувальник потребує судні тимчасово, тому фрахтує його на певний термін для використання з метою торговельного мореплавства. Судновласник має на меті отримання прибутку з передачі майна у тимчасове користування іншій особі та фрахтує його на певний термін фрахтувальника.

Договори фрахтування судна належать до групи договорів оренди. Користуючись застосованим вище прийомом, розглянемо місце договору фрахтування у системі договорів оренди.

Сторонами договору фрахтування судна на час є судновласник і фрахтувальник. Розглянемо їхні взаємні права й обов'язки.

Основний обов'язок судновласника полягає в наданні судна фрахтувальнику, тобто в передачі фрахтувальнику правомочності користування, права комерційної експлуатації судна від свого імені.

Судновласник зобов'язаний привести судно в морехідний стан до моменту його передачі фрахтувальнику, тобто забезпечити придатність судна для цілей фрахтування, передбачених тайм-чартером, укомплектувати судно екіпажем і належним чином спорядити.

В обов'язки судновласника входить також надання їм послуг із управління судном і його технічної експлуатації. Формально надання таких послуг виходить за межі предмета договору оренди та зближує тайм-чартер із договорами про надання послуг. У науці морського приватного права із цього приводу існують різні думки.

Так, наприклад, О.Д. Несімко, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський і ін. говорять про присутність елементів договору оренди в договорі фрахтування судна на час, оскільки «тайм-чартер передбачає, крім використання самого судна, послуги людей (екіпажу), які забезпечують функціону-

вання судна. Природно, що послуги екіпажу і самі члени екіпажу не можуть бути предметом майнового найму» [9, с. 180–186, 7].

Інші автори, зокрема Д.А. Рябкін, вважають тайм-чартер особливим договірним інститутом морського права, який «не може розглядатися ні як договір оренди, ні як договір перевезення» [11, с. 216–220], однак, незважаючи на складну правову природу договору тайм-чартеру, його слід віднести до договорів оренди транспортних засобів, оскільки основною метою цього договору все ж є забезпечення передачі майна у тимчасове користування [10].

Фрахтувальник зобов'язаний користуватися судном і послугами екіпажу відповідно до цілей та умов їх надання, визначеними в тайм-чартері, після закінчення терміну дії якого він зобов'язаний повернути судно судновласнику у тому стані, в якому воно було їм отримано з умовою нормального зносу судна. В обов'язки фрахтувальника також входить своєчасна сплата фрахту.

Питання підпорядкування капітана й екіпажу судна вирішуються таким чином. Із питань комерційної експлуатації судна вони підпорядковані розпорядженням фрахтувальника, з питань, що належать до управління судна, в т. ч. до судноводіння, внутрішнього розпорядку та складу екіпажу – судновласнику.

Під час дії договору фрахт за користування судном сплачується судновласнику незалежно від того, чи використовується судно фактично, чи ні. Фрахтувальник звільняється від сплати фрахту і витрат по судну за період, протягом якого судно було непридатне для експлуатації внаслідок неморехідного стану, за винятком тих випадків, коли непридатним судно стало з його вини.

Якщо в період дії тайм-чартеру судно надасть допомогу іншому судну, то належну винагороду розподіляють у рівних частках між судновласником і фрахтувальником, за вирахуванням сум, належних для відшкодування понесених збитків, і частки, належної судовому екіпажу (ст. 214 КТМ України) [3].

Фрахтувальник по тайм-чартеру несе відповідальність перед третіми особами за зобов'язаннями, що випливають із договору морського перевезення вантажу, який він має право укладати від свого імені. Як зазначає А.В. Коструба, за такого перевезення виникають два ряди правовідносин: між судновласником і фрахтувальником за тайм-чартеру; між фрахтувальником за тайм-чартеру і власником коносаменту – одержувачем [8, с. 108–110].

Отже, відповідальність за вантаж перед одержувачем – третьою особою може нести тільки фрахтувальник по тайм-чартеру з підстав, передбачених коносаментом. Судновласник відповідає перед фрахтувальником у регресному порядку і лише з підстав, передбачених тайм-чартером.

Правова природа тайм-чартеру в законодавствах різних морських держав тлумачиться не однаково. У США, Великій Британії, Німеччині, Югославії тайм-чартер розглядають як договір, однотипний із рейсовим чартером. У Польщі він вважається самостійним договором. У Франції тайм-чартер є одним із трьох видів фрахтування судна, його частини. Є два елементи: найм судна і найм послуг екіпажу.

Інший різновид договору фрахтування – бербоут-чартер – належить до групи договорів оренди транспортного засобу без надання послуг по управлінню ним і його технічної експлуатації.

Предметом договору бербоут-чартеру служить передача фрахтувальнику судна на час без надання послуг екіпажу. Згідно зі ст. 203 КТМ України за договором судна без екіпажу (бербоут-чартеру) судновласник зобов'язується за обумовлену плату (фрахт) надати фрахтувальнику в користування й у володіння на певний строк не укомплектоване і не споряджене судно для перевезень вантажів, пасажирів та інших цілей торгового мореплавання [3].

До фрахтувальника переходять правомочності користування та володіння судном (володіння він здійснює через підлеглий йому в усіх відношеннях екіпаж). Бербоут-чартер не передбачає надання фрахтувальнику послуг команди. Порівняно з договором майнового найму, що регулюється нормами загальногромадянського законодавства, його специфіка визначається тим, що судно надається фрахтувальнику як плавуча споруда, яка використовується тільки в цілях торгового мореплавання. До відносин, котрі виникають із договору бербоут-чартеру, правила цивільного законодавства застосовуються, оскільки вони не врегульовані нормами морського права.

У правовому регулюванні відносин між тайм-чартером і бербоут-чартером багато спільного, тому доцільно відзначити лише особливості бербоут-чартеру, необхідні для порівняльного аналізу цих договорів із договором морського перевезення вантажу.

Екіпаж судна за договором бербоут-чартеру укомплектовується фрахтувальником, у зв'язку з чим капітан і екіпаж судна в усіх відношеннях підкоряються фрахтувальника. Ризик пошко-

дження і загибелі судна у всіх випадках несе фрахтувальник.

При перевезенні вантажів, підписуючи коносамент, капітан судна, будучи підлеглим фрахтувальника, діє як його агент, тому за зобов'язаннями, що випливають із коносамента, несе відповідальність фрахтувальник. Відповідальність за шкоду, заподіяну втратою або пошкодженням вантажу, може бути покладено на судновласника лише тоді, коли шкода стала наслідком не приведення судна в морехідний стан до моменту передачі його фрахтувальнику. Зазвичай судновласник у цьому разі відповідає в регресному порядку перед фрахтувальником і має відшкодувати збиток власникові вантажу.

Фрахтувальник несе відповідальність перед третіми особами за вимогами, які виникли у зв'язку з експлуатацією судна, тобто, крім відповідальності за невиконання договірних зобов'язань, фрахтувальник відповідає за позадоговірну шкоду, заподіяну судном. Використання судна або його обладнання є діяльністю, пов'язаною з підвищеною небезпекою для оточуючих.

За правилами ч. 2 ст. 1187 ЦК України зобов'язок відшкодування шкоди падає на власника джерела підвищеної небезпеки, зокрема власника на праві оренди (у цьому разі – на фрахтувальника) [2].

Відзначимо основні відмінності договору морського перевезення і договору фрахтування. По-перше, різні цілі за метою. Метою договору морського перевезення є надання послуг із переміщення з порту відправлення до порту призначення, а метою договору фрахтування є надання судна у тимчасове користування за вказаним договором. По-друге, предметом договору морського перевезення є діяльність із переміщення морем, а предметом договору фрахтування є судно і послуги екіпажу за цим договором. По-третє, за договором морського перевезення правом користування і володіння судном користується судновласник, а за договором фрахтування (чартеру) – фрахтувальник. По-четверте, цільове використання судна також відрізняється. Так, за договором фрахтування судно фрахтується не лише для здійснення перевезення, а й для інших цілей. По-п'яте, за договором морського перевезення капітан і члени екіпажу судна підкоряються судновласнику, а за договором фрахтування (чартеру) – фрахтувальникові. По-шосте, фрахт за договором фрахтування судна не залежить від наявності на судні вантажу й ефективності експлуатації судна. За договором морського пере-

везення розмір платежів визначається залежно від ваги або обсягу вантажу, що перевозиться. По-сьоме, ризик пошкодження і загибелі судна за договором морського перевезення несе судовласник, а за договором фрахтування (чартеру) – фрахтувальник. По-восьме, обов'язок привести у належний стан судно за договором морського перевезення лежить на перевізнику.

Зафрахтоване судно повинно перебувати у належному морехідному стані до початку терміну фрахтування (чартеру). Судновласник не зобов'язаний щоразу заново приводити судно у належний морехідний стан у період дії цих договорів фрахтування (чартеру).

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведений нами порівняльний аналіз двох видів договорів – морського перевезення і фрахтування (чартеру) – виразно свідчить про різну правову природу цих договорів.

Договір фрахтування судна належить до групи договорів майнового найму. У частині надання

послуг екіпажу при фрахтуванні, безсумнівно, договір чартеру виходить за рамки «чистої» оренди, однак, беручи до уваги основну мету договору (користування і володіння майном) і не враховуючи другорядну мету (послуги членів екіпажу судна), слід констатувати: договір фрахтування судна є схожим із договором оренди транспортних засобів.

Юридична природа договору морського перевезення загалом і чартеру як одного з його різновидів залишається в рамках договору перевезення. Предметом названих договорів є надання послуг особливого роду – послуг із переміщення вантажів, багажу, пошти, пасажирів у просторі.

Таким чином, відносини у сфері фрахтування морських суден регулюються угодою сторін і диспозитивними нормами національних законів, що з'явилися під впливом великої морської практики. За відсутності єдиної уніфікованої конвенції про морські перевезення регулювання таких відносин буде проходити стихійно із застосуванням стандартних проформ, які тією чи іншою мірою влаштовуватимуть сторони договору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#top>.
4. Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент від 25 серпня 1924 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_221.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про морське перевезення вантажів від 31 березня 1978 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_391/card6#Public.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори повного або часткового морського міжнародного перевезення вантажів від 11 грудня 2008 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/carriage_of_goods.shtml.
7. Брагінський М.І., Вітрянський В.В. Договорне право. Договори про передачу майна. Кн. 2. 2006; Договірне право України. Загальна частина : навчальний посібник / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін. ; за ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
8. Коструба А.В. Співвідношення коносаменту і договору перевезення вантажу (з огляду на положення нового цивільного законодавства України). *Нове законодавство України та питання його застосування* : Тези доп. та наук. повід. наук. конф. молодих учених (м.Харків, 23 травня 2003 р.) / за ред. М.І. Панова. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2003. С. 108–110.
9. Несімко О.Д. Особливості договору морського чартеру. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. 2014. Львів. С. 180–186;
10. Постанова ВСУ від 08 травня 2019 р. справа № 821/2494/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83552466>.
11. Рябкін Д.А. Основні особливості договорів міжнародного перевезення вантажів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. С. 216–220.

Колодін Артем Олексійович

ЩОДО ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДОГОВОРУ МОРСЬКОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ТА ДОГОВОРУ ЧАРТЕРУ (ФРАХТУВАННЯ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У запропонованій статті визначається, що об'єктивні закономірності розвитку продуктивних сил сучасної епохи, прискорення науково-технічного прогресу у всіх сферах матеріального виробництва настійно вимагають подальшого зміцнення міжнародного економічного співробітництва, розширення торгових зв'язків між країнами світу.

Вивчення договору фрахтування (чартеру) судна необхідне з погляду зору нормотворчої діяльності, спрямованої як на подальше вдосконалення норм радянського морського законодавства, так і на створення міжнародних угод, у яких із метою уніфікації морського права були би врегульовані певні відносини, що виникають на підставі чартеру.

Акцентовано увагу на тому, що без дослідження умов фрахтування (чартеру) неможливі розробка і затвердження стандартних форм або проформ чартерів, кожна з яких становить систематизований виклад загальних умов перевезення вантажу певного виду або кількох видів на певному напрямку / напрямках.

У ході порівняльного аналізу двох видів договорів морського перевезення і фрахтування (чартеру) було зроблено висновок про різну правову природу цих договорів.

Договір фрахтування судна належить до групи договорів майнового найму. У частині надання послуг екіпажу при фрахтуванні, безсумнівно, договір чартеру виходить за рамки «чистої» оренди, однак, беручи до уваги основну мету договору (користування і володіння майном) і не враховуючи другорядну мету (послуги членів екіпажу судна), слід констатувати: договір фрахтування судна є схожим із договором оренди транспортних засобів.

У статті визначається, що юридична природа договору морського перевезення загалом і чартеру як одного із його різновидів залишається в рамках договору перевезення. Предметом названих договорів є надання послуг особливого роду – послуг із переміщення вантажів, багажу, пошти, пасажирів у просторі.

Відносини у сфері фрахтування морських суден регулюються угодою сторін і диспозитивними нормами національних законів, що з'явилися під впливом великої морської практики. За відсутності єдиної уніфікованої конвенції про морські перевезення регулювання таких відносин буде проходити стихійно із застосуванням стандартних проформ, які тією чи іншою мірою влаштовуватимуть сторони договору.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, договір чартеру (фрахтування), договір перевезення, договір морського перевезення, транспорт, морський транспорт, пасажир.

Kolodin Artem

REGARDING THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONTRACT OF SEA TRANSPORTATION OF CARGO AND THE CHARTER AGREEMENT (CHARTERING) ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

The proposed article defines that the objective laws of development of the productive forces of the modern era, the acceleration of scientific and technological progress in all spheres of material production urgently require further strengthening of international economic cooperation, expansion of trade relations between countries.

The study of the charter of a vessel is necessary in terms of rule-making activities aimed at further improving the rules of Soviet maritime law and the creation of international agreements, which in order to unify the law of the sea would regulate certain relations arising on the basis of charter.

It is emphasized that without studying the conditions of chartering (charter) it is impossible to develop and approve standard forms or proformas of charters, each of which is a systematic presentation of the general conditions of transportation of this type or several types in a certain direction / directions.

During the comparative analysis of two types of contracts of sea transportation and chartering (charter) the conclusion on different legal nature of these contracts was made.

The contract of charter of the vessel belongs to group of contracts of property lease. In terms of providing crew services for chartering, of course, the charter agreement is beyond the scope of “net” lease. However, taking into account the main purpose of the contract (use and possession of property) and not taking into account the secondary purpose (services of ship’s crew members), it should be noted: the contract of chartering is similar to the lease of vehicles.

The article defines that the legal nature of the contract of carriage in general and the charter as one of its varieties remains within the contract of carriage. The subject of these agreements is the provision of services of a special kind – services for the movement of goods, luggage, mail, passengers in space.

Relations in the field of chartering of seagoing vessels are governed by the agreement of the parties and the dispositive norms of national laws that have emerged under the influence of extensive maritime practice. In the absence of a single unified convention on maritime transport, the regulation of these relations will take place spontaneously with the use of standard proforma, which to some extent will suit the parties to the contract.

Key words: civil law agreement, charter agreement (chartering), transportation agreement, sea transportation agreement, transport, sea transport, passenger.

ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІТ-ПРАВА

УДК 340.5

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.423>

Гончаренко Владислава Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-9114-0276

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧЧЯ

Постановка проблеми. Технологія розпізнавання обличчя в режимі реального часу є системою автоматизованої обробки цифрових зображень, які містять біометричні дані фізичної особи у момент їх фіксації з метою ідентифікації, автентифікації, верифікації або категоризації цих осіб. Система проводить ідентифікацію особи через набір даних, що зберігаються у базі даних у форматі фото та відео.

У процесі аналізу біометричних даних особи відбувається фіксація зображення обличчя, яке за допомогою алгоритму перетворюється у цифрові дані з метою порівняння їх із цифровими даними, що зберігаються у базі даних зображень осіб. Перевірка особи відбувається у режимі реального часу за декілька секунд шляхом зіставлення нейропсихологічних, фізіологічних та інших характерних рис обличчя людини (відстані між очима, форми губ, носа тощо).

Системи розпізнавання обличчя сьогодні широко використовуються у світі та в Україні. Зазначені системи наявні у смартфонах, турнікетах, датчиках руху, камерах відеонагляду тощо. Комплексні системи відеоспостереження встановлюються в Україні у громадських місцях, що викликає питання стосовно дотримання вимог законодавства України про захист персональних даних під час побудови, впровадження та функціонування комплексних систем відеоспостереження в містах України.

Стан дослідження теми. Сьогодні проблемні питання правового регулювання використання технологій розпізнавання обличчя майже не досліджені. Okремі питання захисту персональних даних висвітлювалися у наукових роботах Є.О. Харитоновна й О.І. Харитоновної

[1, с. 169–177], К.Г. Некіт [2, с. 57–65], О.В. Кохановської [3, с. 28–33], С.В. Гуцу [4, с. 123–129]. Постійне оновлення законодавства Європейського Союзу щодо захисту персональних даних, а також справедливості та прозорості систем штучного інтелекту (далі – ШІ) вимагає відповідного теоретичного опрацювання запроваджених змін із метою приведення законодавства України у цій сфері до вимог Європейського Союзу.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання використання технологій розпізнавання обличчя за законодавством України та Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [5] від 20 листопада 2012 р. № 5492-VI біометричними даними є сукупність даних про особу, зібраних на основі фіксації її характеристик, що мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб (біометричні дані, параметри – відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, відцифровані відбитки пальців рук).

Обробка біометричних даних забороняється, за загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних» [6], проте ці дані можуть оброблятися, як виняток, лише в окремих випадках за згодою осіб для захисту життєво важливих інтересів суб'єкта персональних даних або на основі значного суспільного інтересу (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних»). Таким чином,

обробка біометричних даних, включаючи розпізнавання обличчя особи, повинна здійснюватися відповідно до закону, що відповідає вимогам Європейського Союзу у цій сфері.

Відповідно до Загального регламенту захисту даних (GDPR) [7] біометричні дані є особливим видом персональних даних, отриманих внаслідок спеціального технічного опрацювання, що стосується фізичних, фізіологічних чи поведінкових ознак фізичної особи, таких як зображення обличчя чи дактилоскопічні дані, які дозволяють однозначно ідентифікувати або підтверджують однозначну ідентифікацію фізичної особи. GDPR, за загальним принципом, забороняє обробку біометричних даних у режимі реального часу. GDPR класифікує зображення обличчя та іншу біометричну інформацію як особливу категорію даних із додатковими обмеженнями на їх використання.

Заборона на обробку біометричних даних відповідно до GDPR діє лише у разі, якщо фізичну особу ідентифіковано чи можна ідентифікувати. Тому принципи захисту даних не застосовують до анонімної інформації, зокрема інформації, що не стосується фізичної особи, котру ідентифіковано чи можна ідентифікувати, або персональних даних, які стали анонімними у такий спосіб, що суб'єкта даних неможливо чи більше неможливо ідентифікувати. У зв'язку із цим виникає проблемне питання ідентифікації осіб за умов світової пандемії, коли всі зобов'язані носити маски у публічних місцях. З одного боку, збір та обробка зображення особи у масці не є порушенням вимог GDPR щодо обробки біометричних даних, а з іншого – може бути підставою для несанкціонованого збирання інформації, яка не належить до біометричних даних про особу, однак також є персональними даними, як то хода, фігура людини, особливі пошкодження її тіла.

Крім того, незабаром технології 3-D друку дозволять створювати маски на обличчя, що може призвести до заміни однієї особи іншою, тому використовувати дані, зібрані з використанням технологій розпізнавання обличчя, з метою визначення особи правопорушника слід заборонити на законодавчому рівні. Дійсно, технології ШІ сприяють швидкому пошуку ймовірних збігів, однак остаточне рішення про те, чи була знайдена певна особа, має приймати лише людина, а не машина.

Сучасні АТ-технології розпізнавання обличчя поки що не можна назвати неупередженими, оскільки обличчя білих чоловіків розпізнаються більш точно, ніж білих жінок, а загалом розпізна-

вання білих обличчя точніше, ніж із темною шкірою. Проблема упередженості є лише побічною проблемою, оскільки насамперед використання технологій розпізнавання обличчя викликає проблему захисту фундаментальних прав і свобод людини. Як свідчить аналіз судової практики у Російській Федерації, влада знайшла спосіб обійти приписи законодавства щодо збору біометричних даних тільки за згодою осіб, просто зазначаючи, що камери фіксують не зображення людей, а чистоту та кількість транспорту на вулиці.

Не вирішеним лишається сьогодні й питання відповідальності за несанкціоноване одержання інформації з бази біометричних даних, адже такі ситуації вже наявні. Зокрема, у 2020 р. компанію Facebook звинуватили у зборі біометричних даних осіб через Instagram шляхом створення «шаблону обличчя», який необмежений час зберігається у базі даних і використовується в технології розпізнавання обличчя.

Непередбачувані соціальні наслідки використання технологій розпізнавання обличчя та необмежені можливості для зловживання правами людини зумовлюють необхідність розробки відповідної правової бази у стислі строки. Помилки у комп'ютерних методах прийняття рішень щодо ідентифікації осіб можуть дорого коштувати суспільству під час визначення особи правопорушника, порушувати політичні та соціальні права людини у процесі реалізації права на участь у політичних зібраннях. Також порушення прав споживачів може мати місце у разі використання торговими компаніями технологій розпізнавання обличчя з метою автоматичного просування (рекламування) товарів.

Важливою гарантією реалізації права на захист персональних даних є встановлене у ст. 17 GDPR право на стирання (забуття). Зокрема, видалення контролером персональних даних працівника після звільнення є обов'язковим на вимогу суб'єкта даних, якщо немає іншої законної підстави для опрацювання. На жаль, цивільне законодавство України щодо захисту персональних даних не передбачає такого імперативного правила. Строки зберігання персональних даних регламентуються наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 р. № 578/5 «Про затвердження Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів» [8] (далі – Перелік). Строк зберігання документів від-

ділу кадрів і, відповідно, персональних даних становить 75 років. Згідно з п. 1.7 Переліку строки зберігання документів є мінімальними, їх не можна скорочувати. Таким чином, за законодавством України не допускається стирання персональних даних працівника за його вимогою у разі припинення трудових відносин.

Контроль за додержанням законодавства про захист персональних даних в Україні покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, однак за відсутності в Україні законодавства, яке регулює використання систем відеоспостереження, здійснення належного контролю за використанням біометричних даних особи сьогодні є неможливим.

У Євросоюзі випадки притягнення до відповідальності за порушення вимог GDPR вже є дуже розповсюдженими. Зокрема, ще у 2018 р. перший штраф у розмірі 200 000 шведських крон за порушення регламенту GDPR отримала Швеція. Муніципальна школа міста Шеллефтео використовувала відеокамеру та систему розпізнавання осіб для відстежування місцезнаходження учнів цієї школи за допомогою тегів, додатків для смартфонів і технології розпізнавання осіб. За допомогою камери відеоспостереження система ідентифікувала учня та робила помітку у системі про наявність його у певному класі. Слід зауважити, що учні та батьки надали письмову згоду на застосування системи відеоспостереження, однак, на думку Шведського управління із захисту даних (DPA), рада школи не могла використовувати їхню згоду, оскільки учні залежать від правління школи, а така залежність не може визнаватися юридично адекватною причиною для обробки конфіденційних персональних даних.

У 2019 р. міська рада Сан-Франциско ухвалила постанову, яка забороняє поліції міста використовувати технологію розпізнавання обличь. У Портленді у 2020 р. вперше у США повністю заборонили використовувати технології розпізнавання осіб у громадських місцях. Також штрафи за порушення регламенту вже отримали корпорація Google (50 млн євро), авіакомпанія British Airways (204 млн євро), мережа готелів Marriott (110 млн євро), італійський оператор зв'язку Wind Tre (16,7 млн євро) тощо.

На вирішення означених проблем у лютому 2020 р. Європейською Комісією було оприлюднено «Білу книгу зі штучного інтелекту. Європейський підхід до досконалості і довіри» («A White paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust» [9]). Відповідно

до цього документа системи відеоспостереження з метою обробки біометричних даних можуть використовуватися тільки у виняткових, належним чином обґрунтованих і адекватних випадках на підставі законодавства ЄС або національного законодавства. Європейська Комісія таким чином почала дискусію про те, які можливі обставини можуть виправдати такі винятки та чи слід і на яких умовах дозволяти використання розпізнавання обличь у громадських місцях.

Внаслідок ґрунтовного вивчення цього питання Європейська Комісія у квітні 2021 р. оприлюднила пропозиції до регуляторних правил, які мають створити умови для безпечного й етичного використання ШІ в інтересах громадян Євросоюзу. З метою регулювання систем ШІ у Європейському Союзі планується створити спеціалізований орган – European Artificial Intelligence Board, який буде формувати переліки продуктів із високим ступенем ризику, вводити штрафи за використання ризикованих систем ШІ, проводити періодичні перевірки додержання регуляторних норм.

У цих правилах передбачаються критерії з оцінки ризиків використання технологій ШІ. Згідно з новими правилами всі системи ШІ, призначені для використання для віддаленої біометричної ідентифікації осіб, вважатимуться ризикованими та підлягатимуть попередній оцінці відповідності регулятором. Високоякісні набори даних і тестування допоможуть переконатися, що такі системи є точними та відсутній дискримінаційний вплив на особу. Використання віддаленої біометричної ідентифікації в режимі реального часу в загальнодоступних приміщеннях для цілей правопорядку створює особливі ризики для основних прав, зокрема гідності людини, поваги до приватного та сімейного життя, захисту персональних даних і недискримінації. Це заборонено у принципі, за кількома вузькими винятками, які суворо визначені, обмежені та регламентовані. Вони включають використання для правоохоронних цілей цілеспрямованого пошуку конкретних потенційних жертв злочинів, включаючи зниклих дітей; відповідь на безпосередню загрозу теракту; виявлення та встановлення осіб, котрі вчинили тяжкі злочини.

Використання технологій для віддаленої біометричної ідентифікації осіб у режимі реального часу в загальнодоступних місцях для правоохоронних органів для будь-якої із зазначених цілей має враховувати такі елементи:

1) характер ситуації, що породжує можливе використання, зокрема серйозність, імовірність

і масштаби шкоди, заподіяної за відсутності використання системи;

2) наслідки використання системи для прав і свобод усіх зацікавлених осіб, зокрема їх серйозність, імовірність і масштаби наслідків.

До всіх систем розпізнавання емоцій і біометричної категоризації завжди будуть застосовуватися конкретні вимоги щодо прозорості.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, у Європейському Союзі вже розроблені чіткі правила використання систем біометричної ідентифікації осіб у режимі реального часу. Зазначене свідчить про необхідність приведення законодавства України про захист персональних даних до високих стандартів Євросоюзу. Серед питань, які насамперед мають бути визначені у цивільному законодавстві України, слід відзначити такі:

– використання технологій розпізнавання обличчя правоохоронними органами має відбуватися у чіткій відповідності до вимог законодавства України про захист персональних даних. Рішення про ідентифікацію особи, прийняте на підставі використання технологій розпізнавання

обличчя, не може використовуватися як доказ вини особи;

– обов'язкове доведення до відома осіб інформації про використання технологій розпізнавання обличчя;

– вирішення на законодавчому рівні питання про обов'язкове одержання згоди осіб на використання технологій розпізнавання обличчя у комерційних цілях (у разі розміщення реклами, пропонування кредитів тощо)

– введення системи контролю за законністю використання технологій розпізнавання обличчя з боку громадськості;

– розробка юридичних механізмів забезпечення заборони опрацювання персональних даних, що розкривають расову чи етнічну належність, політичні переконання, релігійні чи філософські вірування, членство у професійних спілках, опрацювання генетичних даних, біометричних даних для цілі єдиної ідентифікації фізичної особи, даних стосовно стану здоров'я чи даних про статеве життя фізичної особи чи її сексуальної орієнтації;

– встановлення мінімальної вірогідності у роботі технологій розпізнавання обличчя та граничного строку зберігання біометричних даних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Категорія «Інтернет речей» та цивільні правовідносини. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 20. 2017. С. 169–177.
2. Некіт К.Г. Персональні дані та індустріальні дані як об'єкти права власності: оцінка можливостей. *Часопис цивілістики*. 2020. № 36. С. 57–65.
3. Кохановська О.В. До питання про захист персональних даних в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 6. С. 28–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2011_6_8.
4. Гуцу С.Ф. Захист персональних даних працівників на підприємствах, установах та організаціях. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 4. С. 123–129.
5. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листопада 2012 р. № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>.
6. Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2010. № 34. Ст. 481.
7. Загальний регламент про захист даних Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2016. L 119. С. 1.
8. Про затвердження Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів : наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 р. № 578/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12#Text>.
9. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en.

Гончаренко Владислава Олександрівна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧЧЯ

У статті досліджуються проблемні питання правового регулювання систем розпізнавання обличчя, які сьогодні широко використовуються у світі та в Україні. Проаналізовано досвід регулювання захисту персональних даних у законодавстві ЄС, де розроблені чіткі правила використання систем біометричної ідентифікації осіб у режимі реального часу.

Відповідно до Загального регламенту захисту даних (GDPR) біометричні дані є особливим видом персональних даних, отриманих внаслідок спеціального технічного опрацювання, що стосується фізичних, фізіологічних чи поведінкових ознак фізичної особи, таких як зображення обличчя чи дактилоскопічні дані, що дозволяють однозначно ідентифікувати або підтверджують однозначну ідентифікацію фізичної особи. GDPR, за загальним прин-

ципом, забороняє обробку біометричних даних у режимі реального часу. GDPR класифікує зображення обличчя та іншу біометричну інформацію як особливу категорію даних із додатковими обмеженнями на їх використання.

Важливою гарантією реалізації права на захист персональних даних є встановлене у ст. 17 GDPR право на стирання (забуття). Зокрема, видалення контролером персональних даних працівника після звільнення є обов'язковим на вимогу суб'єкта даних, якщо немає іншої законної підстави для опрацювання. На жаль, цивільне законодавство України щодо захисту персональних даних не передбачає такого імперативного правила.

У Євросоюзі випадки притягнення до відповідальності за порушення вимог GDPR вже є дуже розповсюдженими. В Україні контроль за додержанням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, однак за відсутності в Україні законодавства, котре регулює використання систем відеоспостереження, здійснення належного контролю за використанням біометричних даних, одержаних за їх допомогою, сьогодні є неможливим.

Відповідно до Білої книги зі штучного інтелекту системи відеоспостереження з метою обробки біометричних даних можуть використовуватися тільки у виняткових, належним чином обґрунтованих і адекватних випадках на підставі законодавства ЄС або національного законодавства.

Згідно з регуляторними правилами Європейської Комісії всі системи штучного інтелекту, призначені для використання для віддаленої біометричної ідентифікації осіб, вважаються ризикованими та підлягають попередній оцінці відповідності регулятором. Використання віддаленої біометричної ідентифікації у режимі реального часу в загальнодоступних приміщеннях для цілей правопорядку забороняється у принципі, за кількома вузькими винятками, які суворо визначені, обмежені та регламентовані. Вони включають використання для правоохоронних цілей цілеспрямованого пошуку конкретних потенційних жертв злочинів, включаючи зниклих дітей; відповідь на безпосередню загрозу теракту; виявлення та встановлення осіб, котрі вчинили тяжкі злочини.

Зроблено висновок про необхідність приведення законодавства України про захист персональних даних до високих стандартів Євросоюзу.

Ключові слова: технологія розпізнавання обличчя в режимі реального часу, біометричні дані, правове регулювання, захист персональних даних, штучний інтелект.

Goncharenko Vladyslava

LEGAL REGULATION OF THE USE OF FACE RECOGNITION TECHNOLOGIES

The article examines the problematic issues of legal regulation of facial recognition systems, which are now widely used in the world and, in particular, in Ukraine. The experience of regulation of protection of personal data in the EU legislation is analyzed, in which clear rules for the use of biometric identification systems in real time are developed.

According to the General Data Protection Regulation (GDPR), "biometric data" means personal data resulting from specific technical processing relating to the physical, physiological or behavioural characteristics of a natural person, which allow or confirm the unique identification of that natural person, such as facial images or dactyloscopic data. The GDPR, as a general principle, prohibits the processing of biometric data in real time. The GDPR classifies facial images and other biometric information as a special category of data with additional restrictions on their use.

An important guarantee of the realization of the right on protection of personal data is established in Art. 17 GDPR right to erasure (forgetting). In particular, the controller's removal of an employee's personal data after dismissal is mandatory at the request of the data subject, unless there is another legal basis for processing. Unfortunately, the civil legislation of Ukraine on personal data protection does not provide for such an imperative rule.

In the European Union, prosecutions for breaches of GDPR are already very common. In Ukraine, the Commissioner for Human Rights of Ukraine is responsible for monitoring compliance with the legislation on personal data protection. However, in the absence of legislation in Ukraine regulating the use of video surveillance systems, proper control over the use of biometric data obtained with their help is currently impossible.

According to the White Paper on Artificial Intelligence, video surveillance systems for the processing of biometric data may be used only in exceptional, duly justified and adequate cases on the basis of EU or national legislation.

According to the regulatory rules of the European Commission, all artificial intelligence systems intended for use for remote biometric identification of persons are considered risky and are subject to prior assessment of compliance by the regulator. The use of real-time remote biometric identification in public premises for law enforcement purposes is prohibited in principle, with a few narrow exceptions that are strictly defined, limited and regulated. These include the use for law enforcement purposes of a targeted search for specific potential victims of crime, including missing children; response to the immediate threat of a terrorist attack; or identifying of a person committed serious crime.

It is concluded that the legislation of Ukraine on personal data protection have to be harmonized with high standards of the European Union.

Key words: real-time remote biometric identification technology, biometric data, legal regulation, personal data protection, artificial intelligence.

UDC 342.9:004(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.424>

Menso Iryna Volodymyrivna,

PhD in Law,

Senior Lecturer at the Civil and Labor Law Department

Odesa National Maritime University

ORCID ID: 0000-0003-0211-1567

LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN THE EUROPEAN UNION

Formulation of the problem. Gradually, a new concept of “e-commerce” appeared and became established in business and legal practice, but the legal basis for regulating e-commerce relations in the world is just beginning to be created. At the level of international organizations and legislation of some countries only since the 90s of the twentieth century. Work began on the adoption of comprehensive regulations on the regulation of relations arising from the commission of legal acts through telecommunications networks, which is associated with the complexity and novelty of e-commerce.

The state of research of the topic. Relationships on the use of electronic documents, electronic digital signatures, e-commerce (trade) are studied in the works of: M. Dutov, S. Petrovsky, A. Baranov, A. Chuchkovskaya, O. Stepanenko, I. Balabanov, A. Vershinin, I. Zhilinkova, M. Braginsky, V. Kopylov, V. Naumov, A. Tedeev, A. Shamrayev and others.

The aim of the article is a scientific and theoretical study of the legal relationship of e-commerce, the legal regime of electronic documents and electronic digital signatures at the supranational level in the EU given the formation of the information society and the use of new information and communication technologies.

Presenting main material. The modern world economy is currently at the stage of formation of the information society under the influence of the development of information technologies, the latest means of communication, the promotion of the global Internet. E-commerce involves the conclusion of commercial contracts online using electronic means of communication. It is, first of all, about the promotion of goods or services

on the market through the global Internet, as well as settlements using electronic payment systems. The e-economy (web economy) deals with digital data and includes ways to make a profit using the Internet. The components of the electronic economy (web economy) are: Online stores, Online media, online advertising, online entertainment, etc. Legal regulation of this segment of the world economy is complicated by the rapid change of technology and the high level of globalization of economic relations. The EU has an e-Europe program aimed at the widespread use of the latest information technologies by EU citizens, the formation of new, unified supranational legislation at the EU level. The main principles of legal regulation of e-commerce in the EU include, in particular, the following: implementation of the principles of the internal market in ensuring the free movement of information society services; ensuring respect for human rights and freedoms in the use of the latest means of communication; innovative business development and investment in research; observance of consumer rights in e-commerce.

Since 1996, e-commerce legislation has been in place in the EU. In 1997, the European Commission adopted the European E-Commerce Initiative, and later in 2000, the EU Directive on certain aspects of information society services and e-commerce in the internal market (the E-Commerce Directive) was adopted. This Directive is based on the principles of the EU internal market, in particular the freedom of establishment and the freedom to provide services, as well as the provisions on the harmonization of national laws. The Directive states that the fragmentation of national leg-

sion proposed to establish a conflict of law between the law of the country of the service provider, but such a proposal was not accepted by consumer protection societies [6].

Equally important is the issue of international jurisdiction. Under current EU law, in the event of a dispute between a consumer of a service from one EU Member State and his supplier from another EU Member State, the consumer must go to court in his place of residence. This can lead to significant costs for service providers and the need to sue in different countries. As the Directive obliges EU Member States to encourage the development of alternative dispute resolution, it is interesting to establish a European Extrajudicial Network (EEJ-Net), which should be used as a place to resolve conflicts between consumers and information service providers. The development of electronic means of communication has necessitated the introduction of electronic signatures and related services related to their legal registration and recognition. This institute aims to overcome existing barriers to the use of electronic means of communication and e-commerce. At the same time, clear legal regulation of the use of electronic signatures will help increase trust in them, and, accordingly, the introduction of new technologies. Legal unregulated electronic signatures are the reason for the lack of established conceptual apparatus and terminology in this area [7].

Given the complexity and novelty of the relationship that arises when making transactions via the Internet, in 1996 the UN Commission on International Trade Law (UNCITRAL) adopted the Model Law "On E-Commerce", and in 2001 the Model Law "On Electronic Signatures". The reason for the development of these laws was the emergence of new means by which the parties exchange information with each other, using modern methods of communication when concluding transactions.

These model laws are designed to serve as a model for assessing and updating the laws of the world and the practice of their application in the field of trade relations using modern methods of communication. These model laws contain general principles for regulating e-commerce and electronic signatures and are the minimum standards for regulating transactions committed electronically. The need for legal regulation of electronic signatures is due to the fact that in the era of global informatization, it is difficult to solve any problems without modern means of signing documents that legally formalize the conclusion of legal acts [8].

The European Union, given the importance of the problem of legislative regulation of electronic digital signatures, has considered the regulation of relations arising from the conclusion of transactions electronically. In 1999, the EU Directive № 1999/93 / EC "On the procedure for the use of electronic signatures" was adopted, according to which an electronic signature is data in electronic format that is attached to or logically related to other electronic data and is a method establishing authenticity (Article 2). Special legal regulation is provided for an electronic signature, which must meet the following criteria: be uniquely associated with the signatory; be able to identify it; to be created on the basis of the means which are under personal control of the signatory; be linked to the data to which it relates in such a way that any further change in the data can be detected. The rapid technological development and the global extraterritorial nature of the Internet are the foundations of the ideology of openness to various technologies and services related to the conformity of the original data, including through electronics.

Electronic signatures have become widespread in various fields of human activity, which has led to the development of new products and services related to them. The definition of such products and services cannot be limited to the issuance of certificates and work with them. It also applies to registration services, time stamping, instructional services, computer-related services, electronic signature consulting services [9]. The EU internal market enables certification service providers to work with foreign clients, which increases their competitiveness and opens up new prospects for consumers and businesses to securely exchange information and trade across borders by electronic means. An important factor is the provision of certification services by government organizations and individuals, provided they comply with national legislation. EU member states must ensure proper conditions for maintaining the competitiveness of providers. An important factor is the EU Directive on electronic signatures to establish a balance between the needs of consumers and businesses [10]. The Directive sets out the requirements for security features for signature reproduction, which obliges EU Member States to develop and implement such devices in a timely and effective manner.

The EU Directive is a significant contribution to the use and legal recognition of electronic signatures at EU level. Legal regulation is not required

for electronic signatures used to secure relationships based on a voluntary basis. The Directive states that it is not aimed at harmonizing national rules relating to contract law. The provisions of the Directive concerning the legal force of electronic signatures must comply with the requirements of the national legislation of the EU Member States in this area [11].

The EU is currently harmonizing the criteria for the legal validity of electronic signatures. The national law of the EU member states sets requirements for ensuring the legal force and identity of electronic signatures, in particular, electronic signatures based on modified certificates (electronic certificates linking the data of signature verification with the subject and confirming their identity) are used. to ensure a higher level of protection [12]. The EU directive is designed to promote the use of electronic signatures, as well as their legal recognition. It creates the legal basis for electronic signatures and certification services for the introduction of electronic signatures in the EU internal market. The Directive contains provisions on organizational and legal issues of access to the electronic services market. EU member states create the conditions for the organization of an effective system of control over the activities of certification service providers on their territory and are responsible for issuing valid certificates. In accordance with the principles of the internal market, EU member states must ensure the free distribution of electronic signature products in the internal market.

The wider dissemination of electronic methods of authenticity requires that electronic signatures be recognized as evidence in legal proceedings in EU Member States. Legal recognition of electronic

signatures should be based on objective criteria and not be linked to the authority of a particular provider. According to Art. 5 Directives Member States should create conditions under which electronic signatures with secure signature-creation devices and certificates would comply with the legal requirements for signatures under information submitted in electronic form similar to handwritten signatures on paper. The legal force of an electronic signature cannot be denied simply because it has an electronic form of expression.

The EU Directive contains recommendations on the proper certification of electronic signatures. It is provided that in the process of certifying signatures it is necessary to ensure: compliance of the data specified in the certificate with the data confirming the signature; confirmation of the authenticity of signatures and their correct presentation for confirmation; the ability to establish the content of signed data; confirmation of the authenticity of the certificate during the certification of the signature; correct display of the result of confirmation and identification of the signatory; the ability to detect changes related to the security of the signature certificate.

Conclusions. At the legislative level in the EU there are provisions for the use of the latest information technologies that ensure the use of electronic documents and electronic digital signatures, the purpose of which is to harmonize the interests of EU member states, legal entities and citizens. EU directives in the field of e-commerce are designed to ensure maximum protection of the right to information and to ensure information security for the normal development of the information society and the stabilization of economic life.

REFERENCES:

1. Ананько А. Электронная форма сделки в международной торговле. URL: <http://www.russianlaw.net/law/doc/a124.htm>.
2. Вершинин А.П. Электронный документ: правовая форма и доказательство в суде. Москва : Городециздат, 2000. 242 с.
3. Дутов М. Сравнительный анализ европейского законодательства в области электронного документооборота. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 2002. № 8. С. 25–28.
4. Завидов Б.Д. Электронная цифровая подпись: правовое значение. Москва : Экзамен, 2001. 21 с.
5. Серго А.Г. Правовое регулирование электронной коммерции. URL: <http://www.rol.ru/news/it/legal/interview.htm>.
6. Соловьяненко Н. Электронная подпись в правовом лабиринте. *eCommerce World*. 2001. № 2. С. 16–22.
7. Чучковська А.В. Правове регулювання електронної комерції. Київ : ЦУЛІ, 2007. 224 с.
8. Шамраев А. Развитие европейского права электронной коммерции. URL: www.e-managment.ru/e-law-euro.htm.
9. Язев А. Электронный документооборот: основные понятия. *Мир электронной комерции*. 2001. № 1. С. 22–27.
10. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on the electronic commerce). *Official Journal of the European Communities*. 2000. L 178.
11. Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community Framework for Electronic Signatures (Electronic Signatures Directive). *Official Journal of the European Communities*. 1999. L 13
12. UNCITRAL Draft Model Law on Electronic Commerce. URL: <http://www.uncitral.org/texts/electcom/ml-ecomm.htm>.

Menso Iryna

LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN THE EUROPEAN UNION

The research is based on current legislation of EU. On the grounds of this documentary basis the notion of e-commerce is analyzed, legal relationships related to this notion, the use of electronic documents and electronic signatures is discussed.

At the legislative level in the EU there are provisions for the use of the latest information technologies that ensure the use of electronic documents and electronic digital signatures, the purpose of which is to harmonize the interests of EU member states, legal entities and citizens. EU directives in the field of e-commerce are designed to ensure maximum protection of the right to information and to ensure information security for the normal development of the information society and the stabilization of economic life.

Gradually, a new concept of "e-commerce" appeared and became established in business and legal practice, but the legal basis for regulating e-commerce relations in the world is just beginning to be created. At the level of international organizations and legislation of some countries only since the 90s of the twentieth century. Work began on the adoption of comprehensive regulations on the regulation of relations arising from the commission of legal acts through telecommunications networks, which is associated with the complexity and novelty of e-commerce.

The rapid technological development and the global extraterritorial nature of the Internet are the foundations of the ideology of openness to various technologies and services related to the conformity of the original data, including through electronics.

The modern world economy is currently at the stage of formation of the information society under the influence of the development of information technologies, the latest means of communication, the promotion of the global Internet. E-commerce involves the conclusion of commercial contracts online using electronic means of communication. It is, first of all, about the promotion of goods or services on the market through the global Internet, as well as settlements using electronic payment systems. The e-economy (web economy) deals with digital data and includes ways to make a profit using the Internet. The components of the electronic economy (web economy) are: Online stores, Online media, online advertising, online entertainment, etc.

Key words: electronic commerce (e-commerce), electronic digital signature, electronic document, European Union (EU).

Менсо Ірина Володимирівна

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

На підставі законодавства ЄС проведено аналіз поняття «електронна комерція», визначені правовідносини, які становлять це поняття, досліджено поняття та використання електронних документів та електронних підписів.

У ЄС на законодавчому рівні закріплені положення щодо застосування новітніх інформаційних технологій, що забезпечують використання електронних документів і електронних цифрових підписів, метою яких є гармонізація інтересів країн-членів ЄС, юридичних осіб, громадян. Директиви ЄС у сфері електронної комерції покликані забезпечити максимальний захист права на інформацію і гарантувати інформаційну безпеку задля нормального розвитку інформаційного суспільства та стабілізації економічного життя.

Поступово у діловій і правовій практиці з'явилося і закріпилося нове поняття «електронна комерція», проте правова база для регулювання відносин електронної комерції у країнах світу лише починає створюватися. На рівні міжнародних організацій і законодавства окремих країн світу лише з 90-х рр. XX ст. почалася робота із прийняття комплексних нормативно-правових актів, присвячених регулюванню відносин, котрі виникають при вчиненні правочинів через мережі електрозв'язку, що пов'язано зі складністю та новизною правовідносин електронної комерції.

Швидкий технологічний розвиток і глобальний екстериторіальний характер мережі Інтернет є засадами ідеології відкритості до різноманітних технологій і послуг, що належать до встановлення відповідності даних оригіналу, в т. ч. за допомогою засобів електроніки.

Сучасна світова економіка нині перебуває на стадії становлення інформаційного суспільства під впливом розвитку інформаційних технологій, новітніх засобів зв'язку, просування глобальної мережі Інтернет. Електронна (комерція) торгівля пов'язана з укладанням комерційних договорів у режимі онлайн із використанням електронних засобів зв'язку. Йдеться насамперед про просування товару чи надання послуги на ринку за допомогою глобальної мережі Інтернет, а також здійснення розрахунків за допомогою електронних платіжних систем. Електронна економіка (веб-економіка) оперує з цифровими даними та включає в себе способи отримання прибутку із використанням мережі Інтернет. Складовою частиною електронної економіки (веб-економіки) є: Інтернет-магазини, Інтернет-ЗМІ, онлайн-реклама, онлайн-розваги та ін.

Ключові слова: електронна комерція, електронний документ, електронний цифровий підпис, Європейський Союз (ЄС).

УДК 347.941

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.425>

Московчук Дмитро Олександрович,

асистент кафедри цивільного процесу,
заступник декана факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-8977-2036

Кліміченко Анна Олегівна,

студентка II курсу магістратури соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-7885-8280

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОПУСТИМОСТІ ТА ДОСТОВІРНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ МАЛАЙЗІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР

Постановка проблеми. Судова реформа в Україні суттєво вплинула на цивільне судочинство. 15 грудня 2017 р. почала діяти нова редакція Цивільного процесуального кодексу України, у якому значних змін зазнав інститут доказування, зокрема способи доказування доповнено електронними доказами, що надзвичайно позитивно вплинуло на розвиток правової системи України.

Проте у більшості країн світу такі положення по-різному передбачені у законодавчих актах. У нашій статті звертається увага на законодавство таких країн, як Малайзія та Республіка Сінгапур, у яких із кінця минулого століття уже використовуються норми, що регулюють електронні докази у цивільному процесі.

Для України, в законодавстві якої лише нещодавно з'явилися положення щодо електронних доказів, буде надзвичайно позитивно вивчати та запроваджувати певні аспекти регламентації електронних доказів із законодавства таких високо комп'ютеризованих країн, як Республіка Сінгапур і Малайзія.

Стан дослідження теми. Питанням доказів і доказування у цивільному процесі займалися багато дослідників, зокрема Н.Ю. Голубєва, І.В. Андронов, В.В. Масюк, Р.В. Тертишнікова, С.Я. Фурса, Т.В. Цюра та ін. Проте використання

зарубіжного досвіду, особливо таких країн, як Республіка Сінгапур і Малайзія, вітчизняними науковцями не було висвітлено, що вимагає звернення до їх досвіду.

Метою статті є аналіз законодавства Республіки Сінгапур і Малайзії щодо допустимості та достовірності електронних доказів у цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Історія регулювання доказів у судовому процесі Республіки Сінгапур (далі – Сінгапур) розпочинається з 1893 р., коли був виданий Указ № 3 «Про докази», що набрав чинності 1 липня 1893 р. Впродовж сторіччя у цей указ вносилися поправки, проте кардинальні зміни відбулись у 1997 р., коли Законом № 7 від 25 серпня 1997 р. «Про внесення змін і доповнень» указ набув статусу закону і є чинним досі зі змінами і доповненнями від 06 травня 2019 р.

У ст. 3 цього Закону встановлюється визначення:

«Докази включають –

а. всі заяви свідків, які суд дозволяє чи вимагає зробити стосовно питань, що розслідуються: такі заяви називаються усними докази;

б. всі документи, які дані для перевірки судом: такі документи називають документальними доказами» [1].

Неважко помітити, що таке визначення містить низку недоліків. Докази розуміються як засоби доказування, причому тільки в усній і документальній формі. Формально впливає, що матеріальні предмети, які розглядають у теорії як речові докази, виключені із загального переліку засобів доказування. Ще одним недоліком визначення є його обмеженість. У Законі приділяється увага процесуальній формі доказів, але не розкривається їх зміст, проте самі по собі показання свідків чи текст документа є лише способом передачі інформації про факт [2].

У 2012 р. у цей закон було внесено низку змін і доповнень, що стосуються електронних записів. Ст. 3 доповнилася визначенням поняття «Електронний запис, що означає запис, що генерується, передається, отримується або зберігається електронними, магнітними, оптичними чи іншими засобами в інформаційній системі або передаються з однієї інформаційної системи до іншої» [1]. Також були внесені зміни у всі 5 розділів цього Закону щодо електронних записів.

Також при вищому законодавчому органі Сінгапуру утворюється Комітет з правил відповідно до Закону Сінгапуру «Про сімейне правосуддя» 2014 р., а відповідно до пп. а п. 2 ст. 36А Закону «Про докази» цей Комітет «може змінювати деякі положення цього Закону без шкоди розділу для сприяння використання електронних файлових документів у суді» [1].

Згідно зі ст. 63 Закону Сінгапуру «Про докази» докази діляться на первинні та вторинні. Відповідно до ст. 64 первинний доказ – це сам документ, наданий для перевірки судом. У ст. 65 цього закону передбачено, що вторинний доказ означає і включає завірені копії, усні повідомлення свідка, який бачив цей документ, а також копії, які зроблені або зіставленні з оригіналом, тощо.

У поясненні № 3 ст. 64 передбачено, що, якщо копія документа у формі електронного запису точно відображає цей документ, то ця копія є первинним доказом. Крім того, в п. «а» ст. 64 йдеться про те, що електронний запис, який явно або послідовно використовувався, записаний або зберігається в комп'ютерній системі (документі), є первинним доказом цього документа. П «б» цієї статті передбачає, що, якщо електронний запис не явно або не послідовно використовувався, хоч і записаний або зберігається в комп'ютерній системі (документі), то такий запис є копією документа і розглядається як вторинний доказ цього документа.

Документи за загальним правилом мають бути підтвердженні первинними доказами, крім

випадків, передбачених ст. 67: коли оригінал знаходиться в осіб, котрі не зобов'язані його подати; коли оригінал знищений або пошкоджений; коли оригінал є публічним документом; коли оригінал має таку природу, що його неможливо легко переміщати, тощо [1].

Отже, у законодавстві Сінгапуру, незважаючи на стрімкий технічний розвиток країни, відносно нещодавно з'явилися положення щодо електронних доказів у цивільному судочинстві. Закон «Про докази» 1997 р. в чинній редакції передбачає можливість подання електронних записів, які генеруються, передаються, отримуються або зберігаються електронними, магнітними, оптичними чи іншими засобами в інформаційній системі або передаються з однієї інформаційної системи до іншої. Такі електронні записи є одним із видів документальних доказів у процесі у Сінгапурі. Якщо копія документа у формі електронного запису точно відображає цей документ, то ця копія є первинним доказом і може безумовно бути подана до суду. Щоб електронний запис точно відображав цей документ, електронний запис має явно або послідовно використовуватися, бути записаним або зберігатися в комп'ютерній системі.

Електронні докази за законодавством Малайзії позначають тип доказів, що генеруються в електронному вигляді та дуже часто створюються за допомогою комп'ютера чи машини. Електронні або цифрові докази допустимі в судах Малайзії на підставі розділів 90А, 90В та 90С Закону про докази 1950 р.

По-перше, перш ніж розглянути, як визначаються електронні докази судами Малайзії, розумно визначити сам термін «комп'ютер». Термін «комп'ютер» визначений у розділі 3 Закону про докази 1950 р. як «будь-який пристрій для запису, зберігання, обробки, отримання або виробництва будь-якої інформації чи іншого матеріалу, або для виконання будь-якої одної або декількох із цих функцій, під будь-якою назвою або описом; і якщо два або більше комп'ютерів виконують будь-яку одну або більше з цих функцій у поєднанні або послідовно, або яким-небудь іншим чином, як спільно, вони повинні розглядатися як один комп'ютер» [3, с. 122].

По суті, функції комп'ютера, що підпадають під дію Закону про докази 1950 р., є будь-якою або кількома з наступних:

- запис інформації;
- зберігання інформації;
- обробка інформації;
- отримання інформації;

– виробництво інформації.

Отже, будь-яка інформація або документ, сформований таким «комп'ютером», буде сприйматися як «електронний доказ» на підставі Закону про докази 1950 р.

Основним питанням щодо електронних доказів є його допустимість у судах. Розділи 90А, 90В та 90С передбачають допустимість електронних доказів у судах Малайзії. Розділ 90А передбачає, що в будь-якому кримінальному чи цивільному процесі документ, вироблений комп'ютером, або заява, яка міститься в такому документі, є прийнятним як доказ будь-якого викладеного в ньому факту, якщо документ був виготовлений комп'ютером під час звичайного використання, незалежно від того, чи є особа, котра подає документ, власником такого документа або заяви, чи ні. Декілька справ ставили під сумнів допустимість комп'ютерних доказів у значенні цього розділу [4].

У зв'язку з цим суди визнали три різні терміни, що означають значення комп'ютерних доказів. Це можна побачити у таких справах, як *PP v Lee Kim Seng* [2013] 7 MLJ 844 (роздруківка на комп'ютері), *PP v Ong Cheng Heong* [1998] 6 MLJ 678 (вихід на комп'ютері) та *Ahmad Najib b Aris v PP* [2007] 2 MLJ 505 (комп'ютерні докази). У справі *PP v Lee Kim Seng* одним із доказів, про які йдеться, були фотографії, зроблені цифровою камерою. Тим часом у справі *PP v Ong Cheng Heong* докази були у формі комп'ютерної роздруковки про дані та права власності на транспортний засіб, виробленого комп'ютером, що належить королівській малайзійській поліції. Подібним чином, у справі *Ahmad Najib b Aris v PP* був звіт хіміка, вироблений комп'ютером.

Що стосується свідчення із чужих слів, то заява чи факти як свідчення із чужих слів для особи, яка робить заяву, не є допустимою в суді, оскільки вона є заявою із другої справи відповідно до правила про «кращі докази» [5], однак розділи 90А, 90В та 90С розглядають як винятки зі свідчення із чужих слів, оскільки комп'ютерно сформовані документи є прийнятними у судах без необхідності викликати оригінального творця документів, щоб засвідчити вміст документів. Розділ 90А є винятком із правила «свідчення із чужих слів» і передбачає, що документ, вироблений комп'ютером, або заява, яка міститься в такому документі, є прийнятним як доказ будь-якого факту, зазначеного в ньому, незалежно від того, чи є особа, котра подає таку саму заяву, автором такого документа або заяви. Цей розділ стосується як кримінального, так і цивільного судочинства [6].

Тим часом розділ 90В передбачає невід'ємні частини, що слід додати до відповідних комп'ютерних доказів, згідно з якими суд може зробити будь-який розумний висновок з обставин, котрі стосуються документа або заяви, що включає спосіб і мету його створення, його точність чи інше. Суд також повинен врахувати:

1. проміжок часу між виникненням або існуванням фактів, зазначених у документі чи заяві, та надходженням відповідної інформації чи справи в комп'ютер (розділ 90В (b) (i) Закону про докази 1950 р.);

2. чи мала особа, котра подає такий документ чи зберігала його, спонукання приховувати або спотворювати всі або будь-які факти, зазначені в документі чи заяві (розділ 90В (b) (ii) Закону про докази 1950 р.).

Тим не менше у розділі 90С передбачається, що розділи 90А та 90В мають переважну силу і матимуть повну силу і дію, незважаючи на будь-які норми, які суперечать їм або які містяться в будь-якому іншому положенні цього Закону, або в Законі про докази банків 1949 р., або в будь-якому положенні будь-якого письмового закону, що стосується засвідчення, виготовлення або вилучення документів, або будь-якої норми закону або практики, що стосуються виготовлення, прийняття чи доказування доказів у будь-якому кримінальному чи цивільному процесі.

Щодо питання автентифікації електронних доказів, то розділ 90А (2) Закону про докази 1950 р. вимагає пред'явлення сертифіката від особи, відповідальної за роботу комп'ютера. Не підготовка свідцтва у випадках передачі комп'ютерних доказів до суду є неприйнятними через відсутність автентичності. Наприклад, у справі *Bank Bumiputra Malaysia Berhad проти Emas Bestari Sdn Bhd & Anor* [2014] 1 CLJ 316, згаданий комп'ютерний документ був експонатом банківської виписки, а це свідчить про те, що відповідач платив розстрочку за фінансування з моменту його виплати. Суд вирішив, що заява є непринятною, оскільки до неї не додається довідка працівника банку, який готував заяву [3, с. 123].

Однак довідка не потрібна, якщо зазначена особа присутня під час розгляду справи. Цей принцип було прийнято та затверджено у кількох випадках. Наприклад, у справі *Gnasegaran a/l Pararajasingam v Public Prosecutor* [1997] 3 MLJ 1, яка передбачала кримінальне порушення довіри адвокатської фірми до свого клієнта, комп'ютерними документами, про які йдеться, були банківські виписки фірми, що збе-

рігаються в банку. Суд постановив, що, незважаючи на вимогу такого супровідного свідчення, передбаченого розділом 90A (2) Закону, показань одного зі свідків, співробітника банку, відповідального за рахунок, було достатнім для доказу елементів розділу 90A, тобто що звіти генеруються комп'ютером під час звичайної діяльності. Отже, суд відмовився від вимоги посвідчення, оскільки суб'єкт подання заяви був присутній під час розгляду справи. Жодного сертифіката у цій справі ніколи не подавали, однак свідок, який давав показання, зміг показати, що документ був виготовлений під час його звичайного використання.

Тим не менше, в деяких ситуаціях вимога про сертифікат може бути відмовлена. Наприклад, у справі *Standard Chartered v. Mukah Singh* [1996] 3 MLJ240 було встановлено, що лише в разі оскарження прийнятності доказів необхідно буде надати довідку відповідно до розділу 90A (2) Закону. У сертифікаті не було необхідності, оскільки документи не були оскаржені.

Ці випадки були прийняті та підтверджені в недавній справі *AmFinance Berhad проти Ultimate Eight Sdn Bhd & Ors* [2014] 3 CLJ 695, у цьому випадку стосувалося договорів купівлі-найму та банківських виписок, які були сформовані з комп'ютерів.

Автор заяв не був покликаний давати свідчення щодо звичайного використання комп'ютерів. Під час апеляції апелянт стверджував, що заяви не повинні бути прийнятними через невідповідність розділу 90A (2). Апеляційний суд постановив, що було би несправедливим відмовити у прийнятті документів, оскільки із записок провадження було зафіксовано, що, коли заяви вперше були представлені як докази, адвокати як апелянта, так і відповідача не висловили жодних заперечень щодо їх походження. Тому було визнано, що ці заяви є прийнятними як докази [3, с. 125].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Зі зміною правового середовища в епоху комп'ютеризації різні типи комп'ютерних доказів дедалі частіше вводяться та пропонуються як докази в судах. Закон Малайзії про докази 1950 р., зокрема розділи 90A, 90B та 90C, передбачає допустимість і достовірність таких доказів у Малайзії, тоді як для Сінгапуру відповідними правовими положеннями буде Указ № 3 «Про докази», що набрав чинності 1 липня 1893 р. зі змінами у 1997 р., коли Законом № 7 від 25 серпня 1997 р. «Про внесення змін і доповнень» указ набув статусу закону і є чинним досі зі змінами та доповненнями від 06 травня 2019 р.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Evidence Act of the Republic of Singapore (Chapter 97). Original Enactment: Ordinance 3 of 1893. Revised edition 1997. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/EA1893?ProvIds=legis#legis>.
2. Monir M. Text book on The Law of Evidence. 8th ed. / by M. Batra. New Delhi: Universal Law Publishing Co. Pvt. Ltd. 2010. P. 14.
3. Mohamad, A.M. (2019). Admissibility and Authenticity of Electronic Evidence in the Courts of Malaysia and United Kingdom. *International Journal of Law, Government and Communication*. 2019. № 4 (15). P. 121–129.
4. Radhakrishna, G. Digital evidence in Malaysia. *Digital Evidence & Elec. Signature L. Rev.*, 2012. 9, 31.
5. Sethia, A. Rethinking admissibility of electronic evidence. *International Journal of Law and Information Technology*. 2016. № 24 (3). P. 229–250
6. Mohamed, D. Computer evidence: Issues and challenges in the present and in the future. LNS (A) lxvii, 2011.

Московчук Дмитро Олександрович, Кіліміченко Анна Олегівна ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОПУСТИМОСТІ ТА ДОСТОВІРНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ МАЛАЙЗІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР

У статті розглядаються два основні аспекти електронних доказів, такі як допустимість таких доказів у судах і достовірність. В обох аспектах сферою обговорення будуть закони Малайзії та Сінгапуру. Нормами, що передбачають електронні докази в Малайзії, є Закон про докази 1950 р., тоді як для Республіки Сінгапур є Указ № 3 «Про докази» 1893 р., що за Законом № 7 від 25 серпня 1997 р. «Про внесення змін і доповнень» набув статусу закону і є чинним досі зі змінами та доповненнями від 06 травня 2019 р. Завдяки порівняльно-правовим методами досліджень розробляються відповідні правові положення для кожної національної системи й обговорюються численні випадки і винятки, щоб проілюструвати застосування таких норм при визнанні й автентифікації електронних доказів у судах Малайзії та Сінгапуру.

Показано, що докази за законодавством Сінгапуру розуміються як засоби доказування, причому тільки в усній і документальній формі. Формально із цього визначення випливає, що матеріальні предмети, які розглядають у теорії як речові докази, виключені з загального переліку засобів доказування. Ще одним недоліком такого визначення є його обмеженість. Доведено, що у цьому Законі приділяється увага процесуальній формі доказів, але не розкривається їх зміст, проте самі по собі показання свідків чи текст документа є лише способом передачі інформації про факт.

Визначено дефініцію та функції комп'ютера за законодавство Малайзії. Розкрито терміни, що означають значення комп'ютерних доказів, зокрема такі як роздруковка на комп'ютері, вихідні дані комп'ютера та комп'ютерні

докази. Розглянуто судові прецеденти визнання допустимості електронних доказів і їх достовірності. Також у статті роз'яснені невід'ємні частини, які слід додати до відповідних комп'ютерних доказів, згідно з якими суд може зробити будь-який розумний висновок з обставин, що стосуються документа або заяви, котра включає спосіб і мету його створення, його точність чи інше. Проаналізовано порядок використання сертифіката від особи, відповідальної за роботу комп'ютера, а також винятки із цієї норми, які застосовуються судами Малайзії.

Ключові слова: достовірність доказів, допустимість доказів, закордонний досвід, електронні докази, комп'ютерні докази.

Moskovchuk Dmytro, Kilimichenko Anna

GENERAL CHARACTERISTICS OF ADMISSIBILITY AND RELIABILITY OF ELECTRONIC EVIDENCE IN THE LEGISLATION OF MALAYSIA AND THE REPUBLIC OF SINGAPORE

This article discusses two main aspects of electronic evidence, such as the admissibility of such evidence in court and its reliability. In both respects, the laws of Malaysia and Singapore will be discussed. Relevant rules for electronic evidence in Malaysia are the Evidence Act of 1950, while for the Republic of Singapore there is Decree № 3 "On Evidence" of 1893, which in 1997, when Act № 7 of 25.08.1997 "On Amendments and additions", acquired the status of a law and is valid until today with changes and additions from 06.05.2019. Comparative legal research methods develop appropriate legal provisions for each national system and discuss numerous cases and exceptions to illustrate the application of such rules in the recognition and authentication of electronic evidence in the courts of Malaysia and Singapore.

It is shown that evidence under the laws of Singapore is understood as a means of proof, and understood only in oral and documentary form. Formally, it follows from this definition that material objects, which are considered in theory as material evidence, are excluded from the general list of means of proof. Another disadvantage of this definition is its limitation. It is proved that this Law pays attention to the procedural form of evidence, but does not disclose their content, however, in itself the testimony of witnesses or the text of the document is only a way to convey information about the fact.

The definition and functions of a computer under Malaysian law are defined. Terms that mean computer evidence, such as computer printouts, computer source data, and computer evidence, are disclosed. Judicial precedents for recognizing the admissibility of electronic evidence and their reliability are considered. The article also clarifies the integral parts that should be added to the relevant computer evidence, according to which the court can make any reasonable conclusion from the circumstances surrounding the document or statement, including the manner and purpose of its creation, its accuracy or something. The procedure for using the certificate from the person responsible for the operation of the computer, as well as the exceptions to this rule, which are applied by the courts of Malaysia, are analyzed.

Key words: reliability of evidence, admissibility of evidence, foreign experience, electronic evidence, computer evidence.

ЦИВІЛІСТИКА БЕЗ КОРДОНІВ

UDC 340.12

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.426>

Zhebrovska Krystyna Artakivna,

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of International and European Law

National University “Odesa Law Academy”

ORCID ID: 0000-0003-0232-9427

Riaboshapchenko Anastasiia Oleksandrivna,

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of International and European Law

National University “Odesa Law Academy”

ORCID ID: 0000-0002-3369-4016

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS: GENERAL PRINCIPLES

Formulation of the problem. Among the intangible values realized by most people in open democracies, human rights and freedoms remain paramount. These views are based on the liberal democratic tradition of socio-political thought, which has been developing for more than three centuries. Human dignity is the source of his rights and freedoms. Human rights are based on one undoubted value – human dignity. The problem of human rights protection is the most pressing in international law. Human rights are universal moral rights of a fundamental nature, which belong to every person in his relations with the state. Human rights are a cross-cutting theme of UN programs and strategies in areas such as peace and security, development, humanitarian assistance and economic and social issues. One of the most important achievements of the UN is the creation of a comprehensive body of human rights law – a universal code that is protected at the international level, to which any state can join and to which all people seek to implement. The United Nations has identified a wide range of internationally recognized rights and established mechanisms to promote and protect those rights and to assist States in fulfilling their commitments.

The state of research of the topic. The foundations of international human rights standards continue to evolve simultaneously with the pro-

cess of forming new legal systems that declare in their constitutions the ideas of the rule of law and respect for human rights. Doctrinal approaches to the interaction of international and national law, to the legitimacy of universal international legal standards and their role in the protection of individuals at the national level in the context of practical issues and challenges that exist at the international and national levels should now be considered. The human rights sector is constantly evolving through the development of new international and national legal instruments.

The aim of the article. The aim of this article is to study international human rights standards in the context of the fact that human rights issues are most important in international law, as well as the role of the UN in shaping international human rights standards.

Presenting main material. International standards of human rights and freedoms can be considered as universally recognized provisions of international acts of binding and recommendatory nature, as well as principles of international law, which enshrine the fundamental rights of the individual, which are crucial for protecting people from illegal and unjustified actions by the state, other persons, violate or restrict these rights, as well as serve as a guide for all states in regulating and ensuring the rights of their citizens.

of confusion between international mechanisms and human rights.

One of the most important comprehensive international acts for the protection of human and civil rights is the Universal Declaration of Human Rights adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948. The declaration defined a wide range of civil, political, socio-economic and cultural rights. The text of the document reflects the natural nature of human rights, and it is proclaimed that all peoples and all states should promote the respect and protection of human rights and freedoms through national and international progressive measures. The implementation of the rights enshrined in the Universal Declaration of Human Rights and other international instruments has become a very difficult process, given the different levels of social, economic and cultural development. The two fundamental documents included in the International Bill were the International Covenants adopted by the UN General Assembly on December 16, 1966: On Political and Civil Rights and On Economic, Social and Cultural Rights. The fact that the draft Declaration and Covenants were drafted by the same Human Rights Commission, set up in early 1946, was a happy coincidence, as it ensured continuity and logical consistency in the content of the Declaration and Covenants and thus defined their functional relationship: purpose. The Declaration consisted in the very definition of human rights, while the purpose of the Covenants was to translate international human rights norms into specific positive legal obligations of states [2].

For the first time, an individual has become a subject of international law. Under the provisions of which, all persons residing in a State party to the Covenants or having jurisdiction over that State shall be entitled to exercise the rights provided for in the Covenants without distinction as to race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national social origin, property, caste or other status. All member states are obliged to bring their national legislation into line with the provisions of these legal instruments. In addition, under the Optional Protocol to the Covenant on Civil and Political Rights, a citizen of any State party to the Covenant that has signed the Protocol may apply directly to the UN Human Rights Committee for protection of his rights [5].

The legal basis for the work of the UN Human Rights Committee includes the procedural rules related to its functioning and the substantive rules that it applies in the exercise of the powers vested

in this international body. The analysis of the competence of the UN Human Rights Committee allows us to single out the following functions: the control function, which is to monitor the implementation of member states of their obligations under the International Covenant on Civil and Political Rights (1966); the interpretive function exercised when the Committee clarifies the content of the provisions of the Covenant and the specifics of its implementation; implementation function, which is manifested in the promotion and institutional support of the implementation of obligations under the Covenant by States parties; judicial function, which is to consider interstate disputes and individual reports of violations. The powers of the Committee include: consideration of reports of States parties to the Covenant; consideration of interstate disputes; consideration of individual reports of violations. Following the consideration of the reports of the States parties to the International Covenant on Civil and Political Rights (1966), the Committee does not take decisions binding on States, but in the practice of the Committee there are so-called general comments, concluding remarks and considerations. As all decisions of the UN Human Rights Committee are of a recommendatory nature, the decisions of the Committee by legal nature should be considered acts of "soft law" along with acts of international organizations, the importance of which is due to the high degree of implementation of the recommendations of this body. In its consideration of interstate disputes, the Committee may provide good offices to States parties or mediate through the establishment of a Conciliation Commission. The practice of the Committee is actively used by the International Court of Justice and the Inter-American Court of Human Rights [7].

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, adopted by the UN General Assembly on 16 December 1966, defined more specifically human rights such as the right to work, to strike, to health care, to education, to participate in cultural life, and also the rights of convicts. The realization of these rights is associated with the expansion of the paternalistic functions of the state, and depends on the level of political, economic and social development of the latter. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights establishes only the standards to which the state must strive. The Committee on Economic, Social and Cultural Rights monitors the observance by States parties of their obligations under the Covenant and the level of exer-

cise of their respective rights and responsibilities. The mandate of the Committee is set out in Chapter IV of the Covenant and ECOSOC resolutions and includes consideration of periodic reports by States on the measures they have taken and on progress towards achieving the rights recognized in the Covenant.

The development of universal and regional human rights standards takes place in complex and contradictory conditions, in which the states that form and implement such standards differ not only in their socio-economic systems, but also in civilizational features that sometimes complicate the implementation of universal standards in all spheres of life. International standards of human rights and freedoms are established by the international community within international organizations for their provision and protection both at the international level and at the international level. The formation and normative consolidation of international standards of human rights and freedoms took place gradually at the UN level, and then at the regional level – within the regional international organizations [6].

The UN Charter of 1945 emphasizes that the organization promotes the full respect and observance of human rights and fundamental freedoms for all, ie the UN Charter imposes on states the obligation not only to respect but also to respect. The leading role of the United Nations in maintaining international peace and security, as well as in ensuring global cooperation and the development of international law, makes it of paramount importance in the field of international legal regulation of the fight against terrorism. UN statutory bodies play an important role in ensuring respect for human rights. According to Article 7 of the UN Charter, it defines the list of the main UN bodies: the General Assembly, the Security Council, the Economic and Social Council, the Trusteeship Council, the International Court of Justice and the Secretariat; and paragraph 2, Article 7 of the Charter contains provisions for the establishment, if necessary, of subsidiary bodies within the UN. According to Art. 13 of the Charter, the UN General Assembly should promote international cooperation in the social, cultural, economic, health, and human rights and fundamental freedoms.

To implement these tasks, the UN General Assembly may adopt recommendations addressed to member countries of the Organization. Thus, in 1948, the UN General Assembly adopted the Universal Declaration of Human Rights. Among other major UN bodies, the Economic and Social Council

(ECOSOC), which coordinates the UN's economic and social activities under the leadership of the General Assembly, has a special role to play in protecting human rights and fundamental freedoms for all. This body has the right to prepare draft conventions for the General Assembly on matters within its competence, to set up commissions to carry out its functions and to carry out various activities in the field of human rights protection [9].

The leading role of the United Nations in maintaining international peace and security, as well as in ensuring global cooperation and the development of international law, makes it of paramount importance in the field of international legal regulation of the fight against terrorism. At the same time, among the six main UN bodies, the most important in terms of maintaining international peace and security and ensuring proper regulation of international relations is the Security Council, which in accordance with paragraph 1 of Art. 24 of the Charter, has the primary responsibility for maintaining international peace and security and acts on behalf of all UN members in the performance of their duties. The 15-member Security Council focuses on specific tasks related to the maintenance of international peace and security.

In addition to the above-mentioned UN general bodies, special attention should be paid to the UN Human Rights Council as a profile body in the system of the international mechanism for the protection of human and civil rights and freedoms. This body was established in 2005 during the Summit of Heads of State and Government in New York and replaced the existing UN Commission and Human Rights Committee. The next step in the development of this body was the UN General Assembly resolution 60/251, which contains provisions on the mandate, work, composition and procedure for the election of members of the Council. According to the resolution, the main purpose of the Council is to protect human rights and fundamental freedoms on a fair and equal basis, as well as the effective coordination and integration of human rights activities within the UN system. One of the characteristic features of international law is the existence of an extensive system of means for the peaceful settlement of international disputes, which includes both conciliatory and judicial means. Part 1 of Art. 33 of the UN Charter stipulates that the parties to the dispute must first seek to resolve the dispute through negotiation, examination, mediation, conciliation, arbitration, litigation, recourse to regional authorities and agreements. The main

judicial body of the entire international community, of course, is the International Court of Justice [10]. According to Art. 96 of the UN Charter, Art. 65 of the Charter of the International Court of Justice, the UN General Assembly or the UN Security Council may request advisory opinions on any legal matter. Other UN bodies and specialized agencies, which may be authorized by the General Assembly at any time, may also request the Court's advisory opinions on legal issues arising within the scope of their activities.

The UN Charter stipulates that each of the main UN bodies may establish different specialized agencies or units to perform its duties. The options of any subsidiary body of the United Nations are limited. They perform the work strictly defined by their constituent act, respectively, the legal status and importance of UN subsidiary bodies are different. Some of them are practically intergovernmental organizations, and others are autonomous intergovernmental bodies. There are many UN organizations and agencies that operate and carry out a variety of work on specific issues, such as: the International Labor Organization, the International Atomic Energy Agency (IAEA), the Food and Agriculture Organization of the United Nations, UNESCO, the United Nations Educational and Scientific Organization. and Culture), UNIDO (United Nations Industrial Development Organization), the World Bank and the World Health Organization

(WHO). It is through these agencies that the UN does most of its humanitarian work.

Conclusions. In the modern world, the protection and observance of fundamental human and civil rights and freedoms have ceased to be the competence of a particular country, but have become a matter for the entire international community, as it has long been a more important task for many countries. Due to the increased concern and attention of the international community to these issues at various times, authoritative international organizations have adopted a number of declarations, conventions, charters. International human rights law is considered to be an international standard, as it is developed on the basis of customary norms formed by the recognition by States of the legal force of rules of conduct promulgated by the UN General Assembly in the form of declarations or recommendations. The founding members of the United Nations have committed themselves to international cooperation to promote universal respect for and observance of human rights and fundamental freedoms. International human rights standards are universally recognized international legal norms that enshrine the status of the individual at the universal level and establish a list of fundamental rights and freedoms, the obligation of states to respect these rights and freedoms, and the limits of possible or permissible restrictions.

REFERENCES:

1. Бурлак О.В. Міжнародні стандарти щодо захисту і заохочення прав людини : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2012. 212 с.
2. Гусейнов Л.Г. Международные обязательства государств в сфере прав человека : монография. Баку, 1998. 188 с.
3. Жебровская К.А. Права человека как правовая ценность: универсализм и цивилизационное разнообразие. *Научный вестник Херсонского государственного университета. Серия «Юридические науки»*. 2015. Вып. 4. Т. 1. С. 32–36.
4. Карташкин В.А. Универсализация прав человека и традиционные ценности человечества. *Современное право*. 2012. № 8. С. 3–9.
5. Лукашева Е.А. Универсальные стандарты прав человека и цивилизационные традиционные нормы. *Право Украины*. 2011. № 5/6. С. 39–55.
6. Луковская Д.И. Понятие прав человека: многообразие подходов. Проблемы универсальности прав человека. *История государства и права*. 2007. № 12. С. 33–35.
7. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві: міжнародно-правові механізми захисту : підручник. Київ : Промінь, 2010. 722 с.
8. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальні поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19–24.
9. Руднева О.М. Теоретичні проблеми класифікації міжнародних стандартів прав і свобод людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 32–42.
10. Честнов И.Л. Универсальны ли права человека. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 1999. № 1. С. 73–82.

Zhebrovska Krystyna, Riaboshapchenko Anastasiia

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS: GENERAL PRINCIPLES

International standards of human rights and freedoms can be considered as universally recognized provisions of international acts of binding and recommendatory nature, as well as principles of international law, which enshrine the fundamental rights of the individual, which are crucial for protecting people from illegal and unjustified actions by the state, other persons, violate or restrict these rights, as well as serve as a guide for all states in regulating and ensuring the rights of their citizens.

The foundations of international human rights standards continue to evolve simultaneously with the process of forming new legal systems that declare in their constitutions the ideas of the rule of law and respect for human rights. International human rights law is considered to be an international standard, as it is developed on the basis of customary norms formed by the recognition by States of the legal force of rules of conduct promulgated by the UN General Assembly in the form of declarations or recommendations.

International human rights standards are universally recognized international legal norms that enshrine the status of the individual at the universal level and establish a list of fundamental rights and freedoms, the obligation of states to respect these rights and freedoms, and the limits of possible or permissible restrictions. International standards of human rights and freedoms are enshrined in international agreements, conventions and covenants, based on world experience and embodying current needs and trends in social issues.

International human rights standards are based on generally accepted principles such as: respect for the sovereignty of the state; inadmissibility of interference in the internal affairs of the state; self-government of peoples and nations; equality of all people and non-discrimination; equality of rights and opportunities for men and women; respect for human rights, even in the event of armed conflict and responsibility for criminal human rights violations. The significance of these principles lies in the fact that they are the basis for the development of human rights and their enshrinement in national law, as well as a criterion for the legitimacy of the state in the field of human rights.

International human rights standards have developed gradually. Initially, only political rights were enshrined, then economic and social rights. They were specified in the national legislation of the states. However, each state must not only bring its legislation in line with its international obligations, but also take certain actions and create real conditions for guaranteeing and exercising rights.

International human rights standards are based on the rules of natural law, which include the ideals of freedom, justice and equality before the law. These norms are enshrined in the legal system of each state.

Key words: international legal standards of human rights, human rights, international law.

Жебровська Кристина Артаківна, Рябошапченко Анастасія Олександрівна
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Міжнародні стандарти прав і свобод людини можна розглядати як загальноувизнані положення міжнародних актів обов'язкового та рекомендаційного характеру, а також принципи міжнародного права, що закріплюють фундаментальні права особистості, які мають визначальне значення для захисту людини від незаконних і необґрунтованих дій із боку держави, посадових та інших осіб, порушують або обмежують ці права, а також виконують функцію орієнтира для усіх держав у регламентації та забезпеченні прав своїх громадян. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини продовжують розвиватися одночасно із процесом формування нових правових систем, які декларують у своїх конституціях ідеї верховенства права та поваги до прав людини.

Міжнародно-правові акти в галузі прав людини розглядають як міжнародні стандарти, оскільки вони розробляються на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, проголошених Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій.

Міжнародні стандарти у галузі прав людини – це загальноувизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав їх дотримуватися, а також межі можливого або припустимого їх обмеження.

Міжнародні стандарти прав і свобод людини закріплені в міжнародних угодах, конвенціях і пактах, що базуються на всесвітньому досвіді та втілюють сучасні потреби, тенденції соціального прогресу.

В основу міжнародних стандартів із прав людини покладені такі загальноувизнані принципи, як: повага суверенітету держави; неприпустимість втручання у внутрішні справи держави; самоврядування народів і націй; рівноправність всіх людей і заборона дискримінації; рівність прав і можливостей чоловіків та жінок; дотримання прав людини навіть за умови збройних конфліктів і відповідальність за злочинні порушення прав людини. Значення наведених принципів полягає у тому, що вони є основою розроблення прав людини та їх закріплення у національному законодавстві, а також є критерієм законності діяльності держави у сфері прав людини.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини склалися поступово. Спочатку були закріплені лише політичні права, потім – економічні та соціальні. Саме вони і були конкретизовані у національному законодавстві держав, однак кожна держава повинна не лише привести своє законодавство у відповідність зі взятими на себе міжнародними зобов'язаннями, а й вчиняти певні дії та створювати реальні умови для гарантування і здійснення прав.

Основу міжнародних стандартів у сфері прав людини становлять норми природного права, що включає ідеали свободи, справедливості та рівності перед законом. Ці норми закріплюються правовою системою кожної держави.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти прав людини, права людини, міжнародне право.

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.427>

Шкабаро Вероніка Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля
ORCID ID: 0000-0002-7105-6170

Луніна Олена Станіславівна,

кандидат юридичних наук,
суддя
Дніпропетровського окружного адміністративного суду
ORCID ID: 0000-0002-1739-6748

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ: ДОКАЗИ Й ДОКАЗУВАННЯ (ЗА АНАЛІЗОМ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. У Сімейному кодексі України поняттям «сім'я» охоплено склад осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [1, ст. 3].

За приписом ст. 21 Сімейного кодексу України під шлюбом розуміється сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Законом визначено, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

З набранням чинності новим Сімейним кодексом України новелою в українському праві стала норма про інститут фактичних шлюбних відносин (фактичного шлюбу) та закріплення за майном осіб, які перебувають у таких відносинах, статусу спільної сумісної власності. Так, відповідно до положень ст. 74 Сімейного кодексу України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності,

якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 315 Цивільного процесуального кодексу України справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу розглядає суд [2].

Фактичне співжиття осіб, котрі проживають спільно, може бути встановлено виключно рішенням суду. Немає іншої альтернативи судовому рішення про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Незважаючи вже на досить тривале існування правової норми про фактичні шлюбні відносини та значну кількість судових справ її застосування, тривалий час залишається актуальним питання дослідження теми встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Особливої уваги заслуговують питання доказів і доказування у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Стан дослідження проблеми. У науці вітчизняного сімейного та цивільного процесуального

права присвячено багато досліджень питанням щодо особливостей розгляду та вирішення справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Деякі теоретичні та практичні аспекти встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу були предметом національних наукових досліджень. Питанню застосування виду провадження у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу приділяли увагу такі науковці, як І.М. Бойків, М.О. Німак, Ю.О. Пилипенко та ін. Дослідженням таких аспектів, як мета й умови встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, займалися А.О. Григор'єва, В.В. Круковес, Ю.Д. Притика та ін. Проте слід зазначити, що у вітчизняній українській юридичній науці відсутнє комплексне наукове дослідження питання встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, особливо щодо ознак фактичного шлюбу, доказів в доказування у таких справах. Досі це питання залишається актуальним для правозастосовної практики.

Метою статті є визначення за аналізом норм чинного законодавства та судової практики обставин, які підлягають доведенню сторонами у справах зі спорів про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сім'я, яка виникла на підставі шлюбу, та сім'я, що виникла на підставі проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, у будь-якому разі має одні й ті самі ознаки, які їй притаманні та які чітко зазначені у ст. 3 Сімейного кодексу України: спільне проживання, пов'язаність спільним побутом, наявність взаємних прав та обов'язків. Саме такі дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, котрі мають значення для вирішення справи, підлягають доведенню. Йдеться про докази, якими доводяться відповідні обставини у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Проаналізуємо більш докладно судову практику у цій категорії справ і визначимо обставини, що потребують доведення у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

За приписом ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України доказами є будь-які дані,

на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими й електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [2].

Згідно зі ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів (ч. 1 ст. 89 Цивільного процесуального кодексу України).

Відповідно до положень ч. 2 та ч. 3 ст. 89 Цивільного процесуального кодексу України жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам загалом, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Наприклад, для визнання майна спільною власністю на підставі ст. 74 Сімейного кодексу України потрібно підтвердити факт проживання осіб однією сім'єю без шлюбу у той період, коли було придбане спірне майно. Для цього важливим є підтвердження фактів ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та витрат, а також придбання іншого майна в інтересах сім'ї.

Обов'язковою умовою для визнання осіб членами однієї сім'ї є факт спільного проживання, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт, наявність інших обставин, які підтверджують реальність сімейних відносин (Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 1999 р. № 5-рп/99 (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») [3].

У п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання

шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» судам роз'яснено, що при застосуванні ст. 74 Сімейного кодексу України, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік і жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі та між ними склалися усталені відносини, притаманні подружжю [4].

Із роз'яснень, викладених у п. 23 та 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11, вбачається, що у подібних спорах необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час його придбання. Не належить до спільної сумісної власності майно одного з подружжя, набуто особою до шлюбу; набуто за час шлюбу на підставі договору дарування або в порядку спадкування; набуто за час шлюбу, але за кошти, які належали одному з подружжя особисто; речі індивідуального користування, в т. ч. коштовності, навіть якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя; кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, що належала особі, а також як відшкодування завданої їй моральної шкоди; страхові суми, одержані за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою власністю кожного з них. Що стосується премії, нагороди, одержаних за особисті заслуги, суд може визнати за другим із подружжя право на їх частку, якщо буде встановлено, що він своїми діями сприяв її одержанню.

Отже, проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу є спеціальною (визначеною законом) підставою для виникнення у них певних прав та обов'язків, зокрема права спільної сумісної власності на майно.

Для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу потрібно враховувати у сукупності всі ознаки, притаманні наведеному визначенню.

Законодавство не передбачає вичерпного переліку членів сім'ї та визначає критерії, за наявності яких особи становлять сім'ю. Такими критеріями віднесення до кола однієї сім'ї є спільне проживання (за винятком можливості роздільного проживання подружжя з поважним причин і дитини з батьками), спільний побут і взаємні права й обов'язки осіб, які об'єдналися для спіль-

ного проживання (постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 р. у справі № 686/8440/16-ц, провадження № 61-15699св19) [5].

Обов'язковою умовою для визнання чоловіка та жінки такими, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, крім власне факту спільного проживання, є наявність спільного бюджету, спільної участі у придбанні майна для спільного користування, у витратах на утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують реальність сімейних відносин (постанова Верховного Суду від 18 березня 2020 р. у справі № 695/1732/16-ц, провадження № 61-38901св18) [6].

Відповідно до правового висновку, викладеного у постанові Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р. у справі № 6-1026цс15, майно, набуто під час спільного проживання особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності, якщо: 1) майно придбане внаслідок спільної праці таких осіб як сім'ї (спільною працею осіб слід вважати їхні спільні або індивідуальні трудові зусилля, унаслідок яких вони одержали спільні або особисті доходи, об'єднані в майбутньому для набуття спільного майна, ведення ними спільного господарства, побуту та бюджету); 2) інше не встановлено письмовою угодою між ними. У зв'язку з цим суду під час вирішення спору щодо поділу майна, набутого сім'єю, слід установити не лише факт спільного проживання сторін у справі, а й обставини придбання спільного майна внаслідок спільної праці [7].

У постанові Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-97цс11 роз'яснено, що для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі ст. 74 Сімейного кодексу України суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу у період, коли було придбано спірне майно [8].

Таким чином, доказуванню підлягає факт проживання жінки та чоловіка разом однією сім'єю, їхня пов'язаність спільним побутом, взаємними правами й обов'язками. Належними та допустимими доказами проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є докази спільного проживання та ведення спільного господарства, наявності у цих осіб спільного бюджету, існування спільних витрат,

придбання майна в інтересах сім'ї, наявності між ними подружніх взаємних прав та обов'язків, а також інших доказів, які вказують на наявність встановлених між сторонами відносин, що притаманні подружжю.

Особливе місце у доказуванні певних обставин у цій категорії справ займають факти спільних подорожей і відпочинку, спільна присутність на святах, показання свідків.

За судовою практикою можна зазначити, що спільні подорож чоловіка та жінки не підтверджують факту спільного проживання, а підтверджує лише наявність відносин як чоловіка та жінки, факт спільного відпочинку та жодним чином не свідчить про наявність про утворення родини та спільність побуту, про наявність взаємних прав та обов'язків між чоловіком і жінкою, які притаманні подружжю [9; 10].

Показання свідків і спільні фотографії не можуть бути єдиною підставою для встановлення факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу. Судовою практикою підтверджено, що лише показаннями свідків за відсутності інших доказів не може бути

встановлений факт спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу [11; 12].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Виходячи з проведеного аналізу чинного законодавства та судової практики України, можна зробити висновок, що законодавство України не визначає вичерпний перелік обставин, які потребують доведення сторонами у справі про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. У цій категорії справ підлягають доказуванню обставини у сукупності, що є належними та допустимими доказами, які підтверджують доводи сторони у справі щодо існування між відповідними особами відносин, притаманних подружжю, зокрема дані про ведення спільного господарства, наявність спільного сімейного бюджету та побуту, наявність спільних витрат, купівля майна для спільного користування, спільна участь у витратах на утримання житла, ремонт такого житла, придбання майна за спільні сумісні кошти або спільною працею, наявність інших обставин, які підтверджують реальність сімейних відносин, факт піклування один про одного тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III в редакції від 01 січня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV в редакції від 13 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
3. Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 1999 р. № 5-рп/99 (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недейсним та поділ спільного майна подружжя : Постанов Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
5. Постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 р., справа № 686/8440/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89006123> (дата звернення: 21.04.2021).
6. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2020 р., справа № 695/1732/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88375870> (дата звернення: 21.04.2021).
7. Постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р., справа № 6-1026цс15. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51404703> (дата звернення: 21.04.2021).
8. Постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р., справа № 6-97цс11. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/22207362> (дата звернення: 21.04.2021).
9. Постанова Верховного Суду від 24 січня 2020 р., справа № 490/10757/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87297918> (дата звернення: 21.04.2021).
10. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 р., справа № 712/14547/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505353> (дата звернення: 21.04.2021).
11. Постанова Верховного суду від 12 грудня 2019 р., справа № 466/3769/16. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86435491> (дата звернення: 21.04.2021).
12. Постанова Верховного суду від 06 квітня 2020 р., справа № 738/1452/17). Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88748905> (дата звернення: 21.04.2021).

Шкабаро Вероніка Миколаївна, Луніна Олена Станіславівна ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ: ДОКАЗИ Й ДОКАЗУВАННЯ (ЗА АНАЛІЗОМ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ)

Стаття присвячена аналізу судової практики України, доказам і доказуванню у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Проаналізовано зміст правових норм Сімейного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та інших законодавчих актів, якими регулюється питання щодо підтвердження факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. У статті проведено

дослідження теоретичних і практичних аспектів доведення обставин, на підставі яких встановлюється наявність або відсутність факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Визначено факти, якими підтверджуються фактичний шлюб. Визначено обставити та факти, що свідчать про відсутність фактичного шлюбу. Встановлено ознаки фактичних шлюбних відносин, до яких віднесено спільний побут, спільне проживання чоловіка та жінки, взаємні права й обов'язки. Досліджено особливості, які враховуються судом у практиці у справах зі спорів, що виникають із фактичних шлюбних відносин. Визначено, що необхідною умовою для встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу є ведення спільного господарства та інші обставини, які засвідчують реальність сімейних відносин. До таких обставин віднесено: наявність усталених відносин, притаманних подружжю, наявність спільного побуту та спільного бюджету, спільних витрат, купівлю майна для спільного користування, участь у витратах на утримання житла, його ремонт, придбання майна за спільні сумісні кошти або за рахунок спільної праці, факт піклування один про одного, інші обставини. Визначено перелік доказів, якими підтверджуються обставини, що мають значення для вирішення справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Проведено аналіз української судової практики суду касаційної інстанції у справах зі спорів, що виникають між чоловіком і жінкою, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі. Наведено приклади судових рішень у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Ключові слова: шлюб, сім'я, спільне проживання, фактичні шлюбні відносини, обставини.

Shkabarova Veronika, Lunina Olena

ESTABLISHING THE FACT OF MAN AND WOMAN LIVING AS ONE FAMILY WITHOUT BEING MARRIED: EVIDENCE AND PROVING (BY ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE OF UKRAINE)

The article is devoted to the analysis of the judicial practice of Ukraine in cases of establishing the fact of man and woman living as one family without being married. The groups of evidence and features of evidence in this category of cases are studied. The content of the legal norms of the Family Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine and other legislative acts that regulate the issue of establishing the fact of man and woman living as one family without being married are analyzed. The article examines the theoretical and practical aspects of proving the circumstances on the basis of which the presence or absence of man and woman cohabitation without being married are established. The facts that confirm the actual marriage are identified. It is determined to furnish the facts that indicate the absence of a de-facto marriage. Signs of actual marital relations are established. Living together, cohabitation as a man and a woman, mutual rights and responsibilities are among these features. The peculiarities that are taken into account by the court in practice in cases of disputes arising from actual marital relations are studied. It is determined that the necessary condition for establishing in court the fact man and woman living as one family without being married is the conduct of a joint household and other circumstances that testify to the reality of family relations. Such circumstances include the following: the existence of an established relationship inherent in the spouses, the existence of a common life and a common budget, joint expenses, purchase of property for common use, participation in the cost of maintaining housing, repair of this housing, acquisition of property for joint funds or joint work, the fact of caring for each other, other circumstances. A list of evidence confirming the circumstances relevant to the decision to establish the fact of man and woman living as one family without being married. An analysis of the Ukrainian case law of the Court of Cassation in cases of disputes arising between man and woman who live in the same family but are not married. Examples of court decisions in cases of establishing the fact of man and woman living as one family without being married are given.

Key words: marriage, family, cohabitation, actual marital relationship, circumstances.

AD MULTOS ANNOS

ВІТАННЯ З НАГОДИ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ЖУРНАЛУ «ЧАСОПИС ЦИВІЛІСТИКИ» ХАРИТОНОВА ЄВГЕНА ОЛЕГОВИЧА

17 травня 2021 р. святкує свій День народження головний редактор науково-практичного журналу «Часопис цивілістики» – Євген Олегович Харитонов, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Своєю активною й потужною працею Євген Олегович здійснив вагомий внесок у розвиток вітчизняної цивілістичної науки та підготовку високоякісних фахівців. Станом на сьогодні він є автором понад 700 наукових і навчально-методичних праць, під його керівництвом захистилися близько 80 кандидатів наук, він був консультантом на захистах 8 докторських дисертацій. Про його величезний внесок у розвиток цивілістики свідчить той факт, що він брав участь у підготовці проєктів Житлового та Цивільного кодексів України, а також у проведенні наукових експертиз численних законопроєктів. У 1998 р. брав участь у Колоквіумі романістів Східної і Центральної Європи в Університеті «LaSapienza»

(Рим, Італія). У 2001 р. був запрошений як лектор до Міжнародної школи римського права Центру дослідження правових систем Античності при Варшавському університеті (Варшава, Польща), а у 2008 р. – до Люблінського католицького університету (Люблін, Польща). Про його досвід і визнання свідчить членство в науково-консультативних радах при Верховному Суді та Вищому господарському суді України.

Неоціненне значення діяльності Євгена Олевича для країни підтверджується державними винагородами та відзнаками: він є заслуженим діячем науки і техніки України (2003 р.), був визнаний відмінником освіти України (1997 р.), є лауреатом III, IV та VI Всеукраїнських конкурсів на краще юридичне видання (2000 р., 2001 р., 2006 р.).

Шановний Євгене Олеговичу, редакційна колегія «Часопису цивілістики» вітає Вас із Днем народження та бажає міцного здоров'я, довголіття, миру й добробуту! Нехай ще довгі роки під Вашим керівництвом будуть реалізовуватися нові цікаві проєкти, а енергія та натхнення ніколи не вичерпуються!

НОТАТКИ

Підписано до друку: 20.05.2021 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Franklin Gothic.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 9,77.
Замов. № 0721/263 Наклад 150 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.